

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ TECHNOLOGIJŲ FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**EDITA STASIUKYNAITĖ
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS NUOLATINĖS STUDIJS**

**VAIKO, AUGANČIO SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOJE,
POREIKIŲ TENKINIMO GALIMYBĖS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:

Doc. dr. Justinas Sadauskas

VILNIUS, 2014

TURINYS

IVADAS	3
PAGRINDINĖS DARBE VARTOJAMOS SĄVOKOS	5
I. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOS APIBRĖŽTIS IR BRUOŽAI	6
1.1 Socialinės rizikos šeimos samprata	6
1.2. Socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastys	9
1.3. Šeimos funkcijų ir pareigų vykdymas socialinės rizikos šeimose	12
II. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE AUGANTYS VAIKAI IR JŲ POREIKIAI	18
2.1. Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų poreikiai	18
2.2. Veiksniai trukdantys tenkinti vaikų poreikius	24
2.3. Pasekmės nepatenkinus vaikų poreikių	28
2.4. Socialinis darbas su socialinės rizikos šeima ir jose augančiais vaikais	31
III. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ, DIRBANČIŲ SU SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOMIS POŽIŪRIS Į VAIKO, AUGANČIO SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOJE, POREIKIŲ TENKINIMO GALIMYBĖS	36
3.1. Tyrimo metodologija	36
3.2. Tyrimo rezultatai	39
3.2.1. Aplinka, kurioje auga socialinės rizikos šeimų vaikai	4040
3.2.2. Socialinės rizikos šeimų stiprybės ir silpnybės tenkinant savo vaikų poreikius	50
3.2.3. Vaikų poreikių tenkinimo galimybės socialinės rizikos šeimose	55
3.2.4. Alternatyvūs būdai, galintys kompensuoti nepatenkintus vaikų poreikius	64
IŠVADOS	77
REKOMENDACIJOS	78
LITERATŪRA	79
SANTRAUKA	86
SUMMARY	87
PRIEDAI	

IVADAS

Temos problema ir jos aktualumas. Ką tik gimęs kūdikis turi gausybę poreikių, kurių negali patenkinti pats, tam reikalingi kiti žmonės. Visuotinai pripažįstama, kad pagrindinė institucija, kuri savo struktūra ir funkcionavimu gali geriausiai patenkinti vaiko poreikius yra šeima. Būtent tėvams, tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko fiziologinių, saugumo, meilės ir priklausomybės, pagarbos bei savirealizacijos poreikių tenkinimą. Šeima, kaip pagrindinė vaiko poreikius tenkinanti sistema, turi garantuoti visapusišką vaiko vystymąsi. Tačiau I. Leliūgienė (2003) pastebi, kad socialinės rizikos šeimos dėl sutrikdyto jų socialinio funkcionavimo, kuris gali sutrikti dėl priklausomybių, smurtavimo, įgūdžių stokos ir pan., ne visada geba susikurti tinkamas gyvenimo sąlygas, kur vaikai galėtų visapusiškai patenkinti savo poreikius. R. Prakapas (2003) pastebi, kad tokiose šeimose vaiko poreikiai tiesiog gali būti nepastebimi ar net ignoruojami. Pats bendravimo būdas šiose šeimose taip pat apriboja vaiko galimybes išreikšti savo poreikius, vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, dažnai net nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti (Žin., 2004, Nr. 9-254). Toks tėvų nesirūpinimas vaikais, jų fiziologinių ir socialinių poreikių nepatenkinimas lemia labai žemą vaikų savęs vertinimą, skurdžius socialinius įgūdžius ir menką adaptaciją ateityje (Leliūgienė, 2003).

Nors kasmet pastebimas socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičiaus mažėjimas (2010 m. 23335 šeimų ir jose augo 10904 vaikų, 2011 m. 22075 šeimų ir jose augo 10604 vaikų, 2012 m. 21303 šeimų ir jose augo 10389 vaikų, 2013 m. 20664 šeimų ir jose augo 10235 vaikų), tačiau problema, kad tėvai negeba sukurti tinkamų sąlygų fiziniam ir moraliniam vaiko vystymuisi bei užtikrinti pagrindinių savo vaiko poreikių vis dar išlieka, o tai ir lemia temos aktualumą

Temos iširtumas. Mokslinės literatūros atžvilgiu tema yra populiarė – ji įvairiais aspektais nagrinėjama tiek Lietuvos, tiek užsienio autorių tarpe. Socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastis, jų problemas su kuriomis dažniausiai susiduria, šių šeimų padėtį visuomenėje ir šeimos funkcijų vykdymą analizuoja nemažai autorių. Itin detalčiai ir įvairiapusiškai šią temą savo darbuose nagrinėja I. Leliūgienė (2003), G. Kondrotaitė ir J. Guščinskienė (2006), G. Kondrotaitė (2006), A. R. Matos, L. M. Sousa, (2004), C. Sutton (1999), L. C. Johnson (2003). Vaikų teisės šeimoje ir tėvų pareigos vaiko atžvilgiu taip pat yra plačiai tyrinėjamos. B. Kairienė (2012), analizuoja tėvų ir vaikų santykių specifiškumą vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu, vaiko teisinio statuso įgyvendinimo problemas. B. Kairienė su R. Žiemiene (2007), nagrinėja vaiko teisių įgyvendinimo ypatumus šeimoje. G. Sagatys (2006), aptaria vaiko teisės į šeimos ryšius įgyvendinimo svarbą R. Šalaševičiūtė (2012), analizuoja vaiko teises ir pareigas kasdieniniame gyvenime. Poreikius ir jų tenkinimo svarbą nagrinėja taip

pat nemažai tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkų. Išsamiausiai asmens poreikius tyrinėja A. Maslow savo poreikių teorijoje. Lietuvoje poreikius ir jų svarbą asmens gyvenime tyrinėja V. Legkauskas (2004, 2012). E. Erikson (2004), asmens poreikius analizuoja pagal raidos stadijas. T. B. Brazelton ir S. I. Greenspan (2000) tyrinėja vaikų poreikių tenkinimo svarbą. L. Bulotaitė ir kt. (2001), B. Minty (2005), R. Gardner (2008), B. Daniel ir kt. (2011) nagrinėja veiksnius, kurie trukdo tėvams patenkinti vaikų poreikius, o B. Kairienė (2013), M. R. Gunnar su P. A. Fisher (2006), J. Horwath (2007), Daniel. B. ir kt. (2011) tyrinėja, kokios pasekmės gresia vaikams, kai nepatenkinami jų poreikiai.

Temos naujumas. Pastebima, kad autoriai tik atskirai nagrinėja socialinės rizikos šeimas, vaiko teises ir asmens poreikius, tačiau nebuvo aptikta darbų, kuriuose šios tarpusavyje susijusios temos būtų susietos į vieną visumą. Tai, kad mokslinėje literatūroje neaptinkama sisteminių tyrimų, kurių metu būtų atskleistos vaiko, augančio socialinės rizikos šeimose, poreikių tenkinimo galimybės lemia šio darbo naujumą.

Darbo objektas - vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybės.

Darbo tikslas - teoriškai ir empiriškai atskleisti vaiko, augančio socialinės rizikos šeimose, poreikių tenkinimo galimybes.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti socialinės rizikos šeimos esmines charakteristikas.
2. Išnagrinėti asmens poreikių sampratą ir struktūrą.
3. Aptarti poreikių tenkinimo svarbą vaiko gyvenime.
4. Ištirti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikių tenkinimo galimybes socialinio darbuotojo, dirbančio su socialinės rizikos šeimomis, požiūriu.

Darbo probleminiai klausimai. Kokias galimybes turi socialinės rizikos šeimos, patenkinti kiekvieną vaiko poreikį? Kur ir kaip, socialinės rizikos šeimų, vaikai gali kompensuoti, šeimoje nepatenkintus poreikius?

Darbo teorinis ir metodologinis pagrindas. Šiame darbe vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybėms nustatyti buvo naudojama A. Maslow poreikių teorija, kurioje teigiama, kad egzistuoja penki asmens poreikiai: fiziologiniai, saugumo, meilės – priklausomybės, pagarbos-savigarbos, savirealizacijos ir jie visi reiškiasi hierarchine seka.

Darbo metodai:

Teoriniai. Mokslinės, metodinės literatūros, teisės aktų analizė.

Empiriniai. Kokybinis tyrimas. Duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas interviu. Duomenų analizės metodas – turinio analizė, išskiriant informantų pasisakymų kokybines kategorijas ir subkategorijas.

PAGRINDINĖS DARBE VARTOJAMOS SĄVOKOS

Deprivacija – svarbiausių poreikių tenkinimo galimybių nebuvimas arba sumažėjimas, trunkantis pakankamai ilgai ir lemiantis asmenybės raidos pokyčius (Anglų – lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas, 2002).

Poreikis - individo būseną, nervinę psichinę įtampą, kurią sukelia jo egzistavimui būtinų dalykų stygius. Įtampa, emocinis nepasitenkinimas pašalinami tik patenkinus poreikį (Psichologijos žodynas, 1993).

Socialinė rizika - veiksniai ir aplinkybės, dėl kurių asmenys patiria ar yra pavojus patirti jiems socialinę atskirtį: suaugusiųjų socialinių įgūdžių tinkamai prižiūrėti ir ugdyti vaikus (įvaikius) stoka ar nebuvimas; vaikų (įvaikių) visapusiško fizinio, protinio, dvasinio, dorovinio vystymosi ir saugumo sąlygų neužtikrinimas, psichologinė, fizinė ar seksualinė prievarta, smurtas, įsitraukimas ar polinkis įsitraukti į nusikalstamą veiklą, piktnaudžiavimas narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis, alkoholiu, priklausomybė nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, alkoholio, azartinių lošimų, elgetavimas, valkatavimas, skurdas ir benamystė, motyvacijos dalyvauti darbo rinkoje stoka ar nebuvimas (Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems asmenims įstatymas, Žin., 2011, Nr. 155-7353).

Socialinės paslaugos - tai paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šėimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime (Socialinių paslaugų įstatymas, Žin., 2006, Nr. 17-589).

Socialinės rizikos šeima - šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šėimose žymiai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šėimose, turi labai žemą savęs vertinimą, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių (Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. įsakymas „Dėl darbo su socialinės rizikos šėimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“, Žin., 2004, Nr. 9-254).

Šėima - pagrindinė institucija, kuri savo struktūra ir funkcionavimu gali geriausiai užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą (Kairienė, 2013).

Šėimos funkcijos - šėimos narių poreikių ir su jais susijusių pareigų vienu kitiems tenkinimas ir atlikimas (Bajorūnas, 1997).

I. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOS APIBRĖŽTIS IR BRUOŽAI

Dėl įvairių socialinių, ekonominių, politinių bei kitokių priežasčių, mūsų šalyje išlieka didelis socialinės rizikos šeimų skaičius. Pasak I. Leliūgienės (2003), tokių šeimų socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių yra sutrikdytas. Todėl jos neįstengia tinkamai vykdyti pagrindinių šeimos funkcijų ir pareigų. Šiame skyriuje bus nagrinėjama socialinės rizikos šeimos samprata, analizuojamos šių šeimų atsiradimo priežastys, problemos. Taip pat aptariama, kaip socialinės rizikos šeimos vykdo šeimos funkcijas bei pareigas.

1.1 Socialinės rizikos šeimos samprata

Nors iki šiol nėra įstatymiškai įtvirtintos sąvokos, kas yra šeima. Tačiau turime aiškių ir išsamų apibrėžimą, kas yra socialinės rizikos šeima. Iš tiesų tiek teisės aktuose (Socialinių paslaugų įstatyme (2006), įsakyme „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ (2004), tiek mokslinėje literatūroje (I. Leliūgienė (2003), J. Guščinskienė ir G. Kondrotaitė (2006), G. Kondrotaitė (2006), J. Vyšniauskytė-Rimkienė ir kt. (2013), L. C. Johnson (2003) ir k.t.) galima rasti nemažai socialinės rizikos šeimų apibrėžimų, kurie vienas nuo kito šiek tiek skiriasi. Anot J. Guščinskienės ir G. Kondrotaitės (2006), skirtingi autoriai vartoja skirtingus terminus apibūdinti šeimoms, kurios susiduria su įvairiomis problemomis. Todėl skirtinguose literatūros šaltiniuose socialinės rizikos šeima gali būti įvardinta skirtingomis sąvokomis: probleminė, nedarni, disfunkcinė, daugiaproblemė, asociali šeima. Tačiau visos šios sąvokos reiškia vieną ir tą patį, kad šeima susiduria su įvairiomis problemomis, kurios trukdo tinkamai atlikti šeimos funkcijas bei pareigas. Šiuo metu oficialiuose teisės aktuose ir vaikų teisių apsaugą užtikrinančiose ar socialinę paramą šeimai skiriančiose institucijose vartojamas socialinės rizikos šeimos terminas. Pasak I. Bartkutės ir J. Čižikienės (2012), socialinės rizikos šeimos terminas yra neutralus, o vertinant etikos požiūriu yra labiau priimtinas ir ne taip skaudina į šią socialinę grupę patekusias šeimas bei jose augančius vaikus, nei tokios sąvokos kaip asociali, probleminė šeima.

Prieš apibrėžiant socialinės rizikos šeimų sampratą, tikslinga pažymėti, kas yra socialinė rizika. Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems asmenims įstatyme (Žin., 2011, Nr. 155-7353), socialinė rizika apibrėžiama kaip: „veiksniai ir aplinkybės, dėl kurių asmenys patiria ar yra pavojus patirti jiems socialinę atskirtį: suaugusiųjų socialinių įgūdžių tinkamai prižiūrėti ir ugdyti vaikus (įvaikius) stoka ar nebuvimas; vaikų (įvaikių) visapusiško fizinio, protinio, dvasinio, dorovinio vystymosi ir saugumo sąlygų neužtikrinimas, psichologinė, fizinė ar

seksualinė prievarta, smurtas, įsitraukimas ar polinkis įsitraukti į nusikalstamą veiklą, piktnaudžiavimas narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis, alkoholiu, priklausomybė nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, alkoholio, azartinių lošimų, elgetavimas, valkatavimas, skurdas ir benamystė, motyvacijos dalyvauti darbo rinkoje stoka ar nebuvimas“.

Pasak, A. B. Fedulovos (2007), sąvoka socialinės rizikos šeima apibrėžia tokią šeimą, kurioje egzistuoja nukrypimai nuo normų, neleidžiantys tokios šeimos priskirti prie darnių šeimų. Teisiškai, 2006 metais priimtame Socialinių paslaugų įstatyme (Žin., 2006, Nr. 17-589), socialinės rizikos šeima apibrėžiama, kaip: „šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui. Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta laikinoji globa (rūpyba)“. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. įsakyme „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ (Žin., 2004, Nr. 9-254), socialinės rizikos šeima įvardijama, kaip: „šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose žymiai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šeimose, turi labai žemą savęs vertinimą, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių“.

Tame pačiame dokumente pateikti ir socialinės rizikos šeimų tipai:

- vienas arba abu tėvai turi žalingų įpročių ar kompulsijų;
- vienas ar abu tėvai grasina ar naudoja fizines bausmes, kaip pagrindinę disciplinos priemonę;
- vienas arba abu tėvai naudoja vaikus kaip savo nuosavybę, kurios pagrindinis tikslas tenkinti tėvų fizinius ir emocinius poreikius;
- vienas arba abu tėvai netenkina arba grasina netenkinti vaiko gyvybiškai svarbių poreikių;
- vienas arba abu tėvai naudoja stiprią autoritarinę kontrolę, kaip auklėjimo priemonę;
- šeima fanatiškai seka tam tikrais tikėjimais ar stereotipais.

Anot I. Leliūgienės (2003), vienai socialinės rizikos šeimai gali būti priskiriami net keli anksčiau išvardinti neigiami bruožai. Pastebima, kad dažna socialinės rizikos šeima turi žalingų įpročių, naudoja fizinės bausmės ir netenkina bazinių savo vaikų poreikių.

Pasak E. Masiliauskienės ir V. Griškutės (2010), socialinės rizikos šeimos teisinei apibrėžčiai būdingas dvejopas akcentavimas. Vienuose dokumentuose identifikuojami negatyvūs tėvų elgsenos ypatumai, kaip pvz.: piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, priklauso nuo azartinių lošimų, stokoja socialinių įgūdžių tinkamai prižiūrėti vaikus, naudoja prievartą (psichologinę, fizinę, seksualinę) prieš vaikus ir pan. Kituose akcentuojamos negatyvios tėvų elgsenos pasekmės tokiose šeimose gyvenantiems vaikams: neužtikrinamas vaikų fizinis, protinis, dvasinis, dorinis vystymasis ir saugumas, sukuriama aplinka neskatinanti sveiko ir produktyvaus vaiko augimo bei vystymosi, vaikai pasižymi žemu savęs vertinimu, vaikai neturi tinkamų socialinių įgūdžių ir t.t. S. Ališauskienė (2005) pastebi, kad formaliai apibūdinant socialinės rizikos šeimą, akcentuojama tik nepalanki šeimos aplinka. O nurodomi socialinės rizikos šeimų tipai pažymi akivaizdžias socialines problemas.

S. Rutkauskienė ir J. Gudliauskaitė – Godvadė (2011), analizuodamos socialinės rizikos šeimų sampratą pastebi, kad skirtingi autoriai mokslinėje literatūroje truputį skirtingai interpretuoja socialinės rizikos šeimos sampratą. I. Leliūgienė (2003) teigia, kad socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurios socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas ir ji neišvengiamai yra nevisavertiškumo būsenos. Tuo tarpu J. Guščinskienė ir G. Kondrotaitė (2006) socialinės rizikos šeimą įvardija, kaip šeimą, kuri dėl savo ypatybių neatitinka savo paskirties ir nevisiškai vykdo šeimos funkcijas. Anot autorių, tokios šeimos yra labiau veikiamos neigiamų socialinių veiksnių ir koreliuoja su socialinės rizikos grupėmis, kurios kelia grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui. A. R. Matos ir L. M. Sousa (2004) analizuodami daugiaproblemines šeimas pastebi, kad socialinės rizikos šeimos pasižymi daugybe problemų: alkoholizmas, narkomanija, nusikalstamumas, prostitucija, depresija, vaikų nepriežiūra ir kt. Visas šių problemų kompleksas anot autorių neišvengiamai paliečia visus šeimos narius. G. Kondrotaitė (2006) taip pat pažymi, kad socialinės rizikos šeimos yra veikiamos įvairių rizikų: skurdo, nedarbo, ribotų galimybių dalyvauti darbo rinkoje, alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimo, nusikalstamumo ir pan. J. Vyšniauskytė-Rimkienė ir kt. (2013), teigia (cit. pagal L. Kaplan, 1986), kad socialinės rizikos šeimos dažniausiai pasižymi keliomis charakteristikomis: daugiau nei viena problema, vidinės ir išorinės problemos, krizės šeimoje. Todėl ne be reikalo teigia, kad socialinės rizikos šeima - tai viena iš pažeidžiamiausių visuomenėje esančių grupių, kuri dažnai pati dėl savo problemų gausos ir sudėtingumo negeba savarankiškai tvarkytis savo ir savo vaikų gyvenimo (Vyšniauskytė-Rimkienė ir kt., 2013).

Užsienio mokslininkas L. C. Johnson (2003), socialinės rizikos šeimomis įvardija tas šeimas, kurios nebesugeba pačios susikurti tinkamų gyvenimo sąlygų ir visiškai patenkinti savo vaikų poreikių. Autorius pažymi, kad tokiose šeimose nėra susiformavusio dorą šeimyninio gyvenimo modelio, vyrauja nedarbas, ekonominiai nepritekliai, piktnaudžiaujama alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis. Vaikai dažnai paliekami be priežiūros, nes tokiose šeimose stokojama socialinių įgūdžių. Taip pat šiose šeimose yra sutrikęs bendravimas, ryšiai tarp tėvų ir vaikų – silpni ar netgi visai nutrūkę. Daugelis šių šeimų neturi būsto, buitis skurdi, todėl nesugebama patenkinti vaiko fizinių ir emocinių reikmių.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek teisės aktuose, tiek mokslinėje literatūroje socialinės rizikos šeima apibūdinama remiantis įvairiais kriterijais: piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis, naudoja įvairių rūšių smurtą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams, netenkina vaikų bazinių poreikių, neturi socialinių įgūdžių ir t.t. Taigi terminu socialinės rizikos šeima nusakoma, kad šeima vienu metu susiduria su keliais įvairių socialinių problemų deriniais ir patiria realią riziką, kad situacija taps itin sudėtinga, kelianti grėsmę darniai vaikų raidai ir deramam saugumui, jei niekas jai nepadės.

1.2. Socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastys

2013 m. Lietuvos Respublikos savivaldybių socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitoje iš viso buvo įrašytos 10235 socialinės rizikos šeimos, kuriose augo 20664 nepilnamečiai vaikai (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija Socialinis pranešimas, 2014).

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2013 m. ataskaitoje teigiama, kad per 5 metus socialinės rizikos šeimų skaičius Lietuvoje sumažėjo 8 proc., o jose augančių vaikų – 15 proc. Tačiau V. Rimkus ir S. Žemgulienė (2013), teigia kad šie duomenys neatskleidžia bendro situacijos vaizdo, nes šiuo laikotarpiu mažėjo ir gyventojų skaičius. Anot autorių, socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius pagal gyventojų skaičių iš esmės išliko nepakitęs. Tad norint, kad mūsų šalyje sumažėtų socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius, būtina išanalizuoti šių šeimų atsiradimo priežastis.

J.Guščinskienė ir G. Kondrotaitė (2006), analizuodamos socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastis ir problemas, veiksnius lemiančius socialinės rizikos šeimų atsiradimą suskirsto į dvi grupes:

šeimos struktūros ypatumai (nepilnos, menkai aprūpintos šeimos; šeimos, kuriose yra neįgalių arba chroniškais ligomis sergančių asmenų, kuriems būtina nuolatinė priežiūra;

šeimoms, kurių narys/nariai gyvena įkalinimo vietose arba ką tik grįžo iš jų ir išgyvena socialinės adaptacijos procesą; asmenys, priklausantys kokiam nors socialinės rizikos grupei).

šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis (bendrų interesų ir tikslų visuomeniniame gyvenime ir buityje nebuvimas, nepatikimumas ir nepasitikėjimas vienas kitu, tarpusavio supratimo bei palaikymo nebuvimas, šiurkštumas ir žiaurumas bendraujant su artimaisiais).

Pasak autorių, praktika rodo kad vieną socialinės rizikos šeimą gali paveikti abiejų grupių rizikos veiksniai. Pavyzdžiui, šeima tam tikru savo gyvavimo laikotarpiu gali būti nepilna ir menkai finansiškai aprūpinta (šeimos struktūros ypatumai), jos nariai gali neturėti bendrų interesų ir nepasitikėti vieni kitais (šeimos narių tarpusavio sąveikos iškreiptas pobūdis).

A. B. Fedulova (2007), išskiria penkis socialinės rizikos šeimų atsiradimo veiksniai:

- *socialiniai ekonominiai veiksniai* (žemas materialinis šeimos lygis, prastos būsto sąlygos, tėvų nedarbas);
- *socialiniai demografiniai veiksniai* (vieno ar abiejų tėvų nebuvimas, pakartotinė santuoka, svetimas vaikas šeimoje);
- *medicininiai sanitariniai veiksniai* (nepalankios gyvenimo sąlygos, lėtinės ligos ir priklausomybės tėvų, neįgalūs asmenys šeimoje);
- *psichologiniai pedagoginiai veiksniai* (vidinių tarpasmeninių santykių šeimoje sutrikimai, vertybinių šeimos narių orientacijų deformacija; pedagoginės tėvų nesėkmės, tėvų ir vaikų susvetimėjimas, nepakankamai emocionalūs ir nepasitikėjimu grįsti tėvų ir vaikų santykiai, auklėjimo trūkumai ir t.t.);
- *kriminaliniai veiksniai* (žiaurumas šeimoje, parazituojančios tėvų gyvenimo būdas, tėvų girtavimas, narkomanija ir t.t.).

Tuo tarpu pasak L. C. Johnson (2003), šeima tampa socialinės rizikos šeima dėl šių priežasčių:

- per menki materialiniai ištekliai (nedarbas, skurdas šeimoje);
- tėvų nesugebėjimas suprasti savo vaikų poreikių;
- problemos auginant vaikus (mokyklos nelankymas, bendravimo problemos, valkatavimas, įsitraukimas į nusikaltimus, girtavimas);
- asmeninių gebėjimų atlikti užduotis trūkumas (ne visi šeimos nariai sugeba išlaikyti šeimą ar pramaitinti ją);
- žinių trūkumas, (nežinojimas kaip pasirūpinti vaiku, kur kreiptis dėl pašalpų ir pan.);
- smurtas šeimoje;
- girtuokliavimas šeimoje;
- daugiavaikės šeimos piktnaudžiavimas pašalpomis;

T. N. Liobikienė (2006) nurodo, kad socialinės rizikos šeimų atsiradimą sąlygojantys veiksniai gali būti suskirstomi į išorinius ir vidinius.

Išoriniai veiksniai:

- staigūs politiniai, ekonominiai – socialiniai pokyčiai valstybėje;
- staigi vertybių visuomenėje kaita;
- ekologinės krizės ir nelaimės;
- bendruomenės ryšių susilpnėjimas ar jų nutrūkimas;
- socialinės paramos, paslaugų trūkumas arba jų nepakankamumas.

Vidiniai veiksniai:

- asmenybės nebrandumas arba sutrikimai, pasireiškiantys emocijų, elgesio ir kognityviniais pokyčiais;
- tarpasmeninių santykių skurdas, negebėjimas užmėgsti ilgalaikių, įsipareigojančių santykių;
- negebėjimas konstruktyviai spręsti problemas dėl vidinių resursų stokos;
- tėvystės ir socialinių įgūdžių stoka;
- sunkios šeimos narių ligos, įvairios priklausomybės;
- išplėstinės šeimos nebuvimas ar silpni ryšiai su išplėstine šeima;
- šeimos demoralizacija.

Taigi pasak autorės, jei šeima patenka į krizinę situaciją ir neturi pakankamai vidinių ir išorinių resursų, negali iš šios situacijos pati išeiti. Krizei užsitęsus, šeima negali atlikti savo funkcijų ir todėl tampa socialinės rizikos šeima.

I. Leliūgienė (2003) teigia, kad šeima socialinės rizikos šeima gali tapti dėl nepalankios ekonominės ir psichologinės situacijos, dėl sunkumų auklėjant vaikus, dėl priklausomybių nuo alkoholinių gėrimų, narkotikų medžiagų ar žiauraus elgesio šeimoje. Tad socialinės rizikos šeimos atsiradimą dažniausiai įtakoja ne viena priežastis, o kelios. J. Petraitienė ir kt. (2006) mano, jog, socialinėms rizikos šeimoms išsivystyti įtakos turi šios priežastys: ekonominės – materialinės (nedarbas, maži atlyginimai, bedarbystė ir kt.); socialinės (smurtas šeimoje, skyrybos, žemas socialinis statusas); psichologinės (netinkamas auklėjimo stilius); sveikatos priežiūros (įvairios priklausomybės, negalė). R. Schoen ir kt. (2007) pastebi, kad šeimos socialinės rizikos šeimomis dažniausiai tampa dėl alkoholio ir narkotikų medžiagų vartojimo. Tuo tarpu C. Sutton teigimu (1999), pagrindinės socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastys – tėvų ilgalaikis nedarbas arba mažai apmokamas darbas ir socialinės, švietimo, sveikatos paslaugų ribojimas. Tačiau R. Repetti ir kt. (2002) pažymi, jog socialinės rizikos šeimų atsiradimą lemia ne tik socialinės priežastys, bet ir genetiniai faktoriai. Anot autorių, vaikas, užaugęs socialinės

rizikos šeimoje vėliau dažniausiai pats sukuria šeimą, kuri anksčiau ar vėliau taip pat tampa tokia pat.

S. Ališauskienė (2005), atlikusi tyrimą teigia, kad praktikai dirbantys su socialinės rizikos šeimomis dažniausiai mini tokius socialinės rizikos šeimų atsiradimo veiksnius: priklausomybė nuo alkoholio ir narkotikų, smurtas šeimoje ir prieš vaikus, nesirūpinimas vaikais. Tačiau pasak autorės šalia šių akivaizdžių veiksnių yra svarbios ir kitos priežastys: tėvų netinkamas socialinis elgesys, vaiko poreikių netenkinimas, socialinių normų nepaisymas, socialinis vaiko apleistumas.

Nors įvairūs autoriai išskiria nemažai priežasčių, kurios lemia socialinės rizikos šeimų atsiradimą. Tačiau girtavimas, psichotropinių medžiagų vartojimas bei socialinių įgūdžių stoka – pagrindinės priežastys, dėl kurių mūsų šalyje dažniausiai šeimos įrašomos į socialinės rizikos šeimų apskaitą (Valstybės Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2013 metų veiklos ataskaita). Taip pat ataskaitoje nurodoma, kad analizuojant socialinės rizikos šeimų skaičių pagal įrašymo į apskaitą priežastis 2013 metais daugiausiai šeimų, t.y. 818, į socialinės rizikos šeimų apskaitą buvo įrašytos dėl socialinių įgūdžių stokos ir negebėjimo rūpintis vaiku. Tai sudarė 47 % visų įrašymo į apskaitą per 2013 m. atvejų.

Apibendrinant įvairių autorių teorines įžvalgas galima teigti, jog socialinės rizikos šeimos atsiradimo priežasčių yra daugybė. Iš esmės visų autorių išskiriamos priežastys yra panašios: demografinės, ekonominės, socialinės, psichologinės ir moralinės. Akivaizdu, jog tapimą socialinės rizikos šeima lemia labai įvairios priežastys, kurios yra viena su kita glaudžiai susijusios ir dažnai išplaukia viena iš kitos: nedarbas veda šeimą prie alkoholio vartojimo, alkoholizmas prie gyvenamosios vietos netekimo ir nesugebėjimo pasirūpinti savo vaikais.

1.3. Šeimos funkcijų ir pareigų vykdymas socialinės rizikos šeimose

Nors vis dar nėra vieningo šeimos apibrėžimo, tačiau niekam nekyla abejonių dėl šeimos vaidmens svarbos žmogaus ir visuomenės gyvenime. Šeimos svarba bei reikšmė pripažįstama ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (Žin., 1992, Nr. 33-1014). Konstitucijoje įtvirtinta, kad „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“. Anot G. Vaitoškos (2007), šeima – pagrindinė socialinė institucija vaiko gyvenime. Ji teikia jam saugumą, tikrumą, globą ir užtikrina vaiko auklėjimą. Vaikas iš šeimos perima gyvenimo būdą, vertybes, elgesio normas, veiklos ir bendravimo su kitais žmonėmis pavyzdžius bei įgyja reikiamą socialinę patirtį (Petraitienė ir kt., 2006). V. Stankūnienė su kolegomis (2003) pastebi, kad šeima yra tarsi prieglobstis nuo vieatvės ir gyvenimo negandų, kuris tenkina meilės, supratimo ir palaikymo

poreikį. Pasak I. Leliūgienės (2003), šeimos vaidmuo visuomenėje savo galia neprilygsta jokiai kitai institucijai, nes būtent šeima daro didžiausią įtaką vaiko asmenybės formavimuisi ir labiausiai veikia tolesnį jo gyvenimą.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1989) preambulėje pabrėžiama, kad vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą. Anot B. Kairienės (2013), šeima - pagrindinė institucija, kuri savo struktūra ir funkcionavimu gali geriausiai užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą. L. Rupšienė (2001), taip pat pripažįsta, kad šeima yra pati palankiausia vaikų ugdymo institucija. Tačiau anot autorės, kad šeima geriausiai užtikrintų vaiko teises ir būtų tinkamiausia vaiko ugdymo institucija, ji turi būti normaliai funkcionuojanti. Tačiau socialinės rizikos šeimų statistika rodo, kad daugelio šeimų funkcionalumas yra sutrikdytas. Šeimos funkcionavimas gali sutrikti dėl įvairių priežasčių: alkoholio, psichotropinių ar toksinių medžiagų vartojimo, priklausomybės nuo azartinių lošimų, nuolatinių tėvų konfliktų, smurtavimo, skurdo, tėvų ir vaikų emocinių ryšių nepastovumo arba visiško nebuvimo (Ivanauskienė, 2012). B. Kairienė su R. Žiemiene (2007), pažymi, kad daugybė atliktų mokslinių tyrimų bei statistikos duomenų suvestinės byloja, kad vaiko teisės dažnai pažeidžiamos šeimose, ypač socialinės rizikos šeimose.

Šeima kaip pagrindinė socialinė institucija, atlieka reikšmingas užduotis, kurios atliepia svarbiausius šeimos ir visuomenės poreikius ir taip išsaugo socialinę tvarką. Anot D. Alifanovienės ir kt. (2012), šeima atlieka visas fundamentalias žmonių giminės pratęsimo, jaunosios kartos ugdymo ir jos narių materialinės bei moralinės savitarpio pagalbos funkcijas.

Tarptautinių žodžių žodyne (2013), žodis funkcija aiškinamas, kaip paskirtis, pareigos, veiklos sritis. Z. Bajorūno (1997) teigimu, šeimos funkcijos - šeimos narių poreikių ir su jais susijusių pareigų vienu kitiems tenkinimas ir atlikimas. Tuo tarpu G. Navaitis (1996) teigia, kad šeimos funkcija – tai šeimos gyvensena, tiesiogiai susijusi su tam tikrų šeimos narių poreikių tenkinimu. Taigi šeimos funkcijos neatsiejamos nuo šeimos narių poreikių. Šeimos funkcijų paskirtis tenkinti šeimos narių poreikius.

Skirtingi autoriai, išskiria skirtingas šeimos funkcijas ir skirtingą jų skaičių. Tačiau įvairių autorių siūlomi šeimos funkcijų aprašai yra panašūs. L. Rupšienė (2001, p. 158), pastebi, jog „šeimos funkcijų gali būti išskirta tiek, kiek išskiriama šeimos narių poreikių“. Z. Bajoriūnas (1997) išskiria šešias esmines šeimos funkcijas: vaikų gimdymo, auginimo bei auklėjimo, tautos etoso tęstinumo, ūkinę ir ekonominę, rekreacinę, komunikacinę, emocinę, reguliuojančią bei seksualinę funkcijas. Tuo tarpu J. Vaitkevičius (1995), išskiria devynias šeimos funkcijas: giminės tęsimo, jaunosios kartos auklėjimo ir socializavimo, visuomenės kultūros perdavimo ir tęsimo, šeimos ūkio tvarkymo, šeimos narių tarpusavio paramos, rekreacinę, emocinę, komunikacinę ir seksualinę. Valstybės šeimos politikos koncepcijoje nurodomos tokios

pagrindinės šeimų funkcijos: asmenų bendruomenės kūrimo, prokreacijos, ugdymo ir socializacijos, globos ir rekreacijos, namų ūkio kūrimo (Nutarimas dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo, Žin. 2008, Nr. X-1569). K. Ralys (2009), analizavęs šeimos funkcijas teigia, kad apibendrinant įvairių mokslininkų siūlomas šeimos funkcijas, galima išskirti šešias pagrindines funkcijas: reprodukcinę funkciją, kuri apima vaikų gimdymą, auginimą ir auklėjimą, ūkinę ekonominę funkciją, kuri užtikrina medžiaginių šeimos narių poreikių, tokių kaip būsto ir maisto patenkinimą, socializacijos funkciją, kuri siejama su socializacijos procesais ir tautos tradicijų perdavimu, psichologinę funkciją apimančią šeimos narių tarpusavio bendravimą, dvasinį ir psichologinį palaikymą, rekreacinę funkciją, kuri susijusi su šeimos poilsiu, jėgų atstatymu ir seksualinę funkciją, kuri siejama su tėvų seksualiniu gyvenimu.

Visos anksčiau išvardintos šeimos funkcijos yra labai svarbios ir kurios nors iš jų nevykdymas gali suardyti šeimos pusiausvyrą, padaryti ją pažeidžiama. Skirtingose šeimose, šeimos funkcijos vykdomos nevienodai. Kaip bus vykdomos funkcijos priklausys nuo to, kam šeimos nariai teikia pirmenybę, kokie yra jų poreikiai. Anot G. Navaičio (2007), šeimos funkcijų atlikimas tenkina atitinkamas šeimos narių poreikių grupes: tėvystės ir motinystės, savęs išreiškimo per vaikus, bendravimo su vaikais, materialinių šeimos narių poreikių (maisto, būsto ir k.t.), savigarbos, emocinio palaikymo, psichologinio saugumo, bendro laisvalaikio, savitarpio dvasinio praturtinimo, seksualinių ir erotinių ryšių. Taigi anot L. Rupšienės (2001), ta šeima, kuri vykdydama šeimos funkcijas tuo pačiu tenkina ir šeimos narių poreikius, ji funkcionuoja sėkmingai ir gali būti vadinama funkcionalia.

Funkcijos yra tarsi šeimos kertiniai akmenys, kuriuos pašalinus, ji tampa pažeidžiama (Leonavičius ir kt. 2005). Tačiau šiandieninė socialinė visuomenės struktūra, vykstantys konfliktai dėl ribotų išteklių lemia, tai kad šeima neretai patenka į krizines situacijas, kurios sutrikdo sėkmingą šeimos funkcionavimą. Tada, kai kurios svarbios šeimos funkcijos sąmoningai arba ne, yra nevykdomos. Nevykdant funkcijų, netenkinami šeimos narių poreikiai, o tai sąlygoja naujo socialinio šeimos statuso – socialinės rizikos šeimos atsiradimą.

Anot V. Leonavičiaus ir kt. (2005), negalima teigti, kad socialinės rizikos šeimos yra visai nefunkcionalios. Jos atlieka būtiniausias funkcijas (gimdo bei augina vaikus, ilsisi ir t.t.). Tačiau šios šeimos funkcionuoja ne pagal visuomenės deklaruojamas normatyvines vertybes ir tikslus (Ivanauskienė, 2012). Taip pat kyla klausimas, kaip atliekamos funkcijos patenkina socialinės rizikos šeimos narių poreikius. V. Gudžinskienė ir R. Gedminienė (2011) pažymi, kad tokiose šeimose nėra pilnai patenkinami šeimos narių poreikiai. N. Kubilienė (2004) taip pat pastebi, kad dėl pažeisto socialinės rizikos šeimos funkcionavimo yra neužtikrina, kad būtų patenkinti visi šeimos (ypač vaikų) poreikiai. Tokiose šeimose neužtikrinamas vaiko saugumas, dažnai trūksta gyvybei palaikyt būtinų išteklių ir t.t. Vadinasi, jei socialinės rizikos šeima

atlikdama šeimos funkcijas neužtikrina šeimos narių poreikių, tai ji neatliepia jai numatytų pagrindinių funkcijų. Ir taip sukuria nepalankią socialinę aplinką vaiko asmenybės vystymuisi (Gudžinskienė, 2013).

J. Bradshaw su kolegomis (2007), pastebi kad Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencijoje akcentuojamas dvigubas vaiko vaidmuo - teises turintis pilietis ir nuo šeimos priklausomas asmuo. B. Kairienė (2012a), pažymi, kad vaikas, būdamas teisių turėtoju, pats negali savarankiškai įgyvendinti savo teisių, todėl tėvams yra numatyta pareiga įgyvendinti vaiko teises atsižvelgiant į jo poreikius bei interesus. Civiliniame kodekse (Žin., 2000, Nr. 74-2262) tėvų teisės ir pareigos vaikams įvardijamos kaip tėvų valdžia: „tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje „ (CK. 3.155 str, 2 d.). Pasak B. Kairienės (2012b), tėvų teisės ir pareigos yra kildinamos iš vaiko teisių. Todėl prižiūrėti vaikus, rūpintis jų sveikata, ugdymu, išlaikyti juos, sudaryti palankias visapusiškos raidos sąlygas, kad jie būtų paruošti savarankiškai gyventi visuomenėje yra privaloma tėvų pareiga (Alifanovienė, Tautkutė, 2006).

Anot B. Kairienės (2012a), tėvų pareigos tiesiogiai siejasi su vaiko teisėmis, nes vaiko teisių įgyvendinimas priklauso nuo tėvų pareigų vykdymo. Pagrindinė tėvų pareiga yra patenkinti vaiko poreikius ir užtikrinti jo interesus. Mūsų šalyje yra pakankamai stipri įstatyminė bazė, kuri numato tėvų pareigas bei atsakomybę už tų pareigų nevykdymą (Kairienė, 2012). Tėvų teises ir pareigas apibrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucija, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas bei kiti teisės aktai.

G. Sagatys (2005) teigia, tėvų teisės ir pareigos vaikams yra išimtinės. Tai lemia principinė vaikų teisių apsaugos nuostata numatanti, kad vaiko teises pirmiausia privalo užtikrinti tėvai. Taip pat autorius pažymi, kad tėvų pareiga auklėti vaikus yra asmeninio pobūdžio, todėl negali būti perleista kitiems asmenims. „Tėvo (motinos) atsisakymas nuo teisių ir pareigų savo nepilnamečiams vaikams negalioja“ (Civilinio kodekso 3.159 str. 1 d.). Todėl tėvai privalo pagal savo sugebėjimus ir finansines galimybes auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata bei išlaikyti juos.

Tėvų teisę ir pareigą - auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti numato Lietuvos Respublikos Konstitucijos (Žin., 1992, Nr. 33-1014) 38 straipsnis. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (Žin., 1995, Nr. 60-1501) 18 straipsnis teigia, kad tėvams tenka pagrindinė atsakomybė už vaikų auklėjimą ir vystymąsi. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (Žin., 2000, Nr. 74-2262) 3.155 straipsnis apibrėžia, kad: vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra tėvų prižiūrimi, „tėvai turi teisę ir pareigą dorai

auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje“, o 3.165 straipsnis teigia, jog „tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus ir yra atsakingi už savo vaikų auklėjimą ir vystymą, privalo rūpintis savo vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moraliniu ugdymu“. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (Žin., 1996, Nr. 33-807) taip pat įvardinamos tėvų teisės ir pareigos. 3 straipsnis skelbia, kad „tėvai pagal įstatymą ar kitą teisės aktą privalo rūpintis vaiku, jį auklėti, globoti, jam atstovauti, ginti jo teises ir teisėtus interesus“. 6 straipsnyje pabrėžiama, kad „tėvai privalo sudaryti tinkamas sąlygas vaikui gyventi ir augti šeimoje, rūpintis juo“. 21 straipsnyje nurodoma, jog tėvų pareiga auklėti, prižiūrėti ir išlaikyti vaiką: „tėvai privalo sudaryti sąlygas vaikui augti, vystytis ir tobulėti, turi auklėti savo vaikus humaniškai, dorais žmonėmis“. Išanalizavus pagrindinius dokumentus, kurie apibrėžia tėvų teises ir pareigas galima išskirti pagrindines tėvų pareigas: auklėti, prižiūrėti, išlaikyti, rūpintis vaikų sveikata, dvasiniu bei moraliniu ugdymu, atstovauti bei ginti vaikų teises ir teisėtus interesus. Visos šios tėvų pareigos glaudžiai siejasi su prieš tai išvardintomis šeimos funkcijomis. Tėvų rūpinimasis vaikais bei išvardintų pareigų vykdymas yra prigimtinė tėvų pareiga. Todėl šias pareigas tėvai privalo vykdyti tinkamai, o jų nevykdymas negali būti pateisinamas tokiais argumentais kaip bedarbystė, lėšų neturėjimas, tėvų asmeniniai nesutarimai, nuosavo būsto neturėjimas ir t.t. (G. Sagatys, 2006).

Tačiau T. N. Liobikienė (2006) pažymi, kad socialinės rizikos šeimose tėvai savo pareigų paprastai neatlieka arba jas atlieka tik iš dalies, dėl to kad jiems stinga žinių ir socialinių įgūdžių. Jie nemoka nustatyti ir patenkinti vaiko poreikių, nežino normalaus vaiko vystymosi ypatumų bei nežiūri atsakingai į savo pareigų vykdymą. Todėl tokiose šeimose neužtikrinamos pagrindinės vaikų teisės. Dėl šių priežasčių, vaikai iš tokių šeimų dažnai netenka tėvų globos. T. Tamošiūnas su V. Želvyte (2010) pastebi, jog dažniausiai vaikai į globos namus atvyksta iš tėvų, o tai lemia, tėvų nesirūpinimas vaiku ir savo pareigų nevykdymas. Tėvų pareigų vykdymą kontroliuoja valstybė. Įvairios valstybės ir savivaldybių institucijos ir pareigūnai (savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybos, vaikų teisių kontrolierius, socialiniai darbuotojai darbui su socialinės rizikos šeimomis), kurie privalo domėtis ar tėvai tinkamai vykdo savo pareigas. Nustačius, kad tėvai netinkamai vykdo savo pareigas, atitinkamoms institucijoms privalu imtis adekvačių priemonių vaiko teisėms ir interesams apsaugoti (Mikelėnas, 2009). Už tėvų pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą tėvams yra taikomos teisinės sankcijos, tėvų valdžios ribojimas ar atskyrimas nuo tėvų. Tėvų valdžia ribojama, „kai tėvai vengia atlikti savo pareigą auklėti vaikus, piknaudžiaujama tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba jais nesirūpina...“ (CK. 3.180 str. 1 d.). Tais atvejais, kai

šeimoje yra pažeidžiamos vaiko teisės bei interesai dėl to, kad tėvai nevykdo savo pareigų, šias pareigas vykdyti imasi valstybė.

Apibendrinant galima teigti, kad šeima yra svarbiausia visuomenės institucija. Norint, kad visuomenė būtų funkcionali, šeimos privalo atlikti joms deleguotas funkcijas ir pareigas. Šeima atlikdama savo funkcijas tenkina šeimos narių ir visuomenės poreikius. Tačiau nemaža dalis šeimų dažnai susiduria su socialinės rizikos veiksniais, kurie sutrikdo sėkmingą šeimos funkcionavimą. Tuomet šeimos neįstengia atlikti joms paskirtų pareigų arba atlieka netinkamai.

Baigiant skyrių galima teigti, kad šeima yra svarbiausia terpė, kurioje vaikas gali sėkmingai augti ir socializuotis. Tačiau dėl daugybės įvairių priežasčių šeima gali tapti socialinės rizikos šeima ir dėl tam tikrų veiksmų (alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimo, priklausomybės azartiniam žaidimams, smurto naudojimo ir t.t.) neatlikti šeimai priskirtų funkcijų ir pareigų. Dėl neatliekamų ar netinkamai atliekamų šeimos funkcijų bei pareigų vaikai augdami tokiose šeimose negali sėkmingai vystytis, nes neužtikrinama visapusiška vaiko gerovė.

II. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE AUGANTYS VAIKAI IR JŲ POREIKIAI

Konstitucinė tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus visų pirma reiškia tai, kad tėvai privalo patenkinti vaikų poreikius. Vaiko poreikių tenkinimas remiasi pagrindinėmis vaikų teisėmis – teise išgyventi, vystytis, būti saugiam, išklaustyam bei gerbiamam. Akivaizdu, kad vaiko poreikiai ir jų tenkinimas yra pagrindinė tėvų pareiga. Tačiau jau pačioje socialinės rizikos šeimos sampratoje pabrėžiama, kad tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių. Dėl šios priežasties šiose šeimose augančių vaikų poreikiai yra nepatenkinami arba patenkinami nepakankamai, todėl dažnai tokie vaikai susiduria su įvairiomis socialinėmis, fizinėmis, psichologinėmis problemomis. Šiame skyriuje bus apibrėžiama asmens poreikių samprata ir jų klasifikacija. Nagrinėjami veiksniai, kurie socialinės rizikos šeimų tėvams trukdo patenkinti savo vaikų poreikius. Aptariama, kokias pasekmes gali sukelti vaikui nepatenkinti jo poreikiai bei kas socialinės rizikos šeimos gali pagelbėti geriau patenkinti pagrindines vaiko reikmes.

2.1. Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų poreikiai

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje (Žin. 1995, Nr. 60-1501) numatyta, kad vaikas turi teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fizinei, protinei, dvasinei ir socialinei raidai. Visuotinai pripažįstama, kad pagrindinė institucija, kuri savo struktūra ir funkcionavimu gali geriausiai užtikrinti šias gyvenimo sąlygas - šeima. Būtent tėvams, tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko poreikių tenkinimą (Kairienė, 2013; Šalaševičiūtė, 2012). Nepaisant to, kad kasmet socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius mažėja, tačiau problema kad socialinės rizikos šeimos dėl sutrikusio funkcionavimo negali pilnai patenkinti savo vaikų poreikių išlieka. Tokiose šeimose tėvai dėl girtavimo, narkotinių medžiagų vartojimo bei žinių ir įgūdžių stokos nemoka nustatyti ir patenkinti svarbiausių vaiko emocinių ir fizinių reikmių (Liobikienė, 2006). Tačiau J. Petraitienė ir kt. (2006) tvirtina, jog tam, kad vaikas jaustųsi saugus, laimingas bei pasitikintis savimi, svarbu yra patenkinti jo pagrindinius poreikius.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, per paskutinius trejus metus vaikų skaičius mūsų šalyje sumažėjo beveik 60 000. Tačiau vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, ir bendras vaikų skaičiaus šalyje santykis kito nežymiai. 2013 metais vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, sudarė net 3,8 proc. visų šalyje gyvenančių vaikų (Valstybės Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2013 metų veiklos ataskaita, 2014). Vaikai, kurie auga socialinės rizikos šeimose, yra viena iš pažeidžiamų vaikų grupių, nes tokios šeimos negeba užtikrinti normalių sąlygų, kad vaikas galėtų augti ir vystytis,

kaip visapusiška asmenybė. T. B. Brazelton ir S. I. Greenspan (2000) teigia, kad vaikų poreikių patenkinimas yra esminė sąlyga siekiant užtikrinti tinkamą jų priežiūrą. Vaikai gali tinkamai vystytis ir ugdytis tik tuomet, kai užtikrinamas jų emocinis ir fizinis saugumas, yra aplinkinių pripažįstami ir mylimi, turi aiškiai nustatytas ribas, bei jaučiasi esą bendruomenės nariai. Anot Z. Giedrimo ir kt. (2013), tėvų svarbiausia pareiga yra būti tėvais ir atpažinti bei tenkinti vaiko poreikius. O tuo tarpu vaikui labai svarbu suprasti ir pajauti, kad juo yra rūpinamasi. Pasak Z. Giedrimo ir kt. (2013), vaikas pajaučia rūpinimąsi juo, kai suaugusieji tenkina jo fizinius ir emocinius poreikius. Kiekvieną kartą, kai yra patenkinami šie poreikiai, vaikas įgyja vis daugiau rūpinimosi patirčių.

Psichologijos žodyne (1993), poreikis apibrėžiamas, kaip „individo būseną, nervinę psichinę įtampą, kurią sukelia jo egzistavimui būtinų dalykų stygius. Įtampa, emocinis nepasitenkinimas pašalinami tik patenkinus poreikį“. Dabartinės Lietuvių kalbos žodyne (2012), poreikis įvardijamas taip pat kaip „tai, ko reikia, ko nors reikmė“. V. Legkauskas (2004) teigia, kad sąvoka poreikis apima du komponentus. Pirmą komponentą sudaro būtinos konkretaus organizmo išlikimo sąlygos (pvz., maistas, vanduo, pastogė ir pan.). Kai šios sąlygos yra nepatenkinamos, organizmas išgyvena trūkumo būseną. Antrą komponentą sudaro aplinkos sąlygos, kurios sukelia trūkumo būseną arba ją pašalina.

L. C. Johnson (2003) teigimu, poreikis yra tai, ko žmogui arba socialinei sistemai reikia, kad galėtų tinkamai funkcionuoti atitinkamoje situacijoje. Mokslininkas pabrėžia, kad „poreikis – tai nėra kažką gauti ir turėti, bet trūkumas, kuris kliudo žmogui ar sistemai vystytis ir tobulėti“. Taip pat L. C. Johnson (2003) pabrėžia (pagal, C. Towle), kad poreikis priklauso dar ir nuo asmens amžiaus ir gyvenimo situacijos. Pavyzdžiui, vaikams reikia fizinės priežiūros ir gerų santykių su tėvais. Tuo tarpu L. Jovaiša (2007), poreikį įvardija kaip biologinio, materialinio, kultūrinio ar dvasinio trūkumo emocinį išgyvenimą ir siekimą jį pašalinti. Anot U. Trumpulio (2010), poreikis leidžia asmeniui suprasti tai, ko jam trūksta ir kas jam yra būtina.

Asmens poreikių analizei yra skirta nemažai mokslinių darbų. Skirtingi autoriai pateikia skirtingus poreikių interpretavimo būdus. C. Towle nagrinėjo poreikį santykyje su veiksniais, turinčiais įtakos žmogaus vystymuisi. Jis išskiria keturias pagrindines poreikių grupes, kurios būtinos asmeniui siekiant socialinių tikslų: fizinė gerovė (maistas, pastogė, sveikatos priežiūra), galimybė vystytis emocionaliai ir protškai, santykiai su kitais žmonėmis, dvasinių poreikių patenkinimas (Johnson, 2003). C. Alderfer savo teorijoje išskiria tris poreikių lygius: egzistencijos poreikiai (visi žmogaus materialiniai ir fiziniai poreikiai), sąveikos poreikiai (žmogaus poreikiai susiję santykiais su kitais žmonėmis), augimo poreikiai (poreikiai pakeisti save pačius ar aplinką) (Johnson, 2003). Ch. Zastrow (2003), asmens poreikius skirsto į išreikštus ir neišreikštus. Pasak autorės, išreikšti poreikiai yra tie, kuriuos žmogus supranta ir gali

lengvai įvardinti. Tuo tarpu neišreikšti poreikiai, tai tie poreikiai, kurių žmogus pats aiškiai nesuvokia ir dėl to negali įvardinti. V. Legkauskas (2012) teigia, kad žmogui būdingi yra dvejopi poreikiai: biologiniai ir socialiniai. Biologiniai poreikiai – tai priklausomybė nuo organizmo fizinio egzistavimo sąlygų, kurių nepatenkinęs žmogus mirtų (maistas, vanduo, pastogė ir pan.). Socialiniai poreikiai – tai priklausomybė nuo būtinų socialinės grupės atsiradimo ir išlikimo sąlygų. Šių poreikių patenkinimas nėra būtinas žmogaus fiziniam išlikimui išsaugoti, tačiau ryšiai su socialinėmis grupėmis padeda asmeniui patenkinti biologinius poreikius. Autorius socialinius poreikius skaido dar į smulkesnius poreikius: dėmesio, priklausymo ir rūpinimosi. Dėmesio poreikis – tai noras būti pastebėtu kitų asmenų ir būti reikšmingu. Priklausymo poreikis – tai nuolatinis asmens noras bendrauti ir būti su tais žmonėmis, kurie rūpinasi ir užtikrina jo gerovę. Rūpinimosi poreikis - asmens priklausomybė nuo kitų žmonių aktyvių pastangų išsaugoti ir gerinti jo egzistavimo sąlygas. Autorius teigia, kad iš visų šių trijų poreikių mažiausiai svarbus yra dėmesio poreikis, o svarbiausias – rūpinimosi poreikis. Nes būtent šio poreikio patenkinimas užtikrina socialinės grupės susiformavimą ir išlikimą (Legkauskas, 2004). E. Erikson (2004), vaiko poreikius analizuoja pagal raidos stadijas. Mokslininkas pastebi, kad kiekvieno raidos tarpsnio pabaigoje atsiranda vis naujų poreikių (noras užsiimti kokia nors veikla, būti savarankiškam ir nepriklausomam). Kuo šie poreikiai yra mažiau patenkinami, tuo krizė būna gilesnė ir skausmingesnė. Tad tėvams labai svarbu išmanyti vaiko raidą, kad jie galėtų savo vaikams padėti patenkinti jų su kiekvienu raidos tarpsniu susijusius poreikius.

Poreikių teorijų tarpe plačiausiai paplitusi yra A. Maslow žmogaus poreikių teorija. Esminis vaidmuo šioje teorijoje skiriamas poreikiams, kuriuos autorius suskirsto pagal svarbą ir patenkinimo eiliškumą (1 pav.). Tad vienas iš būdų suprasti vaiko poreikius yra pažvelgti į A. Maslow poreikių hierarchiją.

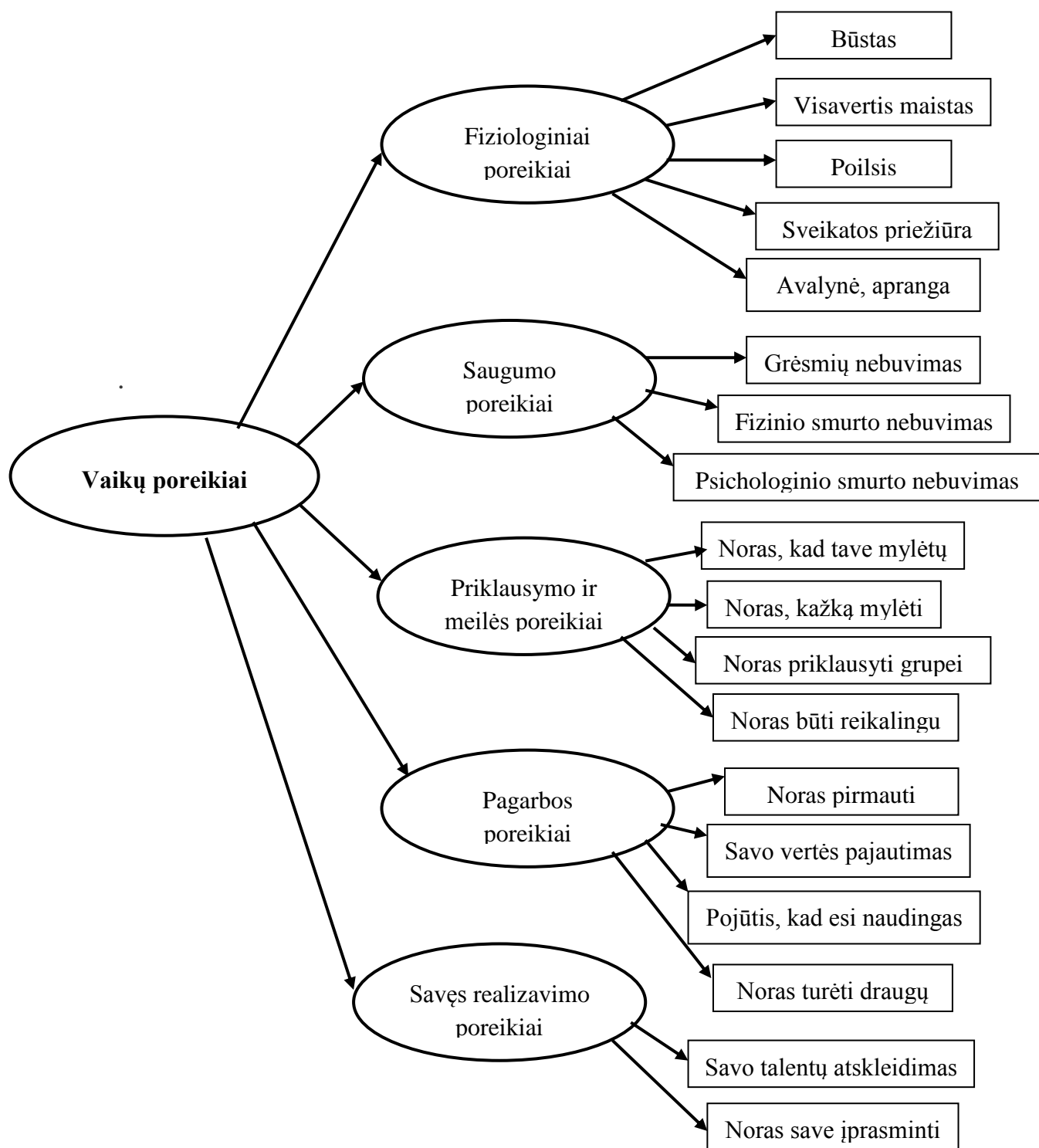

1 pav. A. Maslow poreikių hierarchijos piramidė (sudaryta pagal, D. Myers, 2000)

Pagal A. Maslow poreikių teoriją, egzistuoja hierarchinė poreikių piramidė, kurios pagrindą sudaro fiziologiniai poreikiai, virš jų piramidėje – saugumo, priklausomybės ir meilės,

pagarbos ir pačioje piramidės viršūnėje savęs supratimo bei realizavimo poreikiai. A. Maslow teigia, kad asmuo pirmiausia turi patenkinti savo fiziologinius poreikius, nes, nepatenkinęs jų, negalės tenkinti kitų poreikių: saugumo, priklausomybės, pagarbos, saviraiškos (Jusienė, Laurinavičius, 2007). Ši A. Maslow teorija buvo sukritikuota, dėl tam tikrų trūkumų pritaikant ją praktikoje. Kaip esminis trūkumas dažniausiai įvardijama pernelyg griežta poreikių hierarchija (Vveinhardt ir Gulbovaitė, 2013). Kriktikai teigia, kad žmonės vienu metu gali tenkinti iš karto kelis poreikius. Pasak C. Alderfer vienu metu individą gali stimuluoti įvairių lygių poreikiai. Taip pat jie sako, kad negalima teigti, jog vien tik patenkinus žemesnio lygmens poreikius, atsiras aukštesnio lygmens poreikiai (Palidauskaitė, 2007). Nors mokslininkai aptiko nemažai šios teorijos trūkumų, tačiau ši žmogaus poreikių teorija vis dar išlieka populiariausia. Nepaisant to, kad minėtas A. Maslow požiūris susilaukė kitų mokslininkų kritikos, šiame darbe nebus gilinamasi į kritikų įžvalgas, o bus žvelgiama į A. Maslow pasiūlytą teorinę poreikių schemą kaip į tam tikrą struktūrą.

Vaikų poreikiai yra tokie patys, kaip ir visų žmonių, tačiau jie turi ir specifinių poreikių dėl fakto, kad jie yra maži ir patys negali savimi pasirūpinti. Tad siekiant identifikuoti vaikų augančių socialinės rizikos šeimose poreikius, pirmiausiai reikia išsiaiškinti visiems asmenims būdingus poreikius. A. Maslow sukūręs poreikių piramidę, poreikius suskirstė į dvi kategorijas: žemesnius ir aukštesnius. Pirmuosius tris piramidės lygius sudaro žemesnieji arba pamatiniai poreikiai (fiziologiniai, saugumo, priklausomybės – meilės), o likusius – aukštesnieji poreikiai (pagarbos, savęs realizavimo) 2 pav..

2 pav. Vaiko poreikių skirstymas (sudaryta autorės pagal A Maslow, 2006)

Žemesnieji poreikiai yra būtini, kad žmogus išgyventų, todėl jie yra pagrindiniai ir patys stipriausi. Šių poreikių tenkinimas yra asmens, kaip biologinės būtybės, egzistavimo sąlyga. Patenkinus šiuos poreikius iškyla aukščiausi poreikiai, skatinantys žmogų gyventi visavertiškesnį gyvenimą, atskleisti visus savo gabumus ir kurti unikalų gyvenimą. (Jusienė, Laurinavičius, 2007).

Vaikams visų šių poreikių tenkinimą turi užtikrinti tėvai. Todėl tėvai turi išmanyti vaiko raidos stadijas ir mokėti atpažinti bei tinkamai patenkinti poreikius. Pasak G. Sagačio (2005), vaiko poreikiai yra plati kategorija. Kiekvienas vaikas turi bendrus, visiems vaikams svarbius

poreikius (maistas, apsirengimas, laisvalaikis) ir individualius tik jam būdingus poreikius (ypatingi gabumai mene, sporte ir noras juos realizuoti). Anot R. Prakapo (2003), šeimos visų pirma turi užtikrinti vaikų fiziologinius t.y. bendrus poreikius. Tačiau socialinių problemų turinčioje šeimoje elementari vaiko priežiūra (pamaitinimas, aprangimas, higienos įgūdžių lavinimas), rūpinimasis vaiko fizine ir emocine sveikata dažnai būna užmirštami (Gudžinskienė, Gedminienė, 2011).

Fiziologiniai vaiko poreikiai yra žemiausiausioje pakopoje poreikių hierarchijos teroroje, tad jie yra patys svarbiausi vaiko gyvenime. A. Maslow (2006) pastebi, jei vaikui gyvenime visko labai trūksta (maisto, saugumo, meilės, pagarbos), jis turbūt labiausiai trokš maisto, o ne visų kitų dalykų. Praktikai dirbdami su socialinės rizikos šeimomis pastebi, kad vaikai augdami socialinės rizikos šeimose skaudžiausiai junta būtent fiziologinius poreikius, nes jie yra tiesiogiai susiję su organizmo išlikimu. Socialinių problemų turinčioje šeimoje vaikai gyvena skurdžioje aplinkoje, jie nuolat būna alkani, purvini ir t.t. Dėl to nukenčia tiek fizinė, tiek psichinė vaiko raida. Socialiniai darbuotojai tikrindami socialinės rizikos šeimas labiausiai ir kreipia dėmesį į: ar yra maisto, ar vaikai švariai apsirengę, ar namuose šilta ir pan. (Weezel ir kt, 2012).

Kai vaiko fiziologiniai poreikiai patenkinami, tada vaikas trokšta jaustis saugus. Vaikams saugumo buveinė yra šeima. Tačiau vaikai augantys socialinės rizikos šeimose dažnai nesijaučia saugiai. Nes juk nedaugelis gali jaustis saugiai ir atsipalaidavęs, kai aplink juos šaukia, smurtauja, girtauja ir pan. T. B. Brazelton ir S. Greenspan (2000) teigia, kad vaikai negali jaustis saugūs, jei tėvai nesijaučia saugūs. Jei tėvai nuolat nerimauja dėl pinigų, sveikatos ir kitų dalykų, tada automatiškai ir vaikai jausis nesaugiai, nerimaus kartu su tėvais. Socialinės rizikos šeimų tėvai nuolat gyvena nerime ir įtampoje, iš kur gauti pinigų alkoholiui ir narkotinėms medžiagoms nusipirkti, kaip susimokėti skolas ir t.t. A. Maslow (2006) pastebi, tai kad vaikai ramiau ir saugiau jaučiasi dalyvaudami sistemoje, kurioje egzistuoja kokia nors rutina, t.y. konkretus ir pastovus laikas keltis ir laikas eiti miegoti, metas valgyti, žaisti ir pan. Tuo tarpu tėvų nenuoseklus elgesys vaiką priverčia jaustis neramiai ir nesaugiai. Būtent stabilumo socialinės rizikos šeimose dažniausiai ir stokoja. Todėl vaikai augdami šiose šeimose nesijaučia saugiai, nes dėl nuolatinio maisto stygiaus vaikai net nežino ar rytoj bus pavalgę. Taip pat vaikai nuolat baiminasi dėl galimos tėvų agresijos, nes socialinės rizikos tėvai dažnai prieš savo vaikus naudoja fizinį, psichologinį ir seksualinį smurtą. (Socialinio bendradarbiavimo modelis, 2009).

Kaip žinia, jei fiziologiniai ir saugumo poreikiai yra pakankamai patenkinti, taps aktualūs meilės, palankumo ir priklausomybės poreikiai, t.y. kad tave mylėtų ir tu mylėtum. Vaikui tai visų pirma tėvų meilės poreikis. Vaikas trokšta jausmingų ryšių su kitais, ieško savo

vietos šeimoje ar grupėje. Kiekvienam vaikui yra svarbu jausti iš abiejų tėvų sklindančią meilę bei šilumą tam, kad būtų patenkinti prieraišumo ir meilės poreikiai. Tačiau socialinės rizikos šeimose dažnai būna sunku tenkinti meilės, palankumo ir priklausomybės poreikius dėl tėvų turimų auklėjimo įgūdžių stokos ir vaiko raidos stadijų nežinojimo. Tokiose šeimose tėvai dažnai savo vaikus auklėja diržu bei ignoruoja juos (Socialinio bendradarbiavimo modelis, 2009).

Visi žmonės trokšta, kad kiti juos gerbtų ir vertintų. Asmuo patenkinęs pagarbos poreikį jaučiasi labiau pasitikintis savimi, jaučiasi reikalingas. Nepatinkinus šio poreikio jaučiasi silpnas, bejėgis ir nevisavertiškas (Maslow, 2006). Socialinės rizikos šeimos dėl savo priklausomybių mūsų visuomenėje nėra gerbiamos. Todėl vaikai augantys tokiose šeimose jaučiasi nevertingi, bejėgiai, nepasitiki savo jėgomis ir pan. Dažnai iš jų tyčiojasi bendraklasiai, todėl jiems patenkinti pagarbos poreikį yra pakankamai sunku (Socialinio bendradarbiavimo modelis, 2009).

Kiekvienas trokšta save realizuoti ir įgyvendinti savo unikalias galimybes. A. Maslow nuomone, kiekvienas žmogus turi talentų ir sugebėjimų, kuriuos galėtų panaudoti ir tobulinti, tačiau jeigu nėra patenkinti kiti paprastesni ir labiau išgyvenimui reikalingi poreikiai, savirealizacijos poreikis gali ir neiškilti (Jusienė, Laurinavičius, 2007). Tad socialinės rizikos šeimose dėl finansinių sunkumų, pagarbos, savęs vertinimo ir meilės poreikių nepatenkinimo yra mažai tikėtina, kad vaikams patenkins šį poreikį. Vaikas atidės šį poreikį, jei bus nepatenkinti jo žemesnieji poreikiai ir visos mintys sukasi pavyzdžiui apie maistą.

R. Žukauskienė (2012), (pagal, E. Erikson), teigia, kad pagal tai, kaip tėvai reaguoja į vaiko poreikius, vaikas taip pat išmoksta pasitikėti savo kūnu ir biologiniais poreikiais. Jei tėvams jų poreikiai yra svarbesni už vaiko poreikius ir tėvai verčiau tenkina savo, o ne vaiko poreikius, vaikas įgyja nepasitikėjimo jausmą. Toks vaikas taps kupinas baimės ir įtarus aplinkinių atžvilgiu.

Apibendrinant galima teigti, kad kiekvienas žmogus turi tam tikrų poreikių. Vieni mūsų poreikiai yra gyvybiškai svarbūs, nes užtikrina egzistavimą, kiti gali taip ir likti nepatenkinti. Tiek kūdikiai, tiek ir vyresni vaikai yra labai priklausomi nuo suaugusiųjų, kad galėtų patenkinti pagrindinius savo poreikius. Tačiau dažniausiai socialinės rizikos šeimos gyvena skurdžioje aplinkoje ir neturi vaikų priežiūros įgūdžių, todėl neįstengia užtikrinti net elementariausių savo vaikų poreikių.

2.2. Veiksniai trukdantys tenkinti vaikų poreikius

Viena iš pagrindinių tėvų pareigų - rūpintis vaiku. Rūpintis vaiku reiškia: pastebėti vaiko poreikius ir tenkinti juos tinkamiausiu būdu, kurti emocinius ryšius, sudaryti palankias emocines sąlygas vaikui vystytis ir tobulėti (Winnicott, 2000, Liobikienė 2009). Anot D.

Vyšniauskytės ir kt. (2012), kai tėvai greitai reaguoja į vaiko poreikius ir juos patenkina, vaikas jaučiasi saugus, mylimas ir reikalingas. Pakankamai geri tėvai greitai pastebi vaiko poreikius ir juos tenkina. Deja to negalima pasakyti apie socialinės rizikos šeimos tėvus. Jie dėl įvairių veiksnių, dažnai nesugeba pastebėti, o pastebėję neįstengia patenkinti savo vaikų poreikių.

Nėra vienintelės priežasties, kodėl socialinės rizikos šeimų tėvai neįstengia patenkinti savo vaikų poreikių. Socialinės rizikos šeimos susiduria su daugybe problemų, kurios neleidžia tinkamai pasirūpinti savo vaikais. L. Bulotaitė ir kt. (2001), išskiria keletą veiksnių, kurie trukdo tėvams tinkamai pasirūpinti savo vaikais:

- skurdžiai gyvena,
- tėvai dėl savo psichinės sveikatos ar psichologinių savybių nesugeba adekvačiai atlikti tėvystės pareigų,
- tėvai nesupranta, neturi žinių apie vaiko psichologinius ir fizinius poreikius,
- tėvai turi asmeninių rūpesčių (skyrybos, liga ir pan.) ar savo poreikius (alkoholis, narkotikai ir pan.) ir tai jiems svarbiau už vaiką.

Nors vaikų nepriežiūros priežastys yra labai įvairios, atlikti tyrimai rodo, kad pagrindinės priežastys, dėl ko tėvai nepatenkina savo vaikų pagrindinių reikmių, yra tėvų psichinės sveikatos problemos, piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis, alkoholiu, smurtavimas šeimoje ir finansiniai sunkumai (Gardner, 2008, Daniel ir kt. 2011). Visi šie veiksniai daro tiesioginę įtaką tėvų gebėjimui pasirūpinti savo vaiku.

Psichikos sveikatos problemos, ypač depresija, dažnai neleidžia patenkinti visų savo vaiko poreikių (Minty, 2005). Tėvai sergantys psichikos ligomis dažnai nesigydo, o tai turi rimtų pasekmių ne tik tėvų sveikatai, bet ir vaikų priežiūrai. Piktnaudžiavimas narkotikais ir alkoholiu dažnai turi įtakos tėvų gebėjimui tinkamai pasirūpinti savo vaikais. Nes psichotropinių medžiagų vartojimas turi įtakos tėvų gebėjimui aiškiai mąstyti ir priimti gerus sprendimus. Taip pat dėl alkoholio ir narkotikų vartojimo, vaikai dažnai būna paliekami vieni ilgam laikui, nes tėvai tuo metu girtauja ar vartoja narkotikus. Be to narkotikai ir alkoholis daug kainuoja, todėl didžioji dalis pajamų panaudojama ne vaiko poreikiams patenkinti, o šių medžiagų pirkimui. Tuo tarpu dėl smurto šeimoje vaikui gali grėsti ne tik fizinė ir emocinė prievarta, bet ir nepriežiūra. Nes smurto auka, dėl savo saugumo, pirmenybę teiks smurtautojo poreikiams, o tik paskui vaiko. Taip pat prievartautojas gali apriboti arba kontroliuoti pinigus, kurie turėtų būti išleisti vaiko poreikiams tenkinti. Šeimose, kuriose vyrauja smurtas, piktnaudžiuojama narkotikais ir alkoholiu vyresni vaikai gali perimti tėvų vaidmenis ir imtis rūpintis patys savimi, jaunesniais broliais, seserimis ar net savo tėvais. Dėl jauno amžiaus ir prisiimtų pareigų vaikas praranda normalų vaiko gyvenimą ir taip nepatenkina savo visų poreikių.

Skurdas taip pat yra vienas iš poreikių netenkinimo veiksnių. Iš tiesų daugelis fizinio apleistumo formų, pavyzdžiui, netinkami drabužiai, prasta higiena, nepakankama ir nepilnavertė mityba gali būti tiesiogiai susijusi su skurdu. Tačiau nors skurdas ir padidina nepriežiūros riziką, tačiau visgi nėra lemiamas veiksnys vaiko nepriežiūrai. Pasak A. Kurienės (2007), yra šeimų, kurios neturi daug pinigų, ir kartais tėvai negali nupirkti daug maisto ar naujų madingų drabužių, tačiau tėvai rūpinasi, kad vaikas nebūtų alkanas, kad jis nešaltų žiemą, kad turėtų reikiamas priemones mokyklai. Dauguma skurdžiai gyvenančių šeimų myli savo vaikus ir patenkina jų poreikius. Tačiau, kai šalia skurdo prisideda ir kitos šeimos problemos (smurtas, piknaudžiavimas alkoholiu, psichotropinėmis medžiagomis), tada tai gali turėti neigiamos įtakos reaguojant ir tenkinant vaiko poreikius.

Nors daugelis tyrimų rodo, kad tėvų depresija, šeiminių smurtas, narkotinių medžiagų ir alkoholio vartojimas bei skurdas yra pagrindiniai veiksniai, kodėl tėvai netenkina savo vaikų poreikių. Šalia visų šių svarbių nepriežiūros veiksnių yra dar vienas labai svarbus – žinių ir įgūdžių stoka. T. N Liobikienė (2009) pastebi, kad tėvystei, kaip ir kiekvienai veiklai, reikalingos žinios ir gebėjimai. Autorė analizuodama vaikų augančių socialinės rizikos šeimose poreikių netenkinimo veiksnius pastebėjo, kad tėvams trūksta žinių apie vaiko priežiūrą ir poreikius, vaiko vystymąsi, amžiaus tarpsnių ypatumus, fizinę priežiūrą (mitybą, aprangą, higieną) ir tinkamą drausminimą. Dėl to vaikai dažnai būna apleisti, tačiau dažnai tėvų toks elgesys yra netyčinis, nes patys tėvai nežino, kaip elgtis (Bandzienė (2008). T. Tamošiūnas su V. Želvyte (2010) nurodo, kad socialinės rizikos šeimose vaikų poreikiai netenkinami dėl neatsakingo tėvų požiūrio į vaikus ir savo pareigų vykdymą, amoralus elgesio bei netinkamo gyvenimo būdo.

Tai, kad socialinės rizikos šeimos neužtikrina savo vaikų poreikių galima dar sieti ir su tuo, kad tėvai dažnai patys būna užaugę panašiose šeimose arba vaikų globos namuose, todėl jie neturi elgesio modelių, kaip susitvarkyti su išskylančiomis problemomis, kaip rūpintis savo vaikais. Tokiose šeimose iš kartos į kartą perduodamas silpnas mokėjimas pasirūpinti savimi ir vaiku. Tokie tėvai tiesiog neturi patirties ir supratimo, kaip tinkami auginti vaiką. Patys vaikystėje buvę atstumti, negeba suteikti savo vaikams šilumos ir meilės (Žukauskienė, 2012). Dėl savo šeimoje pavyzdžio nebuvimo, vėliau vaikai patys tapę tėvais nemoka palaikyti švaros ir tvarkos savo namuose, nežino, kaip pasirūpinti maistu, jo gamyba, kaip patenkinti vaikų bazinius poreikius ir t.t. (Socialinio bendradarbiavimo modelis, 2009). Metodiniame vadove specialistams „Vaiką žalojantis elgesys“ pabrėžiama, kad dalis tėvų dėl menkų tėvystės įgūdžių arba pačių vaikystėje patirtos nepriežiūros net nesuvokia, jog nesirūpindami žaloja savo vaiką. Akyvaizdu, kad dėl daugybės nepriežiūros veiksnių, dažnai būna sunku nustatyti, dėl kokių priežasčių tėvai tiksliai netenkina savo vaikų poreikių. Anot B. Kairienės (2010), visada reikia išsiaiškinti ar tėvai iš

tikrųjų nesugeba rūpintis vaiku, ar jiems neleidžia tai tinkamai atlikti socialinės sąlygos ir įvairios priklausomybės.

Pagal tai, kaip tėvai rūpinasi savo vaikais, tėvystę galima skirstyti į pozityvią ir negatyvią. Pozityvi tėvystė – tai tinkama vaiko globa, išmintinga vaiko kontrolė ir efektyvi pagalba, atliepiant fizinius, psichologinius, emocinius, intelektinius, socialinius ir dvasinius vaiko poreikius. Tuo tarpu negatyvi tėvystė yra tuomet, kai tėvai apleidžia savo vaikus, nesirūpina jais, netenkina svarbiausių savo vaiko reikmių. Tokie tėvai savo vaikus auklėja nenuosekliai, autoritariškai arba kaip tik viską leidžia ir nenustato jokių ribų. Negatyvios tėvystės pasekmės yra sudėtingos ir skaudžiai paliečiančios vaikus. Menka savigarba, nepasitikėjimas, negebėjimas mylėti, bendravimo sunkumas, polinkis į priklausomybes ir t.t. (Vyšniauskytė ir kt., 2012).

Negatyvios tėvystės pasekoje šeimoje gali įsivyrėti vaikų apleistumas. Apleistumas pasireiškia tada, kai tėvai vaikui nesuteikia tai, ko jam reikia normaliai vystytis, augti ir bręsti. T. N. Liobikienė (2006) išskiria penkias apleistumo formas: fizinį, medicininį, pedagoginį, socialinį ir psichologinį. Fizinis apleistumas pasireiškia tada, kai nėra tinkamo būsto, maisto, rūbų, arba jie neatitinka sezono. Medicininis – kai nesirūpinama vaiko sveikata. Vaikai negydomi, neskiepijami, nesuteikiama pagalba, kai jie susižeidžia. Pedagogiškai apleisti vaikai būna tuomet, kai tėvai neleidžia vaikų į mokyklą ir patys jų nemoko. Socialinis apleistumas pasižymi tuo, kad vaikai šeimose nemokomi socialinių įgūdžių, draudžiama jiems bendrauti su aplinkiniais. Kai vaikas nekalbinamas, nemyluojamas ir nevertinamas šeimoje galima teigti, kad jis yra psichologiškai apleistas (Liobikienė, 2006). Kad šeimose vaikai nebūtų apleisti, būtina ugdyti pozityvią tėvystę. Tėvams iš socialinės rizikos šeimų reikia suteikti žinių apie vaiko poreikius, vaiko vystymosi etapus bei padėti įsisavinti vaikų priežiūros bei poreikių tenkinimo įgūdžius (Liobikienė, 2009).

Apibendrinant įvairių autorių teorines nuostatas galima teigti, kad tėvų gebėjimai patenkinti savo vaikų poreikius gali būti apriboti dėl daugelio veiksnių: psichinės sveikatos problemų, piktnaudžiavimo narkotinėmis medžiagomis ir alkoholiu, smurtavimo, skurdo. Visi šie veiksniai daro tiesioginę įtaką tėvų gebėjimui pasirūpinti savo vaiku. Tačiau pagrindiniai veiksniai, kurie socialinės rizikos šeimų tėvams trukdo labiausiai tenkinti savo vaikų poreikius yra tėvystės žinių ir įgūdžių stoka. Tokios žinios ir gebėjimai dažniausiai perduodami iš kartos į kartą, todėl tėvai, patys užaugę apleistumo sąlygomis, negeba tinkamai pasirūpinti ir savo vaikais.

2.3. Pasekmės nepatenkinus vaikų poreikių

N. Kubilienė (2004) pastebi, kad socialinės rizikos šeimose labiausiai kenčia vaikai, nes dėl tėvų netinkamo elgesio, netenkinami jų poreikiai, nesudaromos tinkamos, saugios gyvenimo bei augimo sąlygos. Per pastarąjį dešimtmetį buvo atlikta nemažai tyrimų, kurie nustatė kaip ankstyvoje vaikystėje patirti geri ir blogi dalykai veikia tolimesnį vaiko gyvenimą (Kovan ir kt., 2014). V. Hidalgo su kolegomis (2010) pastebi, kad tie tėvai, kurie rodo rūpestingą meilę ir patenkina savo vaikų poreikius, padeda vaikams užaugti stipriais ir rūpestingais žmonėmis. O tie, kurie piktnaudžiauja narkotinėmis medžiagomis, alkoholiu, smurtauja ir apleidžia savo vaikus, apsunkina jiems vystymosi sąlygas ir todėl ateityje, tokie vaikai susiduria su socialinės adaptacijos ir kitomis problemomis.

V. Gudžinskienė ir R. Gedminienė (2011), tvirtina, kad tie vaikai, kurie auga socialinės rizikos šeimoje dažnai patiria ankstyvą poreikių deprivaciją. Anglų – lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodyne (2002), deprivacija apibrėžiama kaip svarbiausių poreikių tenkinimo galimybių nebuvimas arba sumažėjimas, trunkantis pakankamai ilgai ir lemiantis asmenybės raidos pokyčius. L. Radzevičienė (2006), pastebi, kad labai reikšminga kokio amžiaus vaikai ir kiek ilgai patiria deprivaciją, nes kuo ilgiau vaikas vystosi deprivacijos sąlygomis, tuo ženkliau atsilieka jo raida. Autorė taip pat pažymi, jog longitudiniai tyrimai rodo, kad deprivacijos reiškiniai sunkiai šalinami ir daugeliu atvejų išlieka visą gyvenimą

Anot B. Kairienės (2013), vaiko poreikių nepatenkinimo padariniai priklauso, nuo to kokie poreikiai ir kada buvo nepatenkinti. Kaip teigia J. Sinicienė ir kt. (2012), kiekviename vaiko vystymosi tarpsnyje kyla vis nauji baziniai poreikiai. Kai tėvai nesugeba ar net nesistengia patenkinti savo vaikų vystymosi poreikių vaikams tampa sudėtinga įveikti kiekviename tarpsnyje kylančias krizes, o tai neigiamai sąlygoja jo darnų asmenybės vystymąsi, o taip pat ir fizinę sveikatą. M. R. Gunnar su P. A. Fisher (2006) taip pat pastebi, kad poreikių nepatenkinimo pasekmės labai priklauso nuo to, kurioje vystymosi stadijoje ir koks poreikis buvo nepatenkintas. Pasak D. W. Winnicott (2000), kuo elementaresnis poreikis, tuo didesnė individo priklausomybė nuo jo ir tuo tragiškesni jo nepatenkinimo padariniai. Vieni poreikių netenkinimo padariniai gali pasireikšti labai greitai kiti po ilgesnio laiko. Taip pat B. Kairienė (2010) pažymi, kad jie gali turėti neigiamų tiek trumpalaikių, tiek ilgalaikių pasekmių. Esant vaiko poreikių netenkinimui, susidaro reali grėsmė vaiko psichiniams, fiziniams ir moraliniams nukrypimams. Kuo ilgiau vaikas neprižiūrimas, kuo ilgiau jis patiria psichinę, fizinę traumą, tuo labiau deformuojasi jo socializacijos procesas. Visa tai, neigiamai veikia vaiko fizinę sveikatą, mažina savigarbą, o nuolatinė nepriežiūra gali baigtis mirtimi (Leliūgienė, 2003).

Daniel. B. ir kt. (2011) pastebi, kad nepriežiūros poveikis vaikams vis dar yra menkai tyrinėtas, lyginant su kitomis netinkamo elgesio formomis. Tačiau jau yra aišku, kad poreikių nepatenkinimo padariniai apima sveikatos problemų atsiradimą, atsispindi vaiko mąstyme, turi įtakos užmezgant ir palaikant santykius su kitais žmonėmis. Pasak J. Horwath (2007), prasta mityba, prasta higiena ir tėvų priežiūros stoka gali sukelti bet kurį iš šių padarinių:

- *Menkas augimas.* Dėl vaiko nepriežiūros gali sutrikti normalus jo vystymasis.
- *Anemija.* Jei vaikas negauna pakankamai geležies su savo mityba, tai jis gali patirti i nuovargį, silpnumą ir emocinę nuotaikų kaitą.
- *Paūmėjusios esamos lėtinės ligos.* Dėl tėvų priežiūros stokos, nesilaikymo gydytojų rekomendacijų ir paskirtų vaistų nevartojimo gali paūmėti vaiko lėtinės ligos pvz., tokios kaip egzema, astma ir pan.
- *Odos ligos.* Niežai ir grybelis.
- *Dantų problemos.* Dėl blogos burnos higienos, nesveikos mitybos bei nesilankymo pas odontologus.
- *Traumos.* Dėl priežiūros stokos patirti nudegimai, susimušimai ir pan.

Tuo tarpu L. Bulotaitė ir su kolegomis (2001), analizuodama nepriežiūros reiškinių išskiria kitokius padarinius:

- higienos įgūdžių praradimas,
- pasitikėjimo suaugusiais praradimas,
- piktnaudžiavimas alkoholiu ar narkotikais,
- netvarkingas seksualinis gyvenimas,
- pamokų praleidinėjimas ar ilgalaikis mokyklos nelankymas,
- blogi mokslo rodikliai,
- prieraišumo stoka,
- vaidmenų susikeitimas (vaikas rūpinasi suaugusiais, broliais, seserimis),
- labai ankstyvas subrendimas,
- socialiai nepriimtinas elgesys (valkatavimas, elgetavimas, vagiliavimas).

Didžiausią dalį socialinės rizikos šeimose augančių vaikų, sudaro 10 - 14 metų amžiaus vaikai (35 proc.), tačiau, kai šeimos įrašomos į socialinės rizikos šeimų apskaitą, daugiausia jos augina vaikus iki 3 metų amžiaus (Valstybės Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2013 metų veiklos ataskaita, 2014). T. N. Liobikienė (2010) pastebi, kad toks amžius ypač svarbus vaiko gyvenime, nes tuo metu formuojasi prieraišumas, pasitikėjimas. Anot mokslininkės, tikėtina, kad socialinės rizikos šeimų tėvai negeba suteikti savo vaikui emocinio saugumo ir patenkinti biologinių, socialinių poreikių. Todėl

tokiose šeimose susidaro nepalankios sąlygos saugaus prieraišumo vystymuisi, kuris vėliau pasireiškia elgesio, suvokimo, emociniais vaiko raidos sutrikimais. R. Žukauskienė (2012) taip pat tvirtina, kad jei tėvai ankstyvaisiais vaiko raidos periodais neužtikrina saugumo jausmo, nepatenkina emocinių vaiko poreikių, vėliau labai pasunkėja socialiai pageidautinų elgesio formų perėmimas, asmenybės prisitaikymas prie kintančių aplinkos sąlygų bei bendravimas su žmonėmis.

Augdami socialinės rizikos šeimoje vaikai nesijaučia saugūs. Todėl nepatenkinę saugumo poreikių gali sirgti įvairiomis psichosomatinėmis ligomis (Gudžinskienė, Gedminienė, 2010). Tokiose šeimose vaikai taip pat nejaučia tėvų meilės ir globos, todėl nepatenkina meilės ir priklausomybės poreikio. V. Ivanauskienė (2003) pažymi, kad dauguma tyrėjų pabrėžia, jog suaugusiųjų meilė, rūpinimasis ir dėmesys suteikia vaikui emocinę pusiausvyrą, padeda geriau save vertinti. Tuo tarpu emocinio bendravimo stoka, silpni šeimos narių ryšius, sukelia vaikų neurozes, baimes, nepasitikėjimą savimi ir kitais. Nepatenkinęs šeimoje socialinių poreikių vaikas nežūsta, kas atsitiktų, jei nepatenkintų biologinių poreikių. Tačiau A. Suslavičius (2006) pastebi, jei vaikas nepatenkina socialinių poreikių jis „tampa problema ne tik sau pačiam, bet ir kitiems“.

Jeigu vaikas gyvena socialinėje aplinkoje, kur tenkinami jo fizinės, psichologinės ir socialinės raidos poreikiai, toks vaikas sėkmingai vystosi ir socializuojasi visuomenėje. Tačiau tu vaikų, kurie auga socialinės rizikos šeimose ir yra nuolat ignoruojami atsilieka fizinė, kognityvinė, socialinė ir emocinė raida (Radzevičienė 2006). Pasak V. Gudonio ir kt. (2008), neigiama ankstyva patirtis, nepalankios augimo sąlygos apriboja vaikų galimybę išmokti elgtis socialiai priimtinais būdais, stabdo socialinių įgūdžių formavimąsi. Dėl šių priežasčių vaikai iš socialinės rizikos šeimų sunkiai adaptuojasi visuomenėje.

N. Tarvydienė su I. Pačiauskaite (2012) pastebi, kad poreikių nepatenkinimas vaikams sukelia vadinamąsias frustracijas, kurios pasireiškia nusivylimu, nemalonia įtampa, depresija, vieatve, neurozėmis. Pasak V. Gudžinskienės ir R. Gedminienės (2010), tokie vaikai taip pat yra linkę nepasitikėti ne tik kitais žmonėmis, bet ir pačiais savimi, todėl patiria bendravimo su aplinkiniais sunkumų, jiems sunkiau sekasi išreikšti savo jausmus. Todėl nepatenkinti vaiko poreikiai vaikystėje gali tapti daugelio ligų priežastimi. Nustatyta, jog rizikos šeimose augantys vaikai dažniau serga depresija, chroniškėmis ligomis, tokiomis, kaip hipertenzija ir jų gyvenimo trukmė yra trumpesnė (Repetti ir kt., 2002).

Akivaizdu, kad specialistai dirbantys su socialinės rizikos šeima turi mokyti tėvus pažinti vaiko poreikius, jo emocinę būseną ir į juos reaguoti. Nes jei tėvai neskiria pakankamai laiko vaikams, nebendruoja, nesirūpina jų poreikiais vaikas pradeda ieškoti dėmesio ir aplinkos, kur jį pripažintų, globotų, todėl dažnai įsitraukia į neigiamas grupes (Navaitis, 1998).

Apibendrint galima teigti, kad jei tėvai nepatenkina vaiko fizinių ir emocinių poreikių vaikystėje, tai iškyla didžiulė grėsmė visavertei vaiko raidai ir sveikatai. O įvairūs poreikių nepatenkinimo padariniai atsiliepia tolimesniame vaiko gyvenime.

2.4. Socialinis darbas su socialinės rizikos šeima ir jose augančiais vaikais

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (Žin., 1995, Nr. 60-1501) 19 straipsnyje pabrėžiama, kad valstybė privalo imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių, siekiant apginti vaiką nuo priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, kuriuos vaikas gali patirti iš tėvų. Tad valstybė įpareigota teikti realią pagalbą toms šeimoms, kurios laikomos rizikingomis. Šiuo metu, mūsų šalyje, socialinės rizikos šeimoms, siekiant užtikrinti teigiamą šeimos funkcionavimą yra teikiamos socialinės paslaugos.

Šias paslaugas teikia savivaldybių socialinės paramos centrai, krizių centrai, šeimos centrai, vaikų dienos centrai ir kitos su vaiko teisių apsauga susijusios organizacijos bei įstaigos (Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė, Valstybinio audito ataskaita „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“, 2012). Pagrindiniai socialinių paslaugų teikėjai socialinės rizikos šeimoms yra socialiniai darbuotojai, darbu su socialinės rizikos šeimomis. 2013 metais mūsų šalyje iš viso buvo 634,5 socialiniai darbuotojai, darbu su socialinės rizikos šeimomis ir vienam darbuotojui vidutiniškai teko 16 socialinės rizikos šeimų (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Socialinis pranešimas, 2014).

Šiuo metu socialinės rizikos šeimoms, auginančioms vaikus, teikiamos tiek bendrosios tiek specialiosios socialinės paslaugos (Valstybės Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2013 metų veiklos ataskaita). Bendrosios socialinės paslaugos yra atskiros, be nuolatinės specialistų priežiūros teikiamos paslaugos. Jos teikiamos socialinių paslaugų įstaigose ir asmens namuose. Bendrosioms socialinėms paslaugoms priskiriamas informavimas, konsultavimas, maitinimo organizavimas, aprūpinimas drabužiais, asmeninės higienos paslaugos ir pan. Specialiosios socialinės paslaugos teikiamos, kai bendrųjų socialinių paslaugų nepakanka. Jos skirstomos į socialinę priežiūrą, kuri yra kompleksinė, bet nuolatinės specialistų priežiūros nereikalaujanti pagalba (pagalba į namus, socialinių įgūdžių ugdymas, laikinas apnakvindinimas ir pan.) ir socialinę globą, kuri yra kompleksinė, nuolatinės specialistų priežiūros reikalaujanti pagalba (Socialinių paslaugų įstatymas, Žin., 2006, Nr. 17-589).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė 2012 m. siekdama išsiaiškinti, kokios socialinės paslaugos dažniausiai teikiamos socialinės rizikos šeimoms, auginančioms nepilnamečius vaikus, prašė savivaldybes pateikti informaciją apie dominuojančias socialines paslaugas. Pagal

savivaldybių pateiktus duomenis, savivaldybėse socialinės rizikos šeimoms dažniausia teikiamos šios bendrosios socialinės paslaugos:

- informavimas: reikalingos informacijos apie socialinę pagalbą suteikimas asmeniui (šeimai);
- konsultavimas: pagalba, kartu su asmeniu analizuojama asmens (šimos) probleminė situacija ir ieškoma veiksmingų problemos sprendimo būdų;
- tarpininkavimas ir atstovavimas: pagalbos asmeniui (šeimai) suteikimas sprendžiant įvairias asmens (šimos) problemas (teisines, sveikatos, ūkines, buitines, tvarkant dokumentus, mokant mokesčius, užrašant pas specialistus, organizuojant ūkinius darbus ir kt.) tarpininkaujant tarp asmens (šimos) ir jo aplinkos (kitų institucijų, specialistų, asmenų).

Rečiau savivaldybės nurodė, jog socialinės rizikos šeimoms, auginančioms nepilnamečius vaikus, teikiamos kitos Socialinių paslaugų kataloge išvardintos bendrosios socialinės paslaugos: maitinimo organizavimas, aprūpinimo būtiniaisiais drabužiais ir avalyne, transporto organizavimo, sociokultūrinės paslaugos, asmeninės higienos ir priežiūros paslaugų organizavimas (Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius pažyma „Dėl tyrimo Vaiko teisių apsaugos kontrolierės iniciatyva dėl socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo socialinės rizikos šeimoms problemų bei įtakos vaiko teisių apsaugos užtikrinimui“, 2012).

Dažniausiai socialinės rizikos šeimoms teikiama specialioji socialinės priežiūros paslauga yra socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas: paslaugos, teikiamos asmenims (šeimoms) dienos metu, siekiant palaikyti ir atstatyti savarankiškumą atliekant įvairias visuomeniniame ir asmeniniame (šimos) gyvenime reikalingas funkcijas (Socialinių paslaugų katalogas, Žin., 2006, Nr. 43-1570). Pagal Socialinių paslaugų katalogą (Žin., 2006, Nr. 43-1570), socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugos sudėtis yra: informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir atstovavimas, bendravimas, maitinimo organizavimas (suteikiant nemokamą maitinimą valgyklose, bendruomenės įstaigose ar kitose maitinimo vietose bei išduodant maisto talonus ar sauso maisto davinius gyventojams, organizuojant maitinimą vaikų dienos centruose), kasdienio gyvenimo įgūdžių ugdymas ir palaikymas (namų ruošoje, tvarkant pinigų apskaitą, apsiperkant ir mokant mokesčius, planuojant ir atliekant namų ruošos darbus, prižiūrint vaikus, bendraujant ir pan.), darbinių įgūdžių ugdymas (siuvimas, mezgimas, audimas, dailės dirbiniai, keramika, savarankiškas patalpų, aplinkos tvarkymas ir pan.) kitos paslaugos (Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius pažyma „Dėl tyrimo Vaiko teisių apsaugos kontrolierės iniciatyva dėl socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo socialinės rizikos šeimoms problemų bei įtakos vaiko teisių apsaugos užtikrinimui“, 2012).

Anot Vaiko teisių apsaugos kontrolierės (2012), didžioji dauguma savivaldybių nurodė, kad socialinės rizikos šeimoms dažniausiai teikiamos socialinės priežiūros paslaugos. Išties socialiniai darbuotojai dažniausiai dirbdami su socialinės rizikos šeimomis teikia socialinių

įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugas, konsultuoja socialinės paramos klausimais. Taip pat su kitais specialistais padeda spręsti iškilusias problemas ir teikia reikalingą materialinę pagalbą. Akivaizdu, kad siekiant pašalinti priežastis, sąlygojusias šeimos įtraukimą į socialinės rizikos šeimų sąrašą, šeimoms teikiamos paslaugos turi atitikti realius šeimos poreikius ir turi būti nukreiptos į nustatytų problemų sprendimą bei šalinimą. Nes tik tinkamai ir laiku teikiamos socialinės paslaugos padeda socialinės rizikos šeimoms įveikti iškilusius socialinius, ekonominius sunkumus ir užtikrinti vaikų fizinių bei emocinių poreikių patenkinimą. Taip pat stiprina šeimos narių tarpusavio santykius, padeda tėvams išsiugdyti socialinius ir tėvystės įgūdžius. Socialiniams darbuotojams aktyviai dirbant su socialinės rizikos šeimomis ir pačioms šeimoms motyvuotai siekiant spręsti problemas bei jas išspręsdus, atsiranda pagrindas šeimą išbraukti iš socialinės rizikos šeimų apskaitos. Tačiau labai dažnai darbą su socialinės rizikos šeimomis apsunkina pačių šeimos narių priešiškus bei motyvacijos keistis stoka (Masiliauskienė, Griškutė, 2010).

Šeima laikoma geriausia ir natūraliausia aplinka vaikui augti ir vystytis, todėl valstybė remia šeimas, sudaro galimybes pasinaudoti paslaugomis, skirtomis patenkinti pagrindinius poreikius. Pasak E. Masiliauskienės ir V. Griškutės (2010), siekiant mažinti socialinės rizikos šeimų socialinę atskirtį, nacionaliniu lygmeniu kuriama socialinių paslaugų infrastruktūra. Viena iš institucinės socialinės pagalbos formų socialinės rizikos šeimoms ir jose augantiems vaikams yra vaikų dienos centrai. Nacionalinėje vaikų dienos centrų 2005–2007 metų programoje (2004), vaikų dienos centras apibrėžiamas, kaip „viešasis juridinis asmuo, teikiantis socialines ir ugdymo paslaugas socialinės rizikos šeimoms ir vaikams.“ Toje pačioje programoje nurodoma, kad vaikus į vaikų dienos centrus siunčia savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, vaikų dienos centruose 2013 metais socialinės priežiūros paslaugas gavo 6274 vaikai. Socialiniame pranešime (2014), taip pat nurodoma, kad kasmet finansuojama vis daugiau vaikų dienos centrų vykdomų projektų ir daugėja juose paslaugas gaunančių vaikų (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija Socialinis pranešimas, 2014). Tačiau Valstybės Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2013 metų veiklos ataskaitoje pažymima, kad dauguma savivaldybėse įsteigtų vaikų dienos centrų veikia miestuose bei didesniuose miesteliuose ir vis dar yra sunkiai pasiekiami vaikams iš atokesnių vietovių. Tad vaikų dienos centruose teikiamos paslaugos gali patenkinti tik apie 42 proc. socialinės rizikos šeimose augančių vaikų poreikių.

I. Kvedaravičiūtė (2007) teigia, kad vaikų dienos centruose vaikams teikia dieninę priežiūrą ir kitas paslaugas, kurios padeda patenkinti vaikų poreikius, kurių dėl įvairių priežasčių netenkina jų tėvai. Remiantis A. Maslow poreikių teorija, vaikų dienos centrai pirmiausia užtikrina vaikų fiziologinius poreikius: aprūpina maistu, saugia fiziškai ir psichologiškai aplinka.

Kai patenkinami fiziniai vaikų poreikiai, tada vaikams organizuojamas ugdymas, pamokų ruošą, laisvalaikio užimtumas. Tokiu būdu tenkinami vaikų lavinimosi, pažinimo ir saviraiškos poreikiai. Vaikų dienos centrų veikla grindžiama ne tik poreikių tenkinimu, bet ir visapusišku asmenybės ugdymu: ugdomi darbo, socialiniai, higienos įgūdžiai bei savarankiškumas (Jančiauskytė ir kt., 2013).

Pasak V. Gudžinskienės ir R. Gedminienės (2010) socialiniai darbuotojai, kurie teikia paslaugas vaikams, augantiems socialinės rizikos šeimose, turi būti labai gerai susipažinę su šių vaikų šeimose patiriamais sunkumais. Jie nuolat privalo stebėti ir išsiaiškinti, kokių vaikų poreikiai labiausia nepatenkinti, kokių socialinių įgūdžių jie turi mažiausia. Visa tai padeda tikslingiau organizuoti dienos centro veiklą. Vaikų dienos centruose dirbant su vaikais taikomas tiek grupinis, tiek individualus darbo metodas. Pasak J. Pivorienės ir B. Abeciūnaitės (2010), toks darbo metodų derinimas gali padėti visapusiškiau atliepti specifinius vaikų iš socialinės rizikos šeimų poreikius bei duoti geresnių darbo rezultatų. I. Eskytės (2008) pastebi, kad vaikų dienos centruose dirbantys profesionalai padeda vaikams atpažinti ir spręsti problemas, teikia pagalbą ruošiant namų darbus ir t.t.. Visa tai suteikia vaikui žinių bei saugumo pojūtį, kuris mažina stresą ir duoda galimybę tapti labiau savimi pasitikinčia asmenybe.

Vaikų dienos centruose vaikai turi galimybę ne tik pavalgyti, t.y. patenkinti vieną svarbiausių žmogaus fiziologinių poreikių, bet gali patenkinti ir socialinius poreikius, kas yra ypatingai svarbu jų asmenybės ugdymuisi, vertybių bei nuostatų formavimuisi bei sėkmingam socializacijos procesui. Taip pat sudaromos galimybės patenkinti net ir aukščiausią saviraiškos poreikį. Socialinės rizikos šeimose dėl nepakankamų tėvų pajamų ne kiekvienas vaikas gali lankyti būrelius tam, kad patenkintų savirelizacijos poreikį. Todėl vaikų dienos centruose skiriama nemažai dėmesio vaikų saviraiškos poreikių tenkinimui. Organizuojami įvairūs užsiėmimai, lankomos parodos, renginiai. Taip pat organizuojamos kelionės, stovyklos ir t.t. Vaikų dienos centrai savo vykdoma veikla suteikia galimybę vaikams įsitraukti į naudingą bei jiems įdomią veiklą. Taip padeda atsitraukti nuo kenksmingos namų aplinkos, padeda keisti vertybes, plėsti akiratį ir adaptuotis visuomenėje (Pivorienė, Abeciūnaitė, 2010). Būtent čia vaikai iš socialinės rizikos šeimų įgyja reikiamų socialinių įgūdžių – tampa savarankiškesni, mandagesni, išmoksta patys spręsti savo problemas ir pan.

Vaikų dienos centrų veiklos nauda vaikams akivaizdi, tačiau vaikai juose praleidžia tik dieną, o vakare vėl grįžta pas tėvus į neigiamą namų aplinką. Todėl vaikų dienos centrai stengiasi teikti kompleksinę pagalbą ir dirbti sistemingą socialinį darbą ne tik su jį lankančiais vaikais, bet ir su jų tėvais (Leliūgienė, Vaišnoraitė, 2007). Dienos centruose tėvai yra įtraukiami į bendrą veiklą kartu su vaikais, taip bandoma gerinti tėvų ir vaikų santykius. Taip pat darbuotojai skatina tėvus geriau rūpintis savo vaikais, teikia jiems reikiamą psichologinę,

pedagoginė ir teisinė pagalba, ugdo tėvystės įgūdžius (Eskytė, 2008). Vaikų dienos centro darbuotojai daro viską, kad būtų užtikrinta kuo geresnę vaikų priežiūra ir vaikai galėtų augti savo biologinėse šeimose (Bartkutė, Čižikienė, 2012).

Apibendrinant galima teigti, kad sistemingas socialinių paslaugų teikimas įgalina socialinės rizikos šeimas spręsti savo problemas ir tuo pačiu padeda pasirūpinti savo vaikais. O tuo tarpu vaikai lankydami vaikų dienos centrą gali kompensuoti savo šeimose nepatenkintus poreikius ir taip gyventi pilnavertį gyvenimą.

Baigiant skyrių ir apibendrinant visas autorių išsakytas mintis galima teigti, šeima vaikui yra pirmutinė ir pati svarbiausia socialinė sistema, kurios vienas iš pagrindinių uždavinių – sukurti vaikui saugią ir raidos poreikius atitinkančią aplinką. Vaikai jau gimsta su realiais biologiniais ir socialiniais poreikiais, tačiau socialinės rizikos šeimose tėvai dėl žinių ir įgūdžių, kaip auginti ir rūpintis vaikais stokos, nepatenkina vaiko poreikių. To pasekoje sutrinka vaiko raida ir sveikata bei sunkėja vaiko socialinė adaptacija ir tolimesnė socializacija. Tačiau vaikų dienos centrų veikla, vaikams iš socialinės rizikos šeimų padeda patenkinti nepatenkintus poreikius šeimoje.

III. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ, DIRBANČIŲ SU SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOMIS POŽIŪRIS Į VAIKO, AUGANČIO SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOJE, POREIKIŲ TENKINIMO GALIMYBĖS

3.1. Tyrimo metodologija

Siekiant nustatyti, kokios yra vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybės, kokius vaikų poreikius patenkina šios šeimos, kokius patenkina iš dalies, o kokių nepatenkina visai, buvo atliktas kokybinis tyrimas. Tyrimo dalyviais pasirinkti seniūnijų socialiniai darbuotojai dirbantys su socialinės rizikos šeimomis, kurių viena iš funkcijų yra teikti socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms.

Tyrimo tikslas – ištirti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikių tenkinimo galimybes socialinio darbuotojo, dirbančio su socialinės rizikos šeimomis, požiūriu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Identifikuoti, kokiomis sąlygomis gyvena socialinės rizikos šeimų vaikai.
2. Išsiaiškinti, kas trukdo ir padeda socialinės rizikos šeimoms patenkinti savo vaikų poreikius.
3. Išanalizuoti, kokius savo vaikų poreikius socialinės rizikos šeimoms geriausiai, o kokius prasčiausiai pavysta užtikrinti.
4. Nustatyti, kokie yra alternatyvūs būdai, galintys kompensuoti nepatenkintus vaikų poreikius.

Tyrimo metodas. Vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybėms atskleisti buvo pasirinktas kokybinio tyrimo metodas. Šis tyrimo metodas per unikalią žmogaus patirtį, leidžia įvairiapusiškiau pažvelgti į problemą, o tai suteikia galimybę išsamiau ir giliau suvokti tiriamąjį reiškinį (Bitinas ir kt., 2008). Anot K. Kardelio (2002), kokybiniuose tyrimuose yra ilgesnis, lankstesnis ryšys su informantu, todėl tokiu būdu surinkti duomenys turi gilesnį ir turtingesnį turinį - kas taip pat suteikia didesnę galimybę geriau suprasti informantų požiūrį apie tiriamąjį reiškinį.

Duomenų rinkimo metodas. Tyrimo duomenims rinkti buvo pasirinktas pusiau struktūruoto interviu metodas. Interviu yra vienas iš efektyviausių ir lanksčiausių duomenų rinkimo metodų, nes leidžia informantams atsiskleisti, papasakoti apie tiriamąjį reiškinį savo terminais (Tidikis, 2003). Taip pat pokalbio metu galima pasitikslinti tyrimo dalyvių išsakomas mintis, o tai leidžia nuodugniau pažinti problemą ir gauti išsamesnius atsakymus į klausimus, nei apklausoje su standartizuota anketa (Kardelis, 2002, Tidikis, 2003).

Pusiau struktūruotas interviu pasirinktas todėl, kad būtų galima ne tik kryptingai organizuoti pokalbį, gauti tyrimo tikslui reikalingą informaciją, bet ir būtų suteikta galimybė

informantui atsakyti išsamiau. Šis interviu tipas yra patogus tuo, kad iš anksto yra numatomi klausymai, bet tuo pačiu neįpareigoja prisirišti prie klausimų sekos. Visa tai leidžia interviu eigoje tyrėjui koreguoti klausimus, užduoti papildomus pasitikslinimui klausimus, bet kartu ir užtikrina, kad nebus nukrypta nuo nagrinėjamos temos.

Tyrimo instrumentas. Pusiau struktūruoto interviu klausimai parengti atsižvelgiant į mokslinės literatūros analizę. Interviu klausimyną sudaro 21 klausimas, kurie pagal savo turinį suskirstyti į 4 klausimų blokus (žiūrėti 1 priedas):

1. Aplinka, kurioje auga socialinės rizikos šeimų vaikai;
2. Socialinės rizikos šeimų stiprybės ir silpnybės tenkinant savo vaikų poreikius;
3. Vaikų poreikių tenkinimo galimybės socialinės rizikos šeimose;
4. Alternatyvūs būdai, galintys kompensuoti nepatenkintus vaikų poreikius.

Duomenų apdorojimo metodas – kokybinė turinio (angl. *content*) analizė. Ph. Mayring (2000), pažymi, kad turinio analizė yra validus metodas, kuris leidžia padaryti specifines išvadas remiantis analizuojamu tekstu. Šis duomenų apdorojimo metodas pasirinktas todėl, kad jis suteikia galimybę diagnozuoti:

1. kaip tiriamąjį reiškinį suvokia tiriamasis reflektuodamas savo patirtį,
2. kokie skirtumai egzistuoja tarp teorinio tiriamojo reiškinio apibūdinimo ir raiškos socialinėje realybėje,
3. kokie yra informanto mąstymo, supratimo būdai apie tiriamąjį reiškinį,
4. kokios egzistuoja galimybės įgytas žinias, įgūdžius pritaikyti socialinėje realybėje (Fridlund, Hildingh, 2001).

Kokybinė turinio analizė apima keturis aiškius žingsnius, kurie padeda iš gautos informacijos gausos išskirti konkrečią informaciją, susijusią su tyrimo problema, ją analizuoti ir interpretuoti. Keturi duomenų analizės žingsniai:

1. daiktinis teksto skaitymas,
2. kategorijų išskyrimas remiantis „raktiniais“ žodžiais,
3. kategorijų turinio skaidymas į subkategorijas,
4. kategorijų ir subkategorijų pagrindimas iš teksto parinktais teiginiais (Bitinas ir kt., 2008).

Visais šiais keturiais žingsniais išanalizuota surinkta medžiaga, suteikia daug naudingos ir sistemiškos informacijos apie vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikių tenkinimo galimybes.

Tyrimo dalyvių imtis. Anot B. Bitino ir kt. (2008), kokybinio tyrimo imčiai sudaryti netaikomi griežti reikalavimai. Tačiau, kad tyrime dalyvautų, tie informantai, kurie geriausiai išmano tiriamąjį reiškinį jiems atrinkti buvo nustatyti tiksliniai kriterijai: 1) socialiniai

darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis, 2) nemažesnis nei 3 metų stažas darbe su socialinės rizikos šeimomis. Tad tyrimo dalyviams atrinkti buvo taikyta netikimybinė, tikslinė, patogioji imtis. Iš viso buvo apklausti 6 informantai (visos moterys) tiriamųjų charakteristikos pateiktos 1 lentelėje.

Tyrimo duomenys baigti rinkti remiantis informacijos prisisotinimo principu. Kuomet buvo patebėta, kad interviu gaunami atsakymai pradeda kartotis su prieš tai gautais duomenimis nauji tiriamieji ne be buvo įtraukiami į tyrimą.

Tyrimo etika. Vykdamas tyrimą buvo laikomasi visų principų, kurie keliami etiškam tyrimui: geranoriškumo, laisvanoriškumo, pagarbos asmens orumui, teisės į privatumą (Bitinas ir kt., 2008). Visi informantai prieš pradendant interviu buvo supažindinti su tyrimo tema, tikslu ir uždaviniais, taip pat su tiriamųjų teise atsisakyti dalyvauti tyrime. Tiriamiesiems buvo paaiškinta, kad interviu metu išgirsta informacija liks konfidenciali, o gauti duomenys darbe bus pateikti tik apibendrinti. Tad nei vardas, nei seniūnija darbe nebus minimi. Tuo tikslu analizuojant gautus duomenis informantų vardai buvo užkoduoti pirmomis abecėlės raidėmis.

Tyrimo laikas ir vieta. Prieš atliekant interviu su kiekvienu informantu iš anksto buvo suderinamas laikas ir vieta. Tyrimas buvo atliekamas 2014 metų spalio – lapkričio mėnesiais. X miesto ir X rajono seniūnijose. Tyrimo dalyvių pageidavimu visi susitikimai vyko jų darbo vietose. Vieni interviu, gavus informantų sutikimus, buvo įrašomi į diktofoną, kiti informantams nesutikus, buvo fiksuojami ranka. Kiekvienas interviu vidutiniškai truko apie 40 minučių.

3.2. Tyrimo rezultatai

J. Petraitiene ir kt. (2006), remdamasi A. Maslow poreikių teorija tvirtina, jog tam, kad vaikas jaustųsi saugus, laimingas, pasitikintis savimi, svarbu yra patenkinti jo pagrindinius poreikius: būti sočiam, mylimam, pripažintam, jausti palaikymą, turėti sąlygas vystyti savo gebėjimus, ugdyti įgūdžius, turėti užsiėmimą, galimybes mokytis, rasti būdą savęs realizavimui, jaustis svarbiu šiame pasaulyje. Akivaizdu, kad nuo to kaip tėvai sugeba patenkinti vaiko poreikius priklauso ir vaiko gerovė. Tačiau daugelis dažnai net neįsivaizduoja, koks yra sunkus vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, gyvenimas. Jie nuolat patiria skurdą, fizinį arba emocinį smurtą, nepriežiūrą, neturi galimybės įgyti visuomenėje priimtų socialinių įgūdžių. Daugelis socialinės rizikos šeimų tėvų labai miglotai arba apskritai klaidingai įsivaizduoja savo vaiko poreikius. Todėl svarbu išsiaiškinti ar vaikas, augantis socialinės rizikos šeimoje, gali jaustis sotus, saugus, mylimas ir t.t.

Kiekviename mieste ir kiekvienoje rajono seniūnijoje yra įsteigti socialinių darbuotojų, darbui su socialinės rizikos šeimomis etatai. Šie darbuotojai yra vieninteliai subjektai teikiantys socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms ir jose augantiems vaikams, būtent jie yra arčiausia šių šeimų ir geriausiai žino jų problemas. Todėl socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis požiūris, yra labai svarbus, siekiant susikurti objektyvų vaizdą apie vaiko poreikių tenkimo galimybes socialinės rizikos šeimose.

Pasitelkiant pusiau struktūruotą interviu buvo apklaustos šešios socialinės darbuotojos, dirbančios su socialinės rizikos šeimomis, kurių darbo stažo vidurkis šioje srityje daugiau nei penki metai (žr 1 lentelę), kas yra pakankama, kad giliai ir išsamiai pažintų šias šeimas. Interviu metu užduoti klausimai leido identifikuoti aplinką, kurioje auga socialinės rizikos šeimų vaikai, šių šeimų galimybes tenkinti vaikų poreikius, stiprybės ir silpnybės tenkinant savo vaikų poreikius bei alternatyvus būdus, kurie gali kompensuoti šeimose nepatenkintus vaikų poreikiams. Interviu metu gauti duomenys tyrimo apdorojimo metu buvo lyginami su kitais atliktais tyrimais ir teoriniais mokslininkų samprotavimais. Visa tai leidžia geriau užtikrinti rezultatų patikimumą.

1 lentelė

Demografinės tiriamųjų charakteristikos

Imties dydis	n=6
Lytis	Moterys (100%)
Darbo stažo su socialinės rizikos šeimomis vidurkis	5,25 m.
Darbo vieta	Seniūnija
Išsilavinimas	Visos informantės įgijusios aukštąjį išsilavinimą (4 universitetinį)

3.2.1. Aplinka, kurioje auga socialinės rizikos šeimų vaikai

J. Vyšniauskytė-Rimkienė ir kt. (2013) pastebi, kad socialinės rizikos šeimos savo gyvenime dažniausiai susiduria daugiau nei su viena problema. Anot L. C. Johnson (2003), šios šeimos labai dažnai nebesugeba susikurti tinkamų gyvenimo sąlygų. Daugelis jų neturi nuosavo būsto, o butis skurdi ir netvarkinga. Taip pat autorius pažymi, kad tokiose šeimose nėra susiformavusio dorą šeimyninio gyvenimo modelio, vyrauja nedarbas, ekonominiai nepritekliai, piktnaudžiaujama alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis bei stokojama socialinių įgūdžių. Taip pat šiose šeimose yra sutrikęs bendravimas, ryšiai tarp tėvų ir vaikų – silpni ar netgi visai nutrūkę. Tad svarbu išsiaiškinti, kokioje aplinkoje, kokiomis sąlygomis dažniausiai gyvena ir su kokiomis problemomis susiduria socialinės rizikos šeimų vaikai.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje (Žin. 1995, Nr. 60-1501) numatyta, kad vaikas turi teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fizinei, protinei, dvasinei ir socialinei raidai. Analizuojant mokslinę literatūrą neaptiktą darbų, kuriuose būtų nagrinėjama socialinės rizikos šeimų fizinė gyvenamoji aplinka. Tad pirmuoju klausimu (kokiomis dažniausiai sąlygomis gyvena socialinės rizikos šeimos?) siekta diagnozuoti, kokios yra socialinės rizikos šeimų būtinos gyvenimo sąlygos.

Analizuojant gautus duomenis buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: būsto tipas ir gyvenimo sąlygos (žr. 2 lentelę). Pirmoji kategorija (būsto tipas) buvo orientuoja į gyvenamojo būsto tipo nustatymą. Buvo įdomu sužinoti, kur ir kaip dažniausiai gyvena socialinės rizikos šeimos. Ar tai nuosavi, ar nuomojami ar socialiniai būstai. Tuo pačiu norėta sužinoti ar šios šeimos savo gyvenamuosiuose būstuose turi visus patogumus (centralinis šildymas, vandentiekis, kanalizacija). Informantės interviu metu atskleidė, kad socialinės rizikos šeimos dažniausiai gyvena socialiniuose būstuose „...šiaip visos pagrinde šeimos gyvena...socialiniuose būstuose“(A), „...dažnai gyvena socialiniame būste...“(B), „nemažai šeimų gyvena seniūnijos suteiktuose būstuose“(E). Lietuvos Respublikos Valstybės paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti ir daugiabučiams namams atnaujinti (modernizuoti) (Žin., 1992, nr. 14-378) įstatyme, socialinis būstas apibrėžiamas, kaip „nekomerciniu pagrindu, pagal Vyriausybės nustatytą nuomos mokesčio apskaičiavimo tvarką nuomojamos savivaldybės gyvenamosios patalpos, skirtos mažas pajamas turintiems asmenims ir šeimoms apgyvendinti“. Taigi socialinis būstas yra vadinamas socialiniu, todėl kad jo paskirtis yra aprūpinti asmenis ir šeimas gyvenamuoju būstu, kurių pajamos neleidžia įsigyti ar išsinuomoti nuosavo būsto. Iš tiesų socialinės rizikos šeimų dažnai „...pajamos nedidelės..“(E) būna, todėl jos sunkiai verčiasi tad savivaldybės suteiktas būstas jos labai padeda.

C informantė pastebi, kad socialinės rizikos šeimos taip pat „...dažnai gyvena nuomuojamame būste...“ Ir tik nedaugelis šeimų „...gyvena savo būstuose“(A). Anot D informantės, nuosavo būsto neturėjimas yra viena iš socialinės rizikos šeimų problemų „...didžiausia problema, kad visos beveik šeimos neturi savo nuosavo būsto...“.

Analizuojant socialinės rizikos šeimų būstų tipus paaiškėjo, kad dauguma šeimų, kurios gyvena mieste, savo gyvenamosiose patalpose turi visus ar dalinius patogumus „...dauguma su patogumais...“(A), „...būstas dažnai būna su visais patogumais...“(D), „...naudojasi bendru tualetu, dušu ir virtuve su kitais laiptinės gyventojais...“(B), „...būstas dažnai būna su...daliniais patogumais...“(D). Ir tik nedaugelis šeimų neturi patogumų „...yra tik viena šeima, kuri gyvena be patogumų, na ta prasme kur nėra vandens, šildoma krosnis...“(A), „...kai kurios šeimos neturi butyje mums įprastų patogumų... neturi karšto vandens“(B). Tuo tarpu rajonų seniūnijų socialinės darbuotojos pastebi, kad socialinės rizikos šeimos „...gyvena be jokių komunalinių patogumų...“(F) „...patogumai lauke, ir vandenį reikia atsinešti ir krosnį pasikurti...“(E).

Antra kategorija (gyvenimo sąlygos) siekta atskleisti, kokios būtines gyvenimo sąlygos vyrauja socialinės rizikos šeimų namuose. Pabendravus su informantėmis buvo išskirtos keturios subkategorijos (mažas gyvenamasis plotas, nepriteklis, skurdas, netvarka). Intervijų metu informantės atskleidė, kad socialinės rizikos šeimų gyvenamojo būsto plotas dažnai neatitinka gyvenačių asmenų skaičiaus „...trūksta naudingo ploto, gyvena daug kartų tuose pačiuose namuose...“(A), „...visa šeima gyvena viename kambaryje...“(B), „...vienam kambarėlyje, kuris yra kokio 37 kvadrato, gyvena kokio šeši žmonės...“(D). Dažnai dėl mažo gyvenamojo ploto socialinės rizikos „...šeimų vaikai eina net pas kaimynus nakvoti...“(D).

G. Kondrotaitė (2006), analizuodama socialinės rizikos šeimų problemas pastebi, kad šios šeimos dažniausiai gyvena padidėjusio skurdo sąlygomis. Tą patį pastebi ir apklaustos socialinės darbuotojos. Jos visos vardija, kad gyvenimo sąlygos „...skurdžios...“(A, F), „...labai sunkios...“(D), „...ištikrųjų labai ne kokios, didelis skurdas. Tos trobelės sugriuvę visur kiaura, todėl šalta...“(E), „...namai yra gana seni, yra net šimtamečių, tai kiauri langai, stogas skylėtas...namuose nuolat šalta, šlapia...“(F). Informantės pastebi, kad šios šeimos patiria ir labai didelį nepriteklį „...trūksta pačių elementariausių maisto produktų...“(F), „...kartais pritrūksta maisto...“(B), „...dažnai elementariausių dalykų nėra: rašomo stalo, trūksta kėdžių, lovų...“(D).

Socialinės darbuotojos, dirbančios su socialinės rizikos šeimomis pastebi, kad šalia tokių gyvenimo sąlygų, kaip skurdas, nepriteklis, kurias socialinės rizikos šeimos vargu ar pačios gali pakeisti be kitų pagalbos vyrauja ir didelis apsilaidimas dėl, kurio „...dažnai namai įgyja landinės statusą...“(C). Informantės paklaustos apie socialinės rizikos šeimų gyvenimo sąlygas akcentuoja, kad „...pas daugumą šeimų namai nešvarūs, netvarkingi, namuose

rūkoma...“(A), „...namuose stokojama švaros ir tvarkos...sąlygos tikrai antisanitarinės...”(E), „tarkos ir švaros tikrai labai stinga namuose“(F). Tai anot L. Diršienės ir J. Pivorienės (2007), liudija, kad skurdas nėra vienintelė socialinės rizikos šeimų problema, kas liečia jų gyvenimo sąlygas, šioms šeimoms būdinga ir didelė netvarka. Netvarką namuose šeimos, jei tik norėtų galėtų lengvai pakeisti „...net ir skurdžiai gyvenant“(F). Juk nesunku „paimti skudurą, išplauti grindis, išvalyti langus, nuvalyti dulkes ir gyvenamoji erdvė iš karto taps jaukesnė“(F) Tačiau šeimos dėl savo gyvenimo būdo ar tiesiog nemokėjimo dažniausiai būna nesuinteresuotos tai daryti.

2 lentelė

Socialinės rizikos šeimų gyvenimo sąlygų apibūdinimas

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Būsto tipas	Nuosavas	<...>šiaip visos pagrinde šeimos gyvena savo būstuose<...>A <...>tos trobelės<...>E
	Nuomuojamas	<...>dažnai gyvena nuomuojamame būste<...>C
	Bendrabutis	<...>gyvena bendrabutyje<...>B
	Socialinis	<...>šiaip visos pagrinde šeimos gyvena<...>socialiniuose būstuose<...>A <...>dažnai gyvena socialiniame būste<...>C <...>nemažai šeimų gyvena seniūnijos suteiktuose būstuose<...>E
	Su patogumais	<...>dauguma su patogumais<...>A <...>būstas dažnai būna su visais patogumais<...>D
	Su daliniais patogumais	<...>naudojasi bendru tualetu, dušu ir virtuve su kitais laiptinės gyventojais<...>B <...>būstas dažnai būna su<...>daliniais patogumais<...>D
	Be patogumų	<...>yra tik viena šeima, kuri gyvena be patogumų, na ta prasme kur nėra vandens, šildoma krosnis<...>A <...>kai kurios šeimos neturi buitinyje mums įprastų patogumų<...>B <...>neturi karšto vandens<...>B <...>patogumai lauke, ir vandenį reikia atsinešti ir krosnį pasikurti<...>E <...>šeimos gyvena be jokių komunalinių patogumų<...>F
Gyvenimo sąlygos	Mažas gyvenamasis plotas	<...>trūksta naudingo ploto, gyvena daug kartų tuose pačiuose namuose<...>A <...>visa šeima gyvena viename kambaryje<...>B <...>vienam kambarėlyje, kuris yra kokio 37 kvadratu, gyvena kokio šeši žmonės<...>D <...>kai kurių šeimų vaikai eina net pas kaimynus nakvoti, nes nesutelpa<...>D
	Nepriteklius	<...>dažnai labdaros atiduodam baldus, šaldytuvus ir rūbų tu pačių<...>A <...>dažnai susiduria su finansiniais sunkumais, kartais pritrūksta maisto, neturi pinigų susimokėti mokesčių<...>B <...>nepritekliaus sąlygomis<...>C <...>dažniausiai šitos šeimos gyvena tik iš vaikų pinigų<...>C <...>gyvena labai kukliomis buitinėmis sąlygomis. Dažnai elementariausių dalykų nėra: rašomo stalo, trūksta kėdžių,

		<i>lovų<...>D</i> <i><...>trūksta pačių elementariausių maisto produktų<...>F</i> <i><...>didelis nepriteklius<...>F</i>
	Skurdas	<i><...>skurdžios šiaip sąlygos<...>A</i> <i><...>pagrinde sąlygos kuklios<...>A</i> <i><...>kukliai gyvena iš tiesų ir skolų turi už būstą, elektrą<...>A</i> <i><...>sąlygos šių šeimų ištis yra sudėtingos<...>B</i> <i><...>sunkios sąlygos tikrai tų vaikų gyvenimo<...>C</i> <i><...>sąlygos dažniausiai būna labai sunkios<...>D</i> <i><...>ištikrųjų labai ne kokios, didelis skurdas.Tos trobelės sugriuvę visur kiaura, todėl šalta<...>E</i> <i><...>skurdžios sąlygos<...>F</i> <i><...>namai yra gana seni, yra net šimtamečių, tai kiauri langai, stogas skylėtas<...>F</i> <i><...>namuose nuolat šalta, šlapia. Nu baisu, tikra baisu<...>F</i>
	Netvarka	<i><...>pas daugumą šeimų namai nešvarūs, netvarkingi, namuose rūkoma<...>A</i> <i><...>nešvara, šaltis, girtuokliavimas, narkomanija, dažnai namai įgyja landinės statusą<...>C</i> <i><...>namuose stokojama švaros ir tvarkos<...>E</i> <i><...>sąlygos tikrai antisanitarinės<...>E</i> <i><...>kas liečia jų pačių namus, tai baisu<...>E</i> <i><...>tarkos ir švaros tikrai labai stinga namuose<...>F</i>

Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialinės rizikos šeimos dažniausiai gyvena savivaldybės suteiktame socialiniame būste, kuris dažniausiai yra su visais arba daliniais patogumais. Tačiau šios šeimos gyvena labai skurdžiomis buitinėmis sąlygomis, jų namuose nuolt vyrauja nepriteklius ir netvarka. Visa tai leidžia manyti, jog socialinės rizikos šeimos gyvendamos, tokiomis skurdžiomis buitinėmis sąlygomis, kai namuose nuolat trūksta elementarių vaikams reikalingų baldų, nuolat stinga maisto, negali visapusiškai patenkinti savo vaikų poreikių.

Antrojo klausimo (su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria socialinės rizikos šeimos?) tikslas – diagnozuoti pagrindines socialinės rizikos šeimų problemas, kurios apsunkina vaikų poreikių tenkinimą. Analizuojant šio klausimo intervių turinį, išskirtos trys kategorijos: asmeninės problemos, materialinės problemos, įgūdžių neturėjimo problema, kurios buvo suskaidytos dar į smulkesnes subkategorijas (žr. 3 lentelę).

A. R. Matos ir L. M. Sousa (2004) analizuodami daugiaproblemines šeimas pastebi, kad socialinės rizikos šeimos pasižymi daugybe problemų. Iš tiesų tyrime dalyvavusios informantės paprašytos papasakoti, su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria socialinės rizikos šeimos įvardijo daugybę problemų: priklausomybės, smurtas, skurdas, nedarbas, psichikos ligos, vaikų nepriežiūra, socialinių, tėvystės įgūdžių neturėjimas ir t.t.

Pačioje Socialinės rizikos šeimos apibrėžtyje, kuri yra pateikta Socialinių paslaugų įstatyme (Žin., 2006, Nr. 17-589), akcentuojama priklausomybių problema: piktnaudžiavimas alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis. Informantės šią problemą

taip pat pabrėžia, kad vieną aktualiausių problemų „*alkoholio problema aktuali praktiškai visose...socialinės rizikos šeimose...*“. „...*vyras priklausomas nuo alkoholio ir kai vartoja alkoholį, tai kenčia visi...*“(A), „...*šios šeimos susiduriama ir su tėvų alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimo problemomis...*“(B). Būtent girtavimas, psichotropinių medžiagų vartojimas metai iš metų yra pagrindinės priežastys, dėl kurių dažniausiai šeimos įrašomos į socialinės rizikos šeimų apskaitą (Valstybės Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2013 metų veiklos ataskaita). Įvairios tėvų priklausomybės iš tiesų yra labai didelė problema, nes jos riboja tėvų galimybes pasirūpinti savo vaikais. Apsvaigę tėvai negeba aiškiai mąstyti ir priimti gerų sprendimų. Taip pat dėl alkoholio ar narkotikų vartojimo, vaikai dažnai būna paliekami vieni ilgam laikui, nes tėvai tuo metu girtauja ar vartoja narkotikus. Taip nukenčia vaikų saugumas. Be to narkotikai ir alkoholis daug kainuoja, todėl didžioji dalis pajamų panaudojama ne vaiko poreikiams patenkinti, o šių medžiagų pirkimui. Taigi galima teigti, kad viena problema sukelia begalę kitų problemų, ko pasekoje labiausiai nukenčia vaikai. Viena informantė pastebi, kad socialinės rizikos šeimose prilausomybes turi ne tik tėvai, bet ir vaikai „...*vaikai dabar jau turi priklausomybę nuo kompiuterio ...*“(A).

Kita problema, kurią įvardijo informantės, tai smurtas: „...*smurtas šiuo metu yra dvejose šeimose...smurtas yra visoks ir fizinis ir psichologinis ir emocinis ir ekonominis net...*“(A), „...*tėvai mušasi tarpusavyje apsvaigę, kartais ir vaikus muša...*“(C), „...*būna, kad tėvai labai nesugyvena, mūšasi, su peiliais laksto...*“(E). Anot C informantės, „...*smurtas tokiose šeimose labai opi problema...*“, dėl smurto šeimoje vaikui gali grėsti ne tik fizinė, emocinė prievarta, bet ir nepriežiūra, nes smurto auka, dėl savo saugumo, pirmenybę teiks smurtautojo poreikiams, o tik paskui vaiko. Taip pat vaikas nuolat matydamas ar patirdamas smurtą negali jaustis saugus, todėl nepatenkinamas jo saugumo poreikis.

Viena informantė tvirtina, kad socialinės rizikos šeimos dažnai susiduria su psichikos ligų problemomis „...*psichikos sutrikimai...*“(A). B. Minty pastebi (2005), kad psichikos sveikatos problemos, ypač depresija, dažnai tėvams neleidžia visapusiškai patenkinti visų savo vaiko poreikių. Tad dėl psichikos ligų problemų kenčia net tik sergantys tėvai, bet kartu ir su jais augantys vaikai.

Socialinių ryšių nebuvimas socialinės rizikos šeimų gyvenime, taip pat yra gana dažna problema: „...*labai silpni socialiniai ryšiai arba visai nutrūkę... nutrūkę santykiai su artimaisiais...*“(C), „...*sunku jiems išlaikyti ilgalaikius, pastovius santykius...*“(D). T. N. Liobikienė (2006), negebėjimą užmėgsti ilgalaikių, įsipareigojančių santykių ar silpnus ryšius su artimaisiais įvardija, kaip socialinės rizikos šeimų atsiradimą sąlygojančius veiksnius.

Kita kategorija problemų su kuriomis labai dažnai susiduria socialinės rizikos šeimos, tai materialinės problemos. Viena iš jų, tai nedarbas: „...*bedarbystė...*“(A), „...*darbo*

nesusiranda...“(A), sunku susirasti darbą...“. Informantė F pastebi, kad darbų, kaip yra „sezono metu yra darbų pas ūkininkus...“, bet iškyla kita problema, kad „...nevisi nori, tokius darbus dirbti“. C. Sutton (1999) analizuodamas socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastis, tėvų ilgalaikį nedarbą įvardija, kaip vieną pagrindinę priežastį. Iš tiesų nedarbas gali būti viena iš pirminių problemų, kuri vėliau sukelia ir kitas, pvz., priklausomybes. F informantė tvirtina, kad „žmonės iš nevities, kad nėra darbo, gera, o kad geria, nesugeba rast darbo ir susidaro, toks užburtas ratas“ iš kurio be pagalbos tampa sunku išeiti.

Kita socialinės rizikos šeimų problema, kurią įvardija informantės, tai pinigų trūkumas „...vienas iš dažniausia pasitaikančių sunkumų tokiose šeimose yra finansų trūkumas...“(B), „...šėimos gyvena turėdamos labai mažas pajamas...“(B), „...pajamos nedidelės...“(E), „...nėra nei darbų, nei pinigų...“(E). Kaip jau buvo minėta socialinės rizikos šeimų tėvai dažniausiai nedirba arba dirba „tik vienas iš tėvų“(C), todėl dažnai vienintelės šių šeimų pajamos – išmokos už vaikus: „...pagrindinis jų pajamų šaltinis yra pašalpos“(B). Pagal Lietuvos Respublikos Išmokų vaikams įstatymą (Žin., 1994, Nr. 89-1706), socialinės rizikos šeimoms už vaikus gali būti mokama vienkartinė išmoka vaikui ir išmoka vaikui. Kiekvienam gimusiam vaikui būna skiriama vienkartinė išmoka vaikui, o šeimoms, auginančioms vaikus iki 7 metų, ir daugiavaikėms šeimoms (auginančioms 3 ir daugiau vaikų) mokama, kas mėnesinė išmoka. Todėl informantė F teigia, kad „dažnai naujas vaikas šeimoje traktuojamas, kaip papildomi pinigai“. Tačiau informantė A prieštarau informantei F ir teigia, kad „nėra tik taip, kad tie vaikai būtų tik dėl pašalpų, kaip aš sakau atsiradę kaip pinigų šaltinis“. Tad socialinės rizikos šeimos daugiau ar mažiau, bet pinigų gauna kiekvieną mėnesį, tačiau iškyla kita problema, kurią pastebi tyrimo dalyvės, tai nemokėjimas planuoti savo išlaidų: „...nemoka su pinigais elgtis...tėvai nemoka disponuoti pinigais... reikia nupirti vaikui...batus, tai pirmiausi jie nusiperka cigarečių, alkoholio ar panašiai ir vaikui jau nelieka pinigų...“(A). Anot F tyrimo dalyvės, socialinės rizikos šeimos „...nemoka tikslingai panaudoti teikiamos socialinės paramos“. Socialinių paslaugų įstatyme (Žin., 2006, Nr. 17-589) taip pat pažymima, kad tokios šeimos gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams.

C informantė išvelgia dar vieną problemą „...pajamos šių šeimų labai mažos, o poreikiai, norai dideli. Dažnai viršija gaunamas pajamas, jiems reikia naujausių telefonų, plokščiakračių televizorių, todėl prisiima kreditų, o taip ir skolos auga“. Jai pritaria dar kelios tyrimo dalyvavusios informantės „...kreditų prisiima...“(A), „...skolų prisidarė...“(D). Taigi išties skolos yra aktuali socialinės rizikos šeimos problema. Informantės intervių metu išryškino naują socialinės rizikos šeimų problemą, kuri analizuotoje literatūroje nebuvo minima, tai kreditai. Ko pasekoje atsiranda ir skolos.

Informantės analizuodamos socialinės rizikos šeimų problemas išvelgia dar vieną problemą – įgūdžių neturėjimą. Jos teigia, kad šioms šeimoms dažnai trūksta tiek socialinių „...trūksta socialinių įgūdžių“(D) tiek tėvystės „negeba pasirūpinti vaikais“(F) įgūdžių. Socialinių įgūdžių neturėjimas apsunkina šeimos gyvenimą, jos dėl to negeba tvarkytis, negeba gaminti maisto, sunkiau adaptuojasi visuomenėje „...nesitvarko...nesupranta, kad kambarį vėdinti reikia“(B), „...ne tiek trūksta tų maisto produktų, kiek supratimo ką su jais reikia daryti...dar ką su makaronais ir kondensuotu pienu galima padaryti, tai jie žino, bet kas liečia ryžius, kruopas tai jie supratimo neturi“(C), „...nemoka adaptuotis mūsų visuomenėje“(A). Socialinių paslaugų įstatyme (Žin., 2006, Nr. 17-589), socialinės rizikos šeimos apibrėžtyje taip pat akcentojama socialinių įgūdžių stoka, kaip viena iš daugelio problemų su kuria susiduria socialinės rizikos šeima.

Tyrimo dalyvės šalia socialinių įgūdžių stokos įvardija ir tėvystės įgūdžių stoką. Dėl tėvystės įgūdžių stokos šeimos negeba tinkamai pasirūpinti savo vaikais. Anot A informantės „...tėvai neturi...įgūdžių, kaip bendrauti su tais vaikais“ todėl dažnai „šaukia ant jų, uždaro namuose...“. Informantės B ir C pastebi, kad dėl tėvystės įgūdžių neturėjimo, dažnai tokiose šeimose nukenčia vaikų sveikata: „...nesupranta, kad vaiką reikia į polikliniką nuvesti profilaktiniam patikrinimui ar paskiepyti...“(B), „...tėvai...dažnai nevykdo gydytojų nurodymų ir paskyrimų“(C). Tad šeimos dėl visiško ar dalinio įgūdžių neturėjimo dažnai „...negeba pasirūpinti vaikais ir savimi“(F). To pasekoje anot V. Bandzienės (2008), vaikai dažnai būna apleisti, tačiau tėvų toks elgesys yra netyčinis, nes patys tėvai nežino, kaip reikia tinkamai jais pasirūpinti.

3 lentelė

Problemos su kuriomis dažniausiai susiduria socialinės rizikos šeimos

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Asmeninės problemos	Priklausomybės	<p><...>tai priklausomybės: alkoholis, narkotikai, vaikai dabar jau turi priklausomybę nuo kompiuterio iš tikrųjų pasistebi jau tai<...>A</p> <p><...>vyras priklausomas nuo alkoholio ir kai vartoja alkoholį, tai kenčia visi<...>A</p> <p><...>šios šeimos susiduriama ir su tėvų alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimo problemomis<...>B</p> <p><...>dažnos priklausomybių problemos<...>D</p> <p><...>kada abu tėvai geriantys šeimoje yra<...>E</p> <p><...>o paskui švenčia. Alkoholio problema aktuali praktiškai visose mūsų socialinės rizikos šeimose<...>F</p> <p><...>o kad geria, nesugeba rast darbo<...>F</p>
	Smurtas	<p><...>smurtas šiuo metu yra dvejose šeimose <...>A</p> <p><...>smurtas yra visoks ir fizinis ir psichologinis ir emoninis ir ekonominis net<...>A</p> <p><...>smurtas tokiose šeimose labai opi problema, tėvai mušasi tarpusavyje apsvaigę, kartais ir vaikus muša<...>C</p>

		<i><...>būna, kad tėvai labai nesugyvena, mūšasi, su peiliais laksto<...>E</i>
	Psichikos ligos	<i><...>psichikos sutrikimai<...>A</i>
	Socialinių ryšių nebuvimas	<i><...>labai silpni socialiniai ryšiai arba visai nutrūkę<...>C <...>mažai bendrauja su aplinkiniais, nutrūkę santykiai su artimaisiais<...>C <...>sunku jiems išlaikyti ilgalaikius, pastovius santykius<...>D</i>
Materialinės problemos	Nedarbas	<i><...>dar bedarbystė aišku<...>A <...>darbo nesusiranda<...>A <...>probema ta, nėra nei darbų<...>E <...>sunku susirasti darbą<...>F <...>nevisi nori, tokius darbus dirbti<...>F <...>nėra darbo, gera, o kad geria, nesugeba rast darbo<...>F</i>
	Pinigų trūkumas	<i><...>vienas iš dažniausia pasitaikančių sunkumų tokiose šeimose yra finansų trūkumas<...>B <...>šeimoms gyvena turėdamos labai mažas pajamas<...>B <...>trūkumas maisto<...>C <...>materialiniai sunkumai<...>D <...>pajamos nedidelės<...>E <...>nėra nei darbų, nei pinigų <...>E</i>
	Nemokėjimas planuoti išlaidų	<i><...>dar nemoka su pinigais elgtis<...>A <...>gaunamą pašalpą ne visi ją prageria, bet pavyzdžiui eina į piceriją, aišku tam, kad nereiktų gaminti<...>A <...>tėvai nemoka disponuoti pinigais<...>A <...>reikia nupirti vaikui<...>batus, tai pirmiausi jie nusiperka cigarečių, alkoholio ar panašiai ir vaikui jau nelieka pinigų<...>A. <...>nemoka tikslingai panaudoti teikiamos socialinės paramos<...>F</i>
	Skolos	<i><...>kreditų prisiima<...>A <...>prisiima kreditų, o taip ir skolos auga<...>C <...>skolų prisidarė<...>D</i>
	Skurdas	<i><...>trūkumas būtinausių buitinių reikmenų<...>C <...>trūksta baldų, dažnai koki keturi vaikai miega vienoje lovoje arba ant grindų. Pamokas ruošia visi vaikai prie vieno paprasto stalo ar panašiai<...>C <...>tėvai namuose neturi būtinausių vaistų<...>C <...>skurde gyvena<...>E</i>
	Būsto neturėjimas	<i><...>didžiausia problema, kad visos beveik šeimos neturi savo nuosavo būsto<...>D</i>
	Įgūdžių neturėjimo problema	Socialinių įgūdžių stoka

		<p><...>dažnai trūksta socialinių įgūdžių<...>D <...>tikrai būna, kad vaikai neturi ką valgyti, murzini, apiplyšę <...>E <...>mūsų tos šeimos labai stokoja socialinių įgūdžių, todėl jos negeba pasirūpinti vaikais ir savimi<...>F</p>
	Tėvystės įgūdžių stoka	<p><...>tėvai neturi tų tokių įgūdžių, kaip bendrauti su tais vaikais. Šaukia ant jų, uždaro namuose<...>A <...>nesupranta <...>,kad vaiką reikia į polikliniką nuvesti profilaktiniam patikrinimui ar paskiepyti<...>B <...>atsiranda ir vaikų nepriežiūros problema<...>B <...>pavalgo ir vaikas murzinas vaikšto<...>B <...>tėvai ne visada atveda vaikus profilaktiniams patikrinimams, dažnai nevykdo gydytojų nurodymų ir paskyrimų<...>C <...>dažnai trūksta<...>vaikų auginimo, auklėjimo žinių, todėl vaikai, kūdikiai maitinami jų amžiaus neatitinkančiais maisto produktais<...>D <...>jos negeba pasirūpinti vaikais<...>F</p>

Interviu metu informantės atskleidė, kad socialinės rizikos šeimos savo gyvenime susiduria su begale problemų, kurios apsunkina jų pačių ir jų vaikų gyvenimą. Ko pasekoja labiausia nukenčia jose augantys vaikai, nes dėl problemų gausos ir sudėtingumo lieka nepatenkinti jų esminiai poreikiai.

Siekiant išsiaiškinti, kokioje aplinkoje auga socialinės rizikos šeimų vaikai, informantėms buvo užduotas trečiasis klausimas (kokie yra vaikų ir tėvų tarpusavio santykiai socialinės rizikos šeimose?). Analizuojant gautus duomenis išryškėjo viena kategorija vaikų ir tėvų santykiai ir trys subkategorijos: artimi, įtempti, priklauso nuo vaikų amžiaus (žr. 4 lentelę).

Tyrimo dalyvės tėvų ir vaikų tarpusavio santykius apibūdina labai įvairiai. Vienos teigia, kad „...šeimose santykis labai artimas...“ (B), „...vaikai labai prisirišę prie tėvų“ (F). Kitos tvirtina, kad „...vaikai labai nutolę nuo tėvų...“ (B), santykiai tarp tėvų ir vaikų „...būna keblūs“ (C), „...tėvams vaikai visai nerūpi...alkoholis ir draugai yra daug svarbesni nei vaikai.“ (B). Informantė A pastebi, kad santykiai tarp tėvų ir vaikų dažnai labai priklauso dar ir nuo to, koks yra vaikų amžius „...jeigu paaugliai tai sudėtingi tie santykiai iš tikro...jeigu vaikai yra ...mažiukai manau, kad myli tikrai juos“ (A). Taigi kokie santykiai vyrauja tarp tėvų ir vaikų visų pirma labai priklauso nuo pačios šeimos, tačiau D informantė pabrėžia, kad visgi „...dažnai šeimos patenka į įskaitą dėl įtemptų santykių šeimoje“ (D).

Viso interviu metu, bendraujant su informantėmis, visgi buvo galima susidaryti nuomonę, kad tiek tėvai, tiek vaikai vieni kitus labai myli „...tikrai myli, tuos vaikus“ (A), „...myli juos...“ (E) ir vaikai labai prisirišę prie savo tėvų „nesvarbu, kad jie tokie, bet jiems jų reikia“ (E), „...vaikams tėvai yra tėvai, kad ir kokie būtų“ (F). Informantė F kalbėdama apie tarpusavio santykius pateikia vieną pavyzdį, kuris tik dar kartą patvirtina, kokie yra tėvams svarbūs vaikai, o vaikams tėvai „yra pas mus seniūnijoje, toks vienas pagarsėjęs tėvas, kuris

pirkdamas alų visada paima ir pakelį sausainių savo vaikams“. Visa tai parodo, kad nors socialinės rizikos šeimose „trūksta pakantumo, supratimo“ (E) tėvai su vaikais dažnai „nemoka bendrauti, šaukia, rėkia...“ (E), bet nepaisant to jie myli vieni kitus ir rūpinasi, kaip moka.

4 lentelė

Vaikų ir tėvų tarpusavio santykiai

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Vaikų ir tėvų santykiai	Artimi	<p><...>tikrai myli, tuos vaikus<...>A <...>kaip gali taip jos stengiasi dėl tų vaikų<...>A <...>vienose šeimose santykis labai artimas<...>B <...>kartais ir labai artimi<...>D <...>vaikai labai prisirišę prie tėvų. Nesvarbu, kad jie tokie, bet jiems jų reikia<...>E <...>manau myli juos<...>E <...>pakankamai artimi. Vaikams tėvai yra tėvai, kad ir kokie būtų<...>F <...>tėvai irgi myli tuos savo vaikiukus<...>F <...>reiškia, kad tam tėvui rūpi, tie vaikai<...>F</p>
	Įtempti	<p><...>vaikai labai nutolę nuo tėvų arba tėvams vaikai visai nerūpi<...>B <...>tikrai būna, tokių tėvų, kuriems alkoholis ir draugai yra daug svarbesni nei vaikai<...>B <...>santykiai iš tikrųjų būna keblūs. Asocialūs tėvai visai neugdo ir neprižiūri savo vaikų, todėl jie dažnai bėga iš namų<...>C <...>dažnai šeimos patenka į įskaitą dėl įtemptų santykių šeimoje<...>D <...>apskritai, tai tie tarpusavio santykiai šeimos ne kokie. Trūksta pakantumo, supratimo. Nemoka jie vieni su kitais bendrauti, šaukia, rėkia<...>E</p>
	Priklauso nuo vaikų amžiaus	<p><...>jeigu paaugliai tai sudėtingi tie santykiai iš tikro<...>tie vaikai maištauja<...>laiku negrįžta namo <...>A <...>šiaip, jeigu vaikai yra ne paauglinio amžiaus, o mažiukai manau, kad myli tikrai juos<...>A</p>

Apibendrinant visus informantų pasisakymus apie aplinką, kurioje auga socialinės rizikos šeimų vaikai galima teigti, kad ta aplinka yra nepalanki vaiko fiziniam ir moraliniam vystymuisi. Socialinės rizikos šeimos ir jose augantys vaikai dažnai gyvena skurdžiai. Gyvenamasis būtas dažniausiai yra nuomuojamas iš savivaldybės, o gyvenamosios patalpos dažnose šeimose netinkamos gyventi, nes neatitinka higienos reikalavimų ir pan. Taip pat vaikai auga tokioje aplinkoje, kur gausu įvairių problemų: sunkios buitinės sąlygos, tėvų prilausomybės, smurtas, mažos pajamos ir t.t. Tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai, nors jose ir netrūksta meilės, tačiau visgi dažnai būna komplikuoti, trūksta tarpusavio pagarbos. Todėl akivaizdu, kad socialinių rizikos šeimų vaikai auga išties nepalankioje aplinkoje, kur vargiai gali būti patenkinti visi augančio vaiko poreikiai.

3.2.2. Socialinės rizikos šeimų stiprybės ir silpnybės tenkinant savo vaikų poreikius

Niekam ne paslaptis, kad tėvų pagrindinė pareiga - rūpintis vaiku. Anot T. N. Liobikienės (2009), tai reiškia pastebėti vaiko poreikius ir juos kuo greičiau patenkinti. Pakankamai geri tėvai greitai pastebi vaiko poreikius ir juos tenkina, tačiau ne visada tą galima pasakyti apie socialinės rizikos tėvus. Jie dėl įvairių veiksnių, dažnai nesugeba pastebėti, o pastebėję neįstengia patenkinti savo vaikų poreikių. Analizuojant mokslinę literatūrą buvo pastebėta, kad įvairūs mokslininkai (Bulotaitė ir kt. (2001), Gardner (2008), Daniel ir kt. (2011), Minty (2005), Kurienė (2007), Liobikienė (2009)) išskiria daugybę veiksnių, kurie apriboja tėvų galimybes tenkinti savo vaikų poreikius, bet neįvardija tėvų stiprybių, kas visgi padeda tenkinti savo vaikų poreikius. Todėl šiame skyriuje bus siekiama išsiaiškinti, kas labiausiai trukdo ir labiausiai padeda socialinės rizikos šeimų tėvams tenkinant savo vaikų poreikius.

Mokslinėje, edukologijos, psichologijos, literatūroje nuolat pabrėžiama šeimos reikšmė vaiko gyvenime. Anot G. Vaitoškos (2007), šeima – pagrindinė socialinė institucija vaiko gyvenime. Tuo tarpu I. Leliūgienė (2003) teigia, kad šeimos vaidmuo visuomenėje savo galia neprilygsta jokiai kitai institucijai, nes būtent šeima daro didžiausią įtaką vaiko asmenybės formavimuisi ir labiausiai veikia tolesnį jo gyvenimą. Interviu metu, tyrimo dalyvių buvo klausama, koks jų nuomone yra šeimos vaidmuo tenkinant vaiko poreikius? Visos informantės vieningai tvirtina, kad „*labai svarbus*“. Anot informančių „*šeima yra nepaprastai svarbi tenkinant vaikų poreikius, nes šeima yra pati pirmutinė institucija, kurioje vaikas socializuojas*“ (F). Tačiau taip pat pažymi, kad socialinės rizikos šeimose, šeimos vaidmuo tenkinant vaiko poreikius „*labai minimalus*“ (E).

Siekiant nustatyti, kokios yra pagrindinės kliūtys, kurios trukdo tenkinti socialinės rizikos šeimų tėvams vaiko poreikius informantėms buvo užduotas klausimas (kaip manote, kokie veiksniai labiausiai trukdo socialinės rizikos šeimų tėvams patenkinti savo vaikų poreikius?). Iš informančių atsakymų turinio išskirti šeši veiksniai trukdantys tenkinti vaikų poreikius (žr. 5 lentelę).

Kaip mokslininkai negali išskirti vieno veiksnio, kas labiausiai trukdo tenkinti vaikų poreikius, taip ir informantės atsakydamos į klausimą paminėjo keletą veiksnių. Daugelis interviu metu paminėtų veiksnių (priklausomybės, įgūdžių stoka, finansų trūkumas, pavyzdžio neturėjimas) sutampa su mokslinėje literatūroje išskirtais. Tačiau informantės išskiria ir du naujus veiksnius, kurie neminimi ir neanalizuojami mokslininkų, tai vertybių ir socialinių ryšių neturėjimas.

Keturios informantės, kaip vieną iš veiksnių, kuris trukdo tenkinti vaikų poreikius, įvardija priklausomybes: „*...tėvų priklausomybės...*“ (B), „*...priklausomybė alkoholiui, narkotikams...*“ (C), „*...priklausomybės alkoholiui arba narkotikams...*“ (D), „*...priklausomybių*

problemos“(F). Mokslininkai R. Gardner (2008), ir B. Daniel ir kt. (2011), piktnaudžiavimą alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis taip pat įvardija, kaip veiksnį darantį įtaką tėvų gebėjimui pasirūpinti savo vaikais. Alkoholio ir narkotikų vartojimas daro tiesioginę įtaką tėvų elgesiui, silpna jų savireguliaciją ir impulsų kontrolę (Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistui). Būtent todėl tėvai būdami apsvaigę dažniausiai yra nepajėgūs greitai ir tinkamai reaguoti į vaiko poreikius. Taip pat tose šeimose, kurios turi priklausomybių dažnai kyla konfliktai, kurių tiesioginiais stebėtojais, o kartais ir dalyviais tampa vaikai. Akivaizdu, kad tėvų priklausomybės tampa vienu ir reikšmingiausių veiksnių, trukdančių tenkinti vaikų poreikius.

Kitas veiksnys, kurį interviu metu paminėjo visos šešios informantės - įgūdžių stoka: „...socialinių įgūdžių stoka“(A), „...jie tiesiog nemoka, to daryt...“(B), „...neturi elementariausių žinių, gebėjimų, kad galėtų tą padaryti“(C), „...tėvystės įgūdžių stoka...nesupranta jie elementariausių dalykų... tiesiog įgūdžių stoka (D), „...socialinių įgūdžių stoka“(E), „vienareikšmiškai socialinių įgūdžių stoka“(F). Lietuvių kalbos žodynas (2012) aiškina, kad įgūdis - kartojimu įgytas sugebėjimas įvykdyti kurį nors praktinį veiksmą. Anot L. C. Johnson (2003) įgūdis, tai techninis sugebėjimas panaudoti įgytas žinias veiksmingai ir kompetentingai. Taigi įgūdis- gebėjimas automatiškai veikti, tačiau kad susidarytų tam tikras įgūdis reikia turėti pakankamai žinių, veiklos pratybų ir laiko. T. N Liobikienė (2009) pastebi, kad tėvystei, kaip ir kiekvienai veiklai, reikalingos žinios ir gebėjimai. Tačiau autorė pastebi, kad tėvams dažnai trūksta žinių apie vaiko priežiūrą ir poreikius, vaiko vystymąsi, amžiaus tarpsnių ypatumus, fizinę priežiūrą, tinkamą drausminimą ir pan. Tad galima teigti, kad socialinės rizikos šeimų tėvai dėl žinių neturėjimo stokoja ir įgūdžių. Anot V. Bandzienės (2008), tai kad šie tėvai neužtikrina pagrindinių savo vaikų poreikių dažnai būna nekalti, nes dėl žinių stokos tėvai nežino, kaip reikia tinkamai elgtis. Tad pirmiausia reikia jiems suteikti žinių ir tik paskui ugdyti įgūdžius. Tad socialinių įgūdžių ugdymo paslaugos šioms šeimoms yra būtinos, norit kad jos savarankiškai funkcionuotų ir tinkamai pasirūpintų savo vaikais (Vaitiekienė, 2013).

Informantė F pastebi, kad socialinės rizikos šeimų tėvų „...vertybių neturėjimas“ taip pat yra vienas iš veiksnių, kuris daro tiesioginę įtaką vaiko poreikių tenkinimui. Anot informantės, „jei šeima supranta, kad šeima, vaikai yra didžiausia vertybė, tai jie savaime ir stengsis dėl jų daryti. Bet šitų šeimų vertybės dažniausiai būna visai kitos“.

Dar vienas veiksnys, kuris anot informančių yra pakankamai svarbus, nes įvardijo net penkios tyrimo dalyvės – finansų trūkumas: „...finansiniai sunkumai...“(B), „...nedarbas...“(C), „...nemokėjimas planuoti savo išlaidų...“(D), „...finansinės priežastys...“(E), „...pinigų neturėjimas...“(F). Iš tiesų daugelis vaiko fizinio apleistumo formų, pvz., netinkami drabužiai, prasta higiena, nepakankama ir nepilnavertė mityba gali būti tiesiogiai susijusi su finansų trūkumu. Nors mažos pajamos ir padidina vaiko poreikių netenkinimo riziką, kitaip sakant

nepriežiūrą, tačiau visgi nėra lemiamas veiksnys. Pasak A. Kurienės (2007), yra šeimų, kurios neturi daug pinigų, ir kartais tėvai negali nupirkti daug maisto ar naujų, madingų drabužių, tačiau tėvai rūpinasi, kad vaikas nebūtų alkanas, kad jis nešaltų žiemą, kad turėtų reikiamas priemones mokyklai. Anot autorės, dauguma skurdžiai gyvenančių šeimų myli savo vaikus ir patenkina jų poreikius. Tačiau, kai šalia finansinių problemų prisideda ir kitos šeimos problemos (smurtas, piktnaudžiavimas alkoholiu, psichotropinėmis medžiagomis), tada tai gali turėti neigiamos įtakos tenkinant vaiko poreikius.

Informantė D pastebi, kad didelę įtaką poreikių tenkinimo galimybėms daro „...nemokėjimas planuoti savo išlaidų...“. Informantė A tvirtina, kad socialinės darbuotojos dirbdamos su šiomis šeimomis moko tėvus tikslingai paskirstyti gaunamas pajamas „mes patariam, mokom, kaip planuoti šeimos biudžetą...“, o jei prireikia, tai imamasi ir tam tikrų veiksmų „jei...neatsižvelgia į mūsų reikalavimus...mes tada galim padaryti, taip kad socialinė pašalpa būtų pervedama į maximos kortelę“. Anot A informantės, tai „...kartais šeimoms iš tikro būna labai veiksminga...“, tačiau ne visoms „...kas nori tai parduoda ir taip nusipirkę produktus“.

Tyrimo metu informantės kalbėdamos apie veiksnius, trukdančius tenkinti vaikų poreikius, pamini ir pavyzdžio neturėjimą: „...iš jų tėvų pusės ten irgi nebuvo tos didelės meilės maždaug kad tu pavalgęs, apsirengęs ir daugiau tų tokių poreikių kaip ir nėra“(A), „...tai nebuvo daroma jų šeimoje, kai jie augo...“(B), „...šeimos modelio neturėjimas...dauguma tų šeimų tėvų...yra užaugę vaikų globos namuose, o ten už juos viskas gi buvo padaryta“(E), „...daugelio šeimų tėvai lygiai taip pat gyveno, kaip dabar jie...“(E). Mokslininkai taip pat pastebi, kad tai, jog socialinės rizikos šeimos neužtikrina savo vaikų poreikių galima sieti su tuo, kad tėvai dažnai būna patys užaugę panašiose šeimose arba vaikų globos namuose, todėl jie neturi elgesio modelių, kaip susitvarkyti su iškylančiomis problemomis, kaip rūpintis savo vaikais. Anot I. Žukauskienės (2012), tokie tėvai tiesiog neturi patirties ir supratimo, kaip tinkami auginti vaiką. Dėl to, kad vaikystėje patys buvo atstumti jie dažnai negeba suteikti meilės ir šilumos savo vaikams. Tai, kad tėvų asocialus elgesys perduodamas iš kartos į kartą patvirtina ir E informantė „tėtis buvo įrašytas į riziką su juo užaugo mergina, kuri buvo rizikos vaikas ir dabar jina pati savo du vaikus turi ir jina irgi yra socialinės rizikos šeima“. Dėl savo šeimoje pavyzdžio nebuvimo, vėliau vaikai patys tapę tėvais nemoka palaikyti švaros ir tvarkos savo namuose, nežino, kaip pasirūpinti maistu, jo gamyba ir t.t. (Socialinio bendradarbiavimo modelis, 2009). Metodiniame vadove specialistams „Vaiką žalojantis elgesys“ pabrėžiama, kad dalis tėvų dėl pačių vaikystėje patirtos nepriežiūros dažnai net patys nesuvokia, jog netenkindami vaiko bazinių poreikių, žaloja jį.

Dar vienas veiksnys, kurį paminėjo D informantė – socialinių ryšių neturėjimas „...menkas socialinis pagalbos tinklas...kitų pasitikėjimo stoka...baimė prašyti pagalbos...“. Iš tiesių socialinės rizikos šeimos dėl nutrūkusių ar susilpnėjusių santykių su artimaisiais turi menkesnes galimybes gauti pagalbą iš šalies, todėl dažnai joms būna sunkiau savarankiškai patenkinti vaikų poreikius. Taip pat šios šeimos dėl žemos savo savivertės dažnai nedrįsta prašyti pagalbos iš aplinkos.

5 lentelė

Veiksniai trukdantys tenkinti vaikų poreikius

Kategorija	Subkategorjos	Pagrindimas
Veiksniai trukdantys tenkinti vaikų poreikius	Priklausomybės	<...>tėvų priklausomybės<...>B <...>priklausomybė alkoholiui, narkotikams <...> C <...>priklausomybės alkoholiui arba narkotikams<...>D <...>priklausomybių problemos<...>F
	Įgūdžių stoka	<...>menkas išsilavinimas<...>ta pati va socialinių įgūdžių stoka<...>A <...>jie tiesiog nemoka, to daryt<...>B <...>jie nemoka, tikrai nemoka pasirūpinti tais vaikais. Tiesiog neturi elementariausių žinių, gebėjimų, kad galėtų tą padaryti<...>C <...>tėvystės įgūdžių stoka<...> nesupranta jie elementariausių dalykų. Tai tiesiog įgūdžių stoka<...>D <...>socialinių įgūdžių stoka<...>E <...>vienareikšmiškai socialinių įgūdžių stoka<...>F
	Vertybių neturėjimas	<...>tų pačių vertybių neturėjimas<...>Jei šeima supranta, kad šeima, vaikai yra didžiausia vertybė, tai jie savaime ir stengsis dėl jų daryti. Bet šitų šeimų vertybės dažniausiai būna visai kitos<...>F
	Finansų trūkumas	<...>finansiniai sunkumai<...>B <...>nedarbas<...>C <...>nemokėjimas planuoti savo išlaidų<...>D <...>finansinės priežastys<...>E <...>pinigų neturėjimas <...>F
	Pavyzdžio neturėjimas	<...>patys dažnai augę nepilnose šeimose, arba vaikų namuose, arba tarkim irgi iš jų tėvų pusės ten irgi nebuvo tos didelės meilės maždaug kad tu pavalgęs, apsirengęs ir daugiau tų tokių poreikių kaip ir nėra<...>A <...>tai nebuvo daroma jų šeimoje, kai jie augo, jei jo tėvai netenkino poreikių, tai kaip jis savo vaikų poreikius patenkins<...>B <...>šeimos modelio neturėjimas<...>Dauguma tų šeimų tėvų ar vienas iš tėvų, dažniausiai mamos, yra užaugę vaikų globos namuose, o ten už juos viskas gi buvo padaryta. Arba augo su tėvais, bet tokiomis pačiomis sąlygomis ar net baisesnėm, nei dabar jų vaikai auga. Labai daugelio šeimų tėvai lygiai taip pat gyveno, kaip dabar jie<...>E
	Socialinių ryšių neturėjimas	<...>menkas socialinis pagalbos tinklas<...>, kitų pasitikėjimo stoka<...> baimė prašyti pagalbos<...>D

Interviu metu informantės atskleidė, kad nėra vieno konkretaus veiksnio, kuris socialinės rizikos šeimų tėvams trukdo tenkinti savo vaikų poreikius. Vienoms šeimos trukdo vieni veiksniai, kitoms kiti, bet įgūdžių stoka socialinės rizikos šeimose yra tas veiksnys, kuris dažniausiai apsunkina tėvų galimybes tenkinti vaikų poreikius.

Siekiant identifikuoti, kokie veiksniai padeda socialinės rizikos šeimų tėvams tenkinti savo vaikų poreikius, informantėms buvo užduotas klausimas (kas visgi, nepaisant visų trukdžių, padeda socialinės rizikos šeimų tėvams patenkinti savo vaikų poreikius?). Analizuojant atsakymų turinį išskirtos dvi kategorijos (vidiniai veiksniai ir išoriniai veiksniai padedantys tenkinti vaikų poreikius) (žr. 6 lentelę). Informančių nuomonė šiuo klausimu išsiskyrė, vienos informantės laikosi nuostatos, kad šioms šeimoms savo vaikų poreikius patenkinti padeda pareigos jausmas, „...*pareigos jausmas...*“ (B), „...*vienoms patys vaikai, dėl jų stengiasi ir viską daro...*“ (E) ir meilė vaikams „...*vistiek jie myli tuos vaikus...kad ir kokie tie tėveliai bebūtų myli jie tuos savo vaikus...svarbūs jiems tie vaikai*“ (A), „...*visų pirma, tai meilė savo vaikams... jie savo vaikus tikrai labai myli*“ (D). Kitos mano, kad šios šeimos vaikų poreikius patenkina dėl išorinių veiksnių: baimės prarasti vaikus ir nuolatinės socialinių darbuotojų kontrolės. Tai patvirtina informančių pateikti teiginiai: „...*baimė prarasti vaikus*“ (B), „*Iš tikrųjų jie žino tą faktą, kad vaikai gali būti atimti ir jie to bijo. Tas gal juos šiek tiek ir motyvuoja patenkinti vaikų poreikius*“ (B), „...*baimė netekti vaikų, kad gali vaikus išimti iš šeimos*“ (C), „...*dėl baimės, kad vaikų neatimtu...*“ (E).

C ir E informantės pastebi, kad socialinės rizikos šeimų tėvams vaikų poreikius patenki padeda socialinių darbuotojų nuolatinė kontrolė: „...*socialinių darbuotojų lankymasis šeimoje, kontrolė tokios šeimos. Jiems nesmagu, kai mes ateinam...todėl jie stengiasi, daro kažką*“ (C), „...*mes su patikrinimais priverčiam pasitemt...mūsų privengia, dėl mūsų pasitvarko, stengiasi ir tuos poreikius patenkinti*“ (E). Informantė A, interviu metu atskleidė, kad pagal reikalavimus socialiniai darbuotojai socialinės rizikos šeimoms „*per mėnesį privalo tris kartus patikrint...*“. Tyrimo dalyvė tvirtina, kad socialiniai darbuotojai šias šeimas dažniausiai aplanko kiekvieną savaitę, o jei yra poreikis, tai ir kelis kartus per dieną „*kas savaitę einam arba būna kartais, kad per dieną einam net po kelis kartus, jeigu krizė šeimoj...*“ (A). Taip pat teigia, kad prieš einat dažniausiai šeimų neįspėja apie vizitą „...*neįspėjamos šeimos*“ (A). Todėl šeimos visada turi būti pasiruošusios, ko pasejoka stengiasi palaikyti švarą ir tvarką namuose bei patenkinti vaikų poreikius, bent jau akivaizdžiai matomus.

6 lentelė

Veiksniai padedantys tenkinti vaikų poreikius

Kategorijos	Subkategorijos	Pagrindimas
Vidiniai veiksniai	Pareiga	<...> <i>pareigos jausmas</i> <...>B <...> <i>vienoms patys vaikai, dėl jų stengiasi ir viską daro</i> <...>E

padedantys tenkinti vaikų poreikius	Meilė	<p><...>nu vistiek jie myli tuos vaikus<...>kad ir kokie tie tėveliai bebūtų myli jie tuos savo vaikus <...> svarbūs jiems tie vaikai<...>A</p> <p><...>visų pirma, tai meilė savo vaikams<...>jie savo vaikus tikrai labai myli. Ir galiu teigti, kad visi tėvai be išimties, net ten tie patys baisiausi, kurie muša, bet giliai širdyje jie tikrai juos myli<...>D</p>
Išoriniai veiksniai padedantys tenkinti vaikų poreikius	Baimė	<p><...>baimė prarasti vaikus<...>Iš tikrųjų jie žino tą faktą, kad vaikai gali būti atimti ir jie to bijo. Tas gal juos šiek tiek ir motyvuoja patenkinti vaikų poreikius<...>B</p> <p><...>baimė netekti vaikų, kad gali vaikus išimti iš šeimos<...>C</p> <p><...>dėl baimės, kad vaikų neatimtų ir tuo pačiu pinigų<...>E</p>
	Kontrolė	<p><...>socialinių darbuotojų lankymasis šeimoje, kontrolė tokios šeimos. Jiems nesmagu, kai mes ateinam <...>todėl jie stengiasi, daro kažką<...>C</p> <p><...>mes su patikrinimais priverčiam pasitempt. Iš tiesų mūsų privengia, dėl mūsų pasitvarko, stengiasi ir tuos poreikius patenkinti<...>E</p>

Apibendrinant informančių pasisakymus, kas labiausiai trukdo ir kas labiausiai padeda socialinės rizikos šeimų tėvams tenkinti vaiko poreikius galima teigti, kad trukdžių yra daug, bet šios šeimos iš meilė savo vaikams arba baimės visgi stengiasi patenkinti juos. Visa tai parodo, kad šie tėvai, nepaisant išskylančių visų sunkumų, savo vaikus labai myli, todėl bijo juos prasti.

3.2.3. Vaikų poreikių tenkinimo galimybės socialinės rizikos šeimose

Anot Kvieskienės G. ir Indrašienės V. (2008), kiekvienas vaikas augdamas savo šeimoje turi galėti sveikai ir sočiai pavalgyti, gyventi saugioje aplinkoje, būti mylimas ir gerbiamas, gauti žinių ir taip tobulinti savo gebėjimus. Tačiau L. Žalimienė (2007) pastebi, kad socialinės rizikos šeimų tėvų rūpinimasis vaiku paprastai yra menkas, kas reiškia, kad negeba patenkinti visų jų poreikių. Išsiaiškinus, kas trukdo ir kas padeda socialinės rizikos šeimoms tenkinti vaikų poreikius svarbu nustatyti, kokios yra realios šių šeimų galimybės patenkinti visus penkis vaiko poreikius.

Informantėms pokalbio metu buvo užduotas klausimas (kokias galimybes turi socialinės rizikos šeimos patenkinti savo vaikų poreikius?). Analizuojant klausimo atsakymų turinį išskirtos dvi subkategorijos: didelės ir menkos (žr. 7 lentelę). Turinio analizė parodė, kad informančių nuomonė šiuo klausimu išsiskiria, vienos A, B, D, mano, kad socialinės rizikos šeimos turi pakankamai geras galimybes patenkinti vaikų poreikius, tuo tarpu kitos C, E, mano, kad visgi tos galimybės šių šeimų nėra jau tokios geros. Tačiau žvelgiant bendrai, pasirodo, kad socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis požiūriu socialinės rizikos šeimos turi pakankamai dideles galimybes patenkinti savo vaikų poreikius. Anot informančių, vienus

poreikius gali geriau patenkinti, kitus prasčiau pvz., dėl ribotų finansų, bet iš esmės gali visus. Informantė F pastebi, kad „...tokius poreikius, kuriems yra reikalingos piniginės lėšos kaip, kad gera mityba, sezoną atitinkantys ir nauji rūbai ar gebėjimas ugdyti talentus mokamuose būreliuose, socialinės rizikos šeimoms sunku yra patenkinti.“ Tačiau anot informantės B „pagrindinis vaikų poreikis būti mylimam, jaustis saugiam, sulaukti pozityvaus suaugusiųjų dėmesio“, kuriuos pasak F informantės „šeimos mylėdamos savo vaikus, net ir esant pačioms skurdžiausioms sąlygoms, gali patenkinti“. Informantė D pažymi, kad socialinės rizikos šeimos galėtų pagal savo galimybes patenkinti savo vaikų poreikius „pirmiausia turi būti ne moralizuojamos ir kontroliuojamos, bet ugdomos per pasitikėjimo santykį ir prasmingą pagalbą“, todėl socialinio darbuotojo vaidmuo, kaip įgalintojo, tokiose šeimose tampa labai svarbus.

7 lentelė

Socialinės rizikos šeimų galimybės patenkinti vaiko poreikius

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Galimybės patenkinti poreikius	Didelės	<p><...> turi visas galimybes patenkinti vaikų poreikius, tik kartais motyvacijos neturi, to daryti. <...>A</p> <p><...> būti mylimam, jaustis saugiam, sulaukti pozityvaus suaugusiųjų dėmesio <...> šiuos poreikius šeima turi galimybę patenkinti <...>B</p> <p><...> turi daug galimybių <...>D</p> <p><...> gali patenkinti prierašumo, meilės poreikius <...>F</p>
	Menkos	<p><...> galimybės yra ne tokios geros, dėl tų pačių pinigų stokos, įgūdžių stokos, priklausomybių <...>C</p> <p><...> galimybės ribotos dėl finansinių priežasčių ir socialinių įgūdžių <...>E</p> <p><...> tokius poreikius, kuriems yra reikalingos piniginės <...> socialinės rizikos šeimoms sunku yra patenkinti <...>F</p>

Akivaizdu, kad vaikas dėl savo amžiaus negali savarankiškai savimi pasirūpinti, todėl juo privalo rūpintis tėvai. Rūpintis tai reiškia patenkinti visus vaiko poreikius: fiziologinius, saugumo, meilės, pripažinimo, saviraiškos. Visi šie poreikiai didėja vaikui augant, kol galų gale vaikas tampa vis labiau savarankiškesnis ir gali tuos poreikius patenkinti pats. Tačiau, kol vaikas mažas, vaiko poreikių tenkinimas yra pagrindinė tėvų pareiga. Čia ir iškyla esminis sunkumas, nes dauguma socialinės rizikos šeimų tėvų, dėl anksčiau minėtų problemų, neturi galimybių patenkinti vaiko poreikių. Interviu metu siekiant nustatyti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikių tenkinimo galimybes informantėms buvo pateikti penki klausimai, apie kiekvieno poreikio patenkinimo galimybes. Gautų atsakymų turinio analizės metu išskirtos dvi kategorijos: vaikų poreikiai, kuriuos gali patenkinti socialinės rizikos šeima ir vaikų poreikiai, kurių negali patenkinti socialinės rizikos šeima (žr. 8 lentelę).

Analizuojant informančių atsakymus paaiškėjo, kad socialinės rizikos šeimose augantys vaikai turi galimybę patenkinti, kai kuriuos savo fiziologinius poreikius. A socialinė darbuotoja

teigia, kad „šie elementarūs vaikų poreikiai patenkinti pilnai...beveik visose šeimose“. Anot informantės, vaiko aprūpinimas gyvenamąja vieta, maistu, apranga yra tėvų „...tas toks pirminis ir pagrindinis darbas“. Iš tiesų socialinės rizikos šeimoms visai gerai sekasi pasirūpinti savo vaikų maitinimu. Tyrimo dalyvė (C) tvirtina, kad vaikai augantys šiose šeimose „...prasčiau ar geriau, priklauso nuo situacijos...“ bet visgi visuomet „pamaitinami“, o kartais „...valgo brangiausius produktus“. D informantė, taip pat patikina, kad „vaikai tikrai nebūna alkani...“(D). Iš informančių pasisakymų galima daryti išvadą, kad vaikai augantys socialinės rizikos šeimose turi pakankamai geras galimybes patenkinti poreikius susijusius su mityba. Tačiau verta paminėti tai, kad maistas yra tik vienas iš daugelio fiziologinių poreikių. Į fiziologinių poreikių sąvoką įeina: poilsis, sveikata, apranga ir t.t. Tai, kad šeimos aprūpina savo vaikus maistu, tai dar nereiškia, kad patenkina visus vaiko fiziologinius poreikius. Tačiau pasak A. Maslow (2006), jei vaikui gyvenime visko labai stinga, jis labiausiai trokš maisto, o ne visų kitų dalykų.

Interviu metu informantės mini, kad kitus fiziologinius vaiko poreikius, kurie susiję su apranga-avalynė, asmens higiena, sveikata, poilsiu socialinės rizikos šeimoms, kur kas sunkiau sekasi patenkinti. Pasak B informantės vaikų augančių socialinės rizikos šeimose „...drabužiai nešvarūs, dažnai per maži arba kaip tik per dideli... Batai dažnai būna suplyšę arba ne pagal sezoną...“. Kas liečia asmens higieną tai vaikai „dažnai...gyvena tokiomis sąlygomis, kad nėra kur ir kaip nusiprausti, o ir to tokio įpročio pas juos nėra“(C), „...neskalbti rūbai“(E), „nešvari patalynė...“(E). Vaikai augantys šiose šeimose ne visada kokybiškai gali patenkinti poilsio poreikį „ne visada ramiai išsimiega, dėl tėvų priklausomybių ir barnių“(C), „...vaikai neišsimiega“(E). Savo sveikatos poreikius vaikai taip pat nelabai gali patenkinti „kas liečia sveikatą, tai labai blogai yra...tėvai tikrai nepakankamai rūpinasi vaikų sveikata(C), „...nepastebi, kad serga...“(E). Taip pat B informantė mini, kad socialinės rizikos šeimų tėvai negeba užtikrint vaikams visavertės mitybos „...dažniausiai valgo makaronus, sumuštinis“, ko pasekoja sutrinka vaikų sveikata „...kūno masė neatitinka jų amžiaus, pastebimi raišos sutrikimai, dantų problemos...“(C). Akivaizdu, kad dėl fiziologinių poreikių dalinio patenkinimo nukenčia fizinė ir psichinė vaikų raida. Todėl anot I. G. Van Weezel ir kt (2012), socialiniai darbuotojai lankydami socialinės rizikos šeimoms namuose labiausiai turi kreipti dėmesį į: ar yra maisto, ar vaikai švariai apsirengę, ar namuose šilta ir pan., nes fiziologiniai vaiko poreikiai yra patys svarbiausi jo gyvenime.

Anot A. Maslow (2006), kai vaiko fiziologiniai poreikiai patenkinami, tada vaikas trokšta jaustis saugus. Pagrindinė vaikams saugumo buveinė yra šeima, tačiau to dažnai negalima pasakyti apie socialinės rizikos šeimoms. Informantės paklaustos, apie vaiko saugumo poreikių tenkinimo galimybes, visos lyg susitarusios tvirtina, kad menkos. Anot A informantės,

„saugumą ne visada patenkina tikrai, nes būna taip, kad tie vaikai ir be priežiūros būna palikti. Mamytė pvz., išeina savaitgaliui ten kažkur su kažkuo, o vaikai paliekami ten vyriausio brolio ar sesės priežiūrai“. Dar tyrimo dalyvė pastebi, kad kai tėvai *„prie ežero, kokio išvažiuoja ir vartoja alkoholį tie vaikai ten vieni būna prie vandens telkinio“.* C informantė taip pat tvirtina, kad *„nėra saugu vaikui, socialinės rizikos šeimoje, nes daugumoje šeimų nuolat smurtaujama, ypač kai tėvai būna apsvaigę nuo alkoholio ar narkotikų“.* Pasak F informantės saugumo poreikius *„tėvams labai sunkiai sekasi užtikrinti“(F),* o vaikai augdami tokioje šeimoje dažnai *„...nesijaučia saugiai, nes dažnai būna vieni namuose palikti“(B) „...ar su vyresniais broliais, kurie dažnai smurtauja“(E).*

L. Žalimienė (2007) pabrėžia, kad vaiko saugumas neturėtų būti suvokiamas tik kaip fizinis jo saugumas. Saugumo sąvoka apima fizinį ir psichologinį vaiko saugumą. Tad suaugusiųjų pareiga užtikrinti ne tik saugią fizinę aplinką, kad vaikas nesusižeistų, bet užtikrinti ir psichologinį vaiko saugumą, kuris susijęs su santykiais tarp tėvų ir vaikų, tarp brolių ir seserų ir pan. Tačiau dažnai socialinės rizikos šeimoms psichologinį vaiko saugumą užtikrinti sekasi dar sunkiau nei fizinį. Vaikai augdami socialinės rizikos šeimose, dažnai mato tai, ko vaikui tiesiog nederėtų matyti. Pasak A informantės, kai *„...vyksta konfliktai tarp sugyventinių ar ten vyro ir moters ar tarp artimųjų kažkokių, tai tą patį girdi ir vaikai, mato kaip tėtis namuose smurtauja prieš mamą“.* C tyrimo dalyvė kalbėdama apie vaikų saugumą mini, kad *„vaikai mato visą, tą nuolatinį fizinį, psichologinį smurtą...mato, kai mama mušasi su tėvu, jei namuose yra patėvis, tai dažnai ir tie patys vaikai gauna“.* Anot F apklaustosios, kai *„girtas tėvas pradeda smurtauti prieš žmoną ar šiaip labai emociškai ginčijasi...tada vaikai tuo momentu tikrai nesijaučia saugiai. Iš interviu metu gautų atsakymų galima susidaryti vaizdą, kad vaikai savo šeimose labai dažniau patiria psichologinį smurtą. Visa tai rodo, kad socialinės rizikos šeimų vaikai auga tiek fiziškai, tiek psichologiškai nesaugioje aplinkoje. C informantė, samprotaudama apie vaiko saugumo poreikių tenkinimo galimybes daro išvadą, kad „...vaikų gyvenimas tikrai nesaugus, jame daug chaoso“.* Jai pritaria ir kitos tyrimo dalyvės *„...dėl to saugumo, tai manau, jie nejaučia namuose“(A), „...tikrai vaikams būna nesaugu...“(B).*

Visgi B informantė kalbėdama apie vaiko saugumo poreikių tenkinimo galimybes, socialinės rizikos šeimose, teigia, kad yra *„...šeimų, kurios tikrai vaikams užtikrina saugią tiek fizinę, tiek psichologinę aplinką“.* Tačiau atsižvelgus į informančių pasisakymų daugumą, galima daryti išvadą, kad socialinės rizikos šeimų vaikams *„namuose ne visada saugu, dažniau nesaugu būna nei saugu“(E).*

Kaip žinia, jei fiziologiniai ir saugumo poreikiai yra pakankamai patenkinti, taps aktualūs meilės ir priklausomybės poreikiai, t.y. kad tave mylėtų ir tu mylėtum. Vaikui tai visų pirma tėvų meilės poreikis. Kiekvienam vaikui yra svarbu jausti iš abiejų tėvų sklindančią meilę

bei šilumą tam, kad būtų patenkinti prierašumo ir meilės poreikiai. Interviu metu informantės atskleidė, kad vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, turi pakankamai geras galimybes patenkinti meilės ir priklausomybės poreikius: „aš vistiek manau, kad meilės poreikį jie vistiek patenkina“(A), „...labiausiai patenkina vaikų poreikį priklausyti. Kad ir kokia, ne kokia ta šeima...vaikui ji yra be galo svarbi ir jis džiaugiasi, kad jis jos yra šeimos narys“(D). Tačiau informantės tyrimo metu atskleidė, kad tėvams kartais būna sudėtinga meilės poreikius patenkinti tinkamai „myli jie tuos savo vaikus, tik gal ne visada moka tą savo meilę tinkamai išreikšti“(F), „...ne visada moka tai parodyti“(D).

Socialinės darbuotojos pastebi, kad socialinės rizikos šeimose tėvams dažnai būna sunku tenkinti meilės ir priklausomybės poreikius dėl auklėjimo įgūdžių stokos ir vaiko raidos stadijų nežinojimo „...jie kaip ir myli tuos vaikus, bet jie neturi ten tų įgūdžių, teorijų, kaip su jais ten bendrauti, kad kantrybės reikia“(A), „...nežino tų būdų, kaip tą meilę būtų galima išreikšti“(D). F informantė tvirtinam, kad socialinės rizikos šeimų tėvai „...meilės, prierašumo poreikius...dažniausiai pamiršta“. Tuo tarpu A informantė pastebi, kad „mama ar ten tėtis nesugeba visiems vaikams vienodai to dėmesio paskirstyti“. Dažnai socialinės rizikos šeimose augantiems vaikams trūksta „...socialaus bendravimo su mama, tėčiu ar broliais, seserim<...>jie nebendrauja, o rėkia“(E). B informantė kalbėdama apie meilės ir priklausomybės poreikių tenkinimo galimybes teigia, kad „...jei tėvai nesuteikia jiems meilės, tai vaikai patys vieni kitiems tikrai suteikia“. Anot informantės „socialinės rizikos šeimose yra daugiau nei vienas vaikas, tai jie tarpusavyje yra labai artimi, vienas kitą palaiko, globoja“, todėl jie vieni kitiems gali kompensuoti tėvų meilės poreikio trūkumą.

Kai vaikas jaučiasi reikalingas ir gerbiamas jis savaime suprantama labiau pasitiki savimi. Tuo tarpu, kai nejaučia pagarbos, palaikymo iš aplinkos, vaikas jaučiasi silpnas ir nevisavertiškas (Maslow, 2006). Informantės kalbėdamos apie pagarbos ir savigarbos poreikių tenkinimo galimybes, socialinės rizikos šeimose mini, kad „šeimos, tikrai kad neužtikrina vaikų pagarbos poreikių, nes jos pačios savęs negerbia“(C), „pagarbos poreikiai nėra labai patenkinami, tokiose šeimose, nes jie vieni kitų išties negerbia“(D). Kas liečia savigarbos poreikius, tai tyrimo dalyvės pastebi, kad „...šeimoje nėra ugdoma savigarba“(E), „tėvai tai tikrai jiems jos neugdo“(A) nes tėvai tiesiog „...patys dažniausiai jos neturi“(A) arba „nemano, kad tai yra svarbu vaikui“(B).

Socialinės rizikos šeimos dėl savo priklausomybių mūsų visuomenėje iš tiesų nėra gerbiamos. Tad anot D informantės „patys tėvai turi menką savivertę, todėl vaikus dažnai kritikuoja, reikalauja būti geresniais“. Taip pat socialinės rizikos šeimose „vaikai nuolat patiria emocinį smurtą, spaudimą. Ant jų nuolat rėkia, todėl jų savigarba labai žema“(E). Pasak L. Žalimienės (2007), didžiausią įtaką vaiko savivertės formavimuisi daro tėvų elgesys su vaiku. Jei

suaugusieji nuolat vaiką žemins, kritikuos ir pan., vaikas taps baikštus ir nepasitikintis nei savimi, nei aplinkiniais.

Anot J. Kavaliauskienės (2014), stebint vaikus, kurie auga socialinės rizikos šeimose savęs vertinimą galima pastebėti, kad jie dažniausiai nepalankiai save vertina. Pasak autorės, tokiam savęs vertinimui turi įtakos jų fizinė išvaizda (nešvarūs, nenauji ir nemadingi drabužiai, prasta higiena, netvarkinga išvaizda). Taip pat labai svarbu paminėti, kad socialinės rizikos šeimų vaikų savivertei įtakos turi ir tai, kad jų savigarbą dažnai žemina kiti asmenys. F informantė interviu metu tai patvirtina „...*vaikai iš tokių šeimų, mokykloje nuolat patiria patyčias, kad batai nenauji, telefono modelis senas*“.

I. Eskytė (2008) pastebi, kad vieni vaikai pajutę galimą priešišumą būna linkę pasišalinti iš nemalonių situacijų, o kiti linkę elgtis agresyviai. Tai patvirtina A informantės teiginiai „...*vaikai arba būna visiškai nematomi jie į save jokio dėmesio neatkreipia nu kad manęs niekas nepastebėtų, neužkalbintų... arba priešingai jie dėmesio sulaukia savo iššaukėniu, tuo tokiu elgesiu. Jie eina prieš taisykles, triukšmauja, atsikalbinėja, keikiasi, trukdo kitiems, kad tik atkreiptų dėmesį į save*“.

Apibendrinat informančių pasisakymus pagarbos ir savigarbos poreikių tenkinimo galimybių klausimu, galima daryti prielaidą, kad vaikai augdami šiose šeimose jaučiasi nevertingi, bejėgiai, nepasitiki savo jėgomis. Dažnai iš jų tyčiojasi bendraklasiai, todėl jiems patenkinti pagarbos ir savigarbos poreikį yra pakankamai sunku.

Kiekvienas vaikas turi talentų ir sugebėjimų, trokšta save realizuoti ir įgyvendinti savo unikalias idėjas. A. Poviliūnas (2007) pastebi, kad vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, turi mažiau galimybių atskleisti savo gebėjimus ir talentus, nes jiems dažnai būna neprieinamos papildomo ugdymo įstaigos. Remiantis A. Maslow poreikių teorija, galima teigti, kad vaikams, kurie auga socialinės rizikos šeimoje savirealizacijos poreikis dažnai gali net neiškilti, nes tam, kad vaikas trokštų save realizuoti prieš tai jis turi patenkinti labiau išgyvenimui reikalingus poreikius.

Interviu metu, vienos informantės kalbėdamas apie vaiko savirealizacijos poreikių tenkinimo galimybes socialinės rizikos šeimose tvirtina, kad „*jie vos ne vos užtikrina ten tuos pamatinius poreikius, tai kokia ten dar savirelizacija gali būt*“(C). Anot informančių vieni tėvai netenkina vaikų savirealizacijos poreikių dėl finansinių sunkumų „*šie poreikiai nėra tenkinami...dėl pinigų stokos*“(E), o kitiems „...*tėvams atrodo, kad tai yra net nereikalinga...*“(D), „...*nemato tame prasmės*“(B). Rajono seniūnijų socialinė darbuotoja E pamini, kad vaikų savirealizacijos poreikiai netenkinami, nes „...*nėra ir galimybių*“ gyvenant kaime juos patenkinti. G. Kvieskienė su V Indrašiene (2008), taip pat pastebi, kad tie vaikai, kurie gyvena kaime, turi prastesnes galimybes patenkinti savirealizacijos poreikius, nes dažnai

gyvena vietovėse, kurios yra toliau nuo įvairių mokyklų, sociokultūrinių įstaigų, rečiau kursuoja visuomeninis transportas.

Tuo tarpu kitos socialinės darbuotojos mano, kad vaikai, kurie auga socialinės rizikos šeimose, visgi turi galimybių patenkinti savirealizacijos poreikius. Kai kurie tėvai, anot informančių nori, kad jų vaikai atskleistų ir tobulintų savo turimus gebėjimus „*skatina savo vaikus eiti į nemokamus būrelius mokyklose, lankyti dienos centrus*“ (B), „*taupo pinigėlius, kad galėtų leisti į muzikos mokyklą ar kitus mokamus būrelius*“ (B). A informantė tvirtina, kad kartais „*mamos pačios tikrai eina ir prašo pagalbos pastebėjusios vaikų talentus*“. Taip pat patikina, kad pinigų stoka nėra pagrindinė kliūtis, tenkinti vaikų savirealizacijos poreikius „*...nes tokios šeimos turi daug lengvatų*“ todėl vaikai „*gali ir tuos mokamus būrelius lankyti...*“ (A). Taigi apibendrinant informančių pasisakymus, galima daryti išvadą, kad vaiko savirealizacijos poreikių tenkinimas, socialinės rizikos šeimose, labai priklauso nuo tėvų požiūrio į šio poreikio tenkinimo svarbą ir finansai tikrai nėra pagrindinė kliūtis, kuri apriboja šių poreikių tenkinimo galimybes.

8 lentelė

Vaiko augančio, socialinės rizikos šeimoje poreikių tenkinimo galimybės

Kategorijos	Subkategorjos	Pagrindimas
Vaikų poreikiai, kuriuos gali patenkinti socialinės rizikos šeima	Fiziologiniai poreikiai	<p><...>tuos svarbiausius, fiziologinius poreikius patenkina<...>A <...>fiziologinius poreikius, tai sakau dėl to maisto, kad stogą virš galvos turėtu, ten ar apsirengti būtų, tai čia jau jų tas toks pirminis ir pagrindinis darbas<...>šitie elementarūs vaikų poreikiai patenkinti pilnai manau beveik visose šeimose<...>taip nebūna, kad tie vaikai alkani, kad jau net šitų poreikių nepatenkintų<...>A <...>kad vaikas būtų sotus ir apsirengęs, tai tikrai patenkina<...>A <...>tuos primityviausius poreikius, tai dar kažkaip ir jie patys užtikrina. Vaikas turi, šioją tokį stogą virš galvos, lovą<...>maistą, tai jie gamina<...>dažniausiai būna namuose ką valgyti<...>C <...>maitinimą, nes nu tikrai prasčiau ar geriau, priklauso nuo situacijos, bet pamaitina<...>vaikai valgo brangiausių produktus<...>C <...>vaikai tikrai nebūna alkani ir basi<...>D <...>visada stengiasi, kad vaikai būtų pamaitinti. Jiems atrodo, kad tai yra svarbiausia ką turi suteikti savo vaikams<...>F</p>
	Saugumo poreikiai	<p><...>yra<...>šeimų, kurios tikrai vaikams užtikrina saugią tiek fizinę, tiek psichologinę aplinką<...>B <...>tėvai visada motyvuoja, kad jų vaikai yra saugūs, nes niekada nebūna paliekami vieni<...>B <...>jei vaikas jaučiasi mylimas, tai tada jis jaučiasi ir saugus. Myli jie tuos savo vaikus<...>F</p>
	Priklausymo ir meilės poreikiai	<p><...>turi meilės<...>aš vistiek manau, kad meilės poreikį jie vistiek patenkina<...>A</p>

		<p><...> socialinės rizikos šeimose yra daugiau nei vienas vaikas, tai jie tarpusavyje yra labai artimi, vienas kitą palaiko, globoja<...> jei tėvai nesuteikia jiems meilės, tai vaikai patys vieni kitiems tikrai suteikia<...>B</p> <p><...>šiai myli, tik gal ne visada moka tai parodyti<...>D</p> <p><...>labiausiai patenkina vaikų poreikį priklausyti. Kad ir kokia, ne kokia ta šeima<...>vaikui ji yra be galo svarbi ir jis džiaugiasi, kad jis jos yra šeimos narys<...>D</p> <p><...>myli jie tuos savo vaikus, tik gal ne visada moka tą savo meilę tinkamai išreikšti<...>F</p> <p><...>tėvas pasiima vaiką pas save ant kelių, pamyloja, pabučiuoja<...>F</p> <p><...>myli tik gal kartais kiek savotiškai. Artimas bendravimas šeimoje turbūt yra svarbiausia<...>F</p>
	Savęs realizavimo poreikiai	<p><...>gali ir tuos mokamus būrelius lankyti, nes tokios šeimos turi daug lengvatų<...>A</p> <p><...>mamos pačios tikrai eina ir prašo pagalbos pastebėjusios vaikų talentus<...>A</p> <p><...>skatina savo vaikus eiti į nemokamus būrelius mokyklose, lankyti dienos centrus<...>B</p> <p><...>taupo pinigėlius, kad galėtų leisti į muzikos mokyklą ar kitus mokamus būrelius<...>B</p>
Vaikų poreikiai, kurių negali patenkinti socialinės rizikos šeima	Fiziologiniai poreikiai	<p><...>tėvai užgeria, tai tada galbūt ir šitie poreikiai būna nepatenkinti<...>A</p> <p><...>tuos fizinius, kas susiję su drabužiais, tai drabužiai nešvarūs, dažnai per maži arba kaip tik per dideli, jei kokių brolių ar seserų. Batai dažnai būna suplyšę arba ne pagal sezoną, pavyzdžiui žiemą vaikas vaikšto su sportbačiais. Tas pats maistas būna nevisavertis, nes dažniausiai valgo makaronus, sumuštinčius<...>B</p> <p><...>higieną<...>dažnai jie gyvena tokiomis sąlygomis, kad nėra kur ir kaip nusiprausti, o ir to tokio įpročio pas juos nėra<...>C</p> <p><...>sveikatą. Kas liečia sveikatą, tai labai blogai yra. Dėl nepilnavertės mitybos, vaikų kūno masė neatitinka jų amžiaus, pastebimi raudos sutrikimai, dantų problemos, vaikams išauga nuolatiniai dantys ir jau po metų visi jie sugedę būna. Nu šitie mūsų tėvai tikrai nepakankamai rūpinasi vaikų sveikata<...>C</p> <p><...>ne visada ramiai išsimiega, dėl tėvų priklausomybių ir barnių<...>C</p> <p><...>tvarka, švara<...>nešvari patalynė, neskalbti rūbai<...>E</p> <p><...>būna tikrai šeimų, kad vaikas alkanas, nepamaitintas, rūbai nuolat purvini, neatitinkantys sezono. Vaikai neišsimiega, nepastebi, kad serga ir panašiai<...>E</p> <p><...>tarkos ir švaros tikrai labai stinga namuose<...>F</p>
	Saugumo poreikiai	<p><...>saugumą ne visada patenkina tikrai, nes būna taip, kad tie vaikai ir be priežiūros būna palikti. Mamytė pavyzdžiui išeina savaitgaliui ten kažkur su kažkuo, o vaikai paliekami ten vyriausio brolio ar sesės priežiūrai<...>A</p> <p><...>su saugumu tai sudėtingai iš tikro<...>būna, kad neatsakingai elgiasi. Išeina ir palieka tuos vaikus, kad ir vyresnių brolių priežiūrai ar ten močiutei kokiai<...>A</p> <p><...>prie ežero, kokio išvažiuoja ir vartoja alkoholį ir tie vaikai ten vieni būna prie vandens telkinio<...>A</p>

		<p><...>su šituo dalyku, tai tikrai jiems labai sunkiai yra, labai daug spragų<...>A</p> <p><...>vyksta konfliktai tarp sugyventinių ar ten vyro ir moters ar tarp artimųjų kažkokių, tai tą patį girdi ir vaikai, mato kaip tėtis namuose smurtauja prieš mamą<...>A</p> <p><...>dėl to saugumo, tai manau, jie nejaučia namuose<...>A</p> <p><...>vyro chaosas, muštynės ir tokiose tikrai vaikams būna nesaugu<...>B</p> <p><...>palieka tik su keliais metais vyresniu broliu ar sese<...>B</p> <p><...>vaikai nesijaučia saugiai, nes dažnai būna vieni namuose palikti<...>B</p> <p><...>nėra saugu vaikui, socialinės rizikos šeimoje, nes daugumoje šeimų nuolat smurtaujama, ypač kai tėvai būna apsvaigę nuo alkoholio ar narkotikų<...>C</p> <p><...>vaikai mato visą, tą nuolatinį fizinį, psichologinį smurtą<...>mato, kai mama mušasi su tėvu, jei namuose yra patėvis, tai dažnai ir tie patys vaikai gauna<...>C</p> <p><...>vaikų gyvenimas tikrai nesaugus, jame daug chaoso<...>C</p> <p><...>tėvai vartoja alkoholį, narkotikus, dažnai nebūna namuose<...>D</p> <p><...>namuose ne visada saugu, dažniau nesaugu būna nei saugu<...>E</p> <p><...>nesaugu dėl tėvų muštynių, riksmų<...>E</p> <p><...>draugų prisiveda, tai vaikai iki išnaktų negali užmigti, nes baliai vyksta<...>E</p> <p><...>dažnai patys tėvai namuose nenakvoja, tai vaikai būna vieni palikti ar su vyresniais broliai, kurie irgi dažnai smurtauja<...>vyresnis brolis muša jaunesnius<...>E</p> <p><...>vaikai tikrai yra apleisti šiuo atžvilgiu<...>E</p> <p><...>apie saugumo ar kokius kitus poreikius, kurie vaikams taip pat yra reikalingi, jie dažniausiai pamiršta<...>F</p> <p><...>svarbi aplinka, kurioje vaikas auga. Svarbu, kad ji būtų šilta, jauki, saugi. Tėvams labai sunkiai sekasi tai užtikrinti<...>F</p> <p><...>girtas tėvas pradeda smurtauti prieš žmoną ar šiaip labai emociškai ginčinosi<...>tada vaikai tuo momentu tikrai nesijaučia saugiai<...>F</p>
	<p>Priklausymo ir meilės poreikiai</p>	<p><...>mama ar ten tėtis nesugeba visiems vaikams vienodai to dėmesio paskirstyti<...>A</p> <p><...>šeimose dažniausiai vaikai mažai patiria meilės iš šeimos<...>C</p> <p><...>nežino tų būdų, kaip tą meilę būtų galima išreikšti<...>D</p> <p><...>trūksta tiems vaikams, to socialaus bendravimo su mama, tėčiu ar broliais, seserim<...>jie nebendruoja, o rėkia<...>E</p> <p><...>vaikų emociniai poreikiai labai netenkinami iš tiesų<...>E</p> <p><...>apie meilės, prierašumo poreikius<...>, kurie vaikams taip pat yra reikalingi, jie dažniausiai pamiršta<...>F</p>
	<p>Pagarbos- savigarbos poreikiai</p>	<p><...>apie savigarbą, tai aš manau, kad menka yra, nes tėvai tai tikrai jiems jos neugdo, nes jie patys dažniausiai jos neturi<...>A</p> <p><...>nemano, kad tai yra svarbu vaikui<...>B</p> <p><...>šeimos, tikrai kad neužtikrina vaikų pagarbos poreikių, nes jos pačios savęs negerbia<...>C</p> <p><...>patys tėvai turi menką savivertę, todėl vaikus dažnai</p>

		<i>kritikuoja, reikalauja būti geresniais<...>D <...>pagarbos poreikiai nėra labai patenkinami, tokiose šeimose, nes jie vieni kitų išties negerbia<...>D <...>šeimoje nėra ugdoma savigarba<...>E <...> vaikai nuolat patiria emocinį smurtą, spaudimą. Ant jų nuolat rėkia, todėl jų savigarba labai žema<...>E <...>apie kokius savigarbos poreikius galima kalbėti jei vaikai iš tokių šeimų, mokykloje nuolat patiria patyčias, kad batai nenauji, telefono modelis senas<...>vaiko savivertė krenta<...>F</i>
	Savęs realizavimo poreikiai	<i><...>nelabai gali leisti tų savo vaikų kažkur<...>A <...>didžioji dauguma, tai net nemato tame prasmės<...>B <...>jiems iki tos savirealizacijos labai labai toli<...>C <...>jie vos ne vos užtikrina ten tuos pamatinius poreikius, tai kokia ten dar savirealizacija gali būt<...> C <...>tėvams atrodo, kad tai yra net nereikalinga<...>D <...>šie poreikiai nėra tenkinami vienas dalykas dėl pinigų stokos, kitas dalykas nėra ir galimybių, kur tu juos kaime patenkinsi<...>E <...>vaikai negali lankyti užklausinės veiklos<...>E <...>savirealizacijos poreikiai taip pat labai menkai tenkinami<...>F</i>

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad geriausiai socialinės rizikos šeimų tėvams pavyksta užtikrinti vaiko maitinimo poreikius. Taip pat neblogai patenkina meilės ir priklausomybės poreikius. Kai, kurie tėvai stengiasi patenkinti ir vaikų savirealizacijos poreikius. Prasčiausiai patenkina vaikų saugumo ir pagarbos- savigarbos poreikius. Vaikai nėra apsaugoti nuo fizinio, emocinio smurto, vaikai nesijaučia saugūs vieni palikti savo namuose. Tėvai dėl savo žemos savigarbos negeba užtikrinti ir vaikų savigarbos poreikų. Interviu metu informantės pamini, kad šeimoms dažnai būna sunku patenkinti ir kai kuriuos vaikų fiziologinius poreikius (apdranga-avalynė, asmens higiena, sveikata).

Apibendrinant vaikų poreikių tenkinimo galimybes socialinės rizikos šeimose galima teigti, kad skurdžiai gyvenantys, girtaujantys, konfliktuojantys, savęs negerbentys ir panašiai tėvai dažniausiai negeba patenkinti net pagrindinių vaiko poreikių, nors turi pakankamai dideles galimybes tai padaryti.

3.2.4. Alternatyvūs būdai, galintys kompensuoti nepatenkintus vaikų poreikius

Socialinės rizikos šeimose augantys vaikai, dėl tėvų problemų gausos dažnai neturi galimybių visapusiškai patenkinti visų savo poreikių. Tam, kad būtų užtikrintas geresnis vaiko poreikių tenkinimas tėvams ir vaikams būtina teikti socialinę pagalbą. Interviu metu informančių buvo klausiama, kokios pagalbos reikėtų socialinės rizikos šeimų tėvams, kad jie galėtų

visapusiškai patenkinti savo vaikų poreikius? Analizuojant informančių atsakymų turinį išskirtos trys kokybinės kategorijos: žinių-gūdžių suteikimas, tarpininkavimas, palaikymas (žr. 9 lentelę).

Visos informantės laikosi nuostatos, jog norint kad tėvai visapusiškiau patenkintų savo vaikų poreikius, jiems reikia suteikti žinių ir įgūdžių „*žinių, įgūdžių jiems tikrai reikėtų suteikti*“ (A). Anot F socialinės darbuotojos, „*tėvams prastai sekasi tenkinti vaikų poreikius...dėl elementarių socialinių įgūdžių stokos ir supratimo kaip patenkinti vaikui svarbius poreikius*“. Todėl socialiniai darbuotojai dirbdami su socialinės rizikos šeimomis, dažniausiai teikia socialinės priežiūros paslaugas. Socialinė priežiūra – tai visuma paslaugų, kuriomis šeimai teikiama kompleksinė pagalba, kuriai nereikia nuolatinės specialistų priežiūros (Socialinių paslaugų įstatymas Žin., 2006, Nr. 17-589). Teikdami socialinės priežiūros paslaugas socialiniai darbuotojai siekia atstatyti ir palaikyti šeimų savarankiškumą atliekant įvairias šeimos gyvenime reikalingas funkcijas. Moko kasdienio gyvenimo įgūdžių (namų ruošoje, tvarkant pinigus, apsiperkant, mokant mokesčius ir pan.). F informantė teigia, kad socialinių darbuotojų „*...pareiga mokyti tėvus socialinių įgūdžių, tam kad galėtų geriau patenkinti tuos visus vaikų poreikius*“. Tačiau informantė E, pažymi, kad labai dažnai „*trūksta pačių tėvų noro ir motyvacijos mokytis*“. Socialinės rizikos šeimų tėvų nenoras pripažinti savo problemų, motyvacijos stoka yra tie veiksniai, kurie trukdo specialistams joms padėti.

Informantės interviu metu atskleidė, kad socialinės rizikos šeimos labai stokoja tėvystės įgūdžių „*neturi kartais tų elementarių įgūdžių kaip bendrauti su vaikais...nežino, kas kokiam amžiui būdinga ir kaip konfliktus spręsti*“ (A). Anot informančių, norit, kad tėvai geriau patenkintų savo vaikų poreikius „*reikia mokyti tėvystės, motinystės įgūdžių*“ (D), „*sudaryti galimybes lankyti tėvystės įgūdžių grupes*“ (B), „*suteikti žinių apie vaiko raidos tarpsnius...*“ (C). F informantė pastebi, kad tėvams apskritai reikia suteikti žinių apie visus penkis vaiko poreikius, nes „*...tėvams dažniausiai atrodo, kad svarbiausia yra, kad vaikai būtų pamaitinti. Bet vaikui juk reikia kur kas daugiau*“. Tad socialinis darbuotojas pradėjęs dirbti su socialinės rizikos šeima visų pirma turi išsiaiškinti tėvų turimas žinias ir įgūdžius. Išsiaiškinti, ką tėvai žino apie vaikų vystymąsi, kaip tėvai supranta skirtingų vystymosi tarpsnių vaikų poreikius ir t.t.

Pasak A tyrimo dalyvės, socialinės rizikos šeimų tėvams „*...reikia pagalbos tvarkant savo gaunamus pinigus*“. Tad dirbant su šeima socialiniai darbuotojai turi tėvams suteikti žinių „*...kaip planuoti šeimos biudžetą..., kad pinigų užtektų visam mėnesiui*“ (A).

Taip pat tyrimo dalyvės nurodo, kad socialinės rizikos šeimų tėvams reikia suteikti pagalbos įsidarbinant „*suteikti pagalbą jiems įsidarbinant*“ (B), „*padėti susirasti darbą*“ (C), gydant įvairias priklausomybes „*padėti įveikti priklausomybes*“, „*...nukreipti į gydymo įstaigą*“ (C), atkuriant ir plečiant socialinio tinklo ryšius „*socialinio tinklo plėtimo*“ (D). Tad dirbant su socialinės rizikos šeimomis socialiniui darbuotojui dažnai tenka imtis tarpininko

vaidmens, kad įgalintų asmenis gauti jiems reikalingas paslaugas, kurių dėka galėtų visapusiškiau tenkinti savo vaikų poreikius.

D informantė kalbėdama apie tai, kokios pagalbos reikėtų socialinės rizikos šeimoms, kad jos visapusiškiau galėtų patenkinti savo vaikų poreikius pamini palaikymą. Anot pašnekovės socialinės rizikos šeimų tėvams reikia stiprinti jų savivertę, nuolat paskatinti. Taip pat vaikų poreikius šioms šeimoms geriau pavyktų patenkinti, jei jos turėtų daugiau pagalbos resursų „...bendruomenės pagalbos...“.

Interviu metu B tyriamoji, kalbėdama apie pagalbos suteikimą socialinės rizikos šeimoms pabrėžia, kad šiose šeimose kylančios problemos yra kompleksinės, todėl norint joms padėti, būtinas įvairių sričių specialistų bendradarbiavimas „svarbiausia, kad skirtingų sričių specialistai dirbantys su tokiomis šeimomis, tai mokyklos socialiniai pedagogai, seniūnijų socialiniai darbuotojai, vaikų dienos centrų socialiniai darbuotojai ir kiti bendradarbiautų“. Informatė pastebi, kad norint geriau suvokti šių šeimų problemas, skirtingiems specialistams būtina keistis informacija „informacijos pasidalijimas yra labai svarbus, nes socialiniai pedagogai, dienos centro socialiniai darbuotojai daugiau dirba su vaiku ir jį mano kiekvieną dieną. Mes tokios galimybės neturim, bet mes daugiau žinom apie šeimos problemas, joje esančią situaciją. Tad nuolatinis įvairių sričių darbuotojų bendradarbiavimas ir „informacijos pasidalijimas, tikrai leistų geriau pagelbėti šeimai ir joje augantiems vaikams.“

9. lentelė

Pagalba, kuri tėvams padėtų geriau tenkinti vaikų poreikius

Kategorijos	Subkategorijos	Pagrindimas
Žinių, įgūdžių suteikimas	Socialiniai įgūdžiai	<p><...>žinių, įgūdžių jiems tikrai reikėtų suteikti<...>A <...>mokyti<...>namų ruošos ir panašiai<...>D <...>reikia juos motyvuoti, kad mokytųsi socialinių įgūdžių. Šito jiems labai reikia<...>E <...>tėvams prastai sekasi tenkinti vaikų poreikius<...>dėl elementarių socialinių įgūdžių stokos ir supratimo kaip patenkinti vaikui svarbius poreikius<...>F <...> mūsų pareiga mokyti tėvus socialinių įgūdžių, tam kad galėtų geriau patenkinti tuos visus vaikų poreikius<...>F</p>
	Tėvystės įgūdžiai	<p><...>neturi kartais tų elementarių įgūdžių nei kaip bendrauti su vaikais, nei patys savęs nepažįsta, nei vaikų nepažįsta<...>nežino, kas kokiam amžiui būdinga ir kaip konfliktus spręsti<...>A <...>sudaryti galimybes lankyti tėvystės įgūdžių grupes<...>B <...>suteikti žinių apie vaiko raidos tarpsniu, kas kada būdinga<...>C <...>reikia mokyti tėvystės, motinystės įgūdžių<...>D <...>tėvystės įgūdžių irgi reikia labai mokyt, jei nori, kad vaikas šeimoje augtų<...>E <...>tėvams reikia žinoti apie tuos vaikų poreikius<...>tėvams dažniausiai atrodo, kad svarbiausia yra, kad vaikai būtų pamaitinti. Bet vaikui juk reikia kur kas daugiau<...>F</p>

	Pinigų tvarkymo ir išlaidų planavimo įgūdžiai	<...>reikia pagalbos tvarkant savo gaunamus pinigus<...>kaip reikia planuoti išlaidas, kad pinigų užtektų visam mėnesiui<...>A <...>patariam, mokom, kaip planuoti šeimos biudžetą<...>A
Tarpininkavimas	Pagalba įsidarbinant	<...>suteikti pagalbą jiems įsidarbinant<...>B <...>padėti susirasti darbą<...>C
	Priklausomybių gydymas	<...>padėti įveikti priklausomybes<...>B <...>jeigu turi priklausomybę alkoholiui ar narkotikams nukreipti į gydymo įstaigą<...> C <...>priklausomybių gydymo<...>D
	Socialinio tinklo plėtimas	<...>socialinio tinklo plėtimo<...>D
Palaikymas	Savivertės stiprinimas	<...>tėvų savivertės stiprinimo<...>D <...>pozityvus paskatinimo<...>D
	Pagalba iš šalies	<...>savipagalbos grupių<...>D <...>bendruomenės pagalbos<...>D

Apibendrinant informančių pasisakymus apie tai, kokios pagalbos reiktų socialinės rizikos šeimų tėvams, kad jie galėtų visapusiškiau tenkinti savo vaikų poreikius galima teigti, kad jiems reikia suteikti žinių ir įgūdžių, tarpininkauti sprendžiant iškilusias problemas bei empatiškai palaikyti.

Visuotinai pripažįstama, kad geriausia vaikui augti yra šeimoje, tačiau socialinės rizikos šeimos dėl patiriamų įvairių problemų kartais neturi galimybių patenkinti net pamatinių vaiko poreikių, todėl mūsų šalyje imamasi įvairių politinių veiksmų, kad būtų galima suteikti vaikui pagalbą patenkinti savo nepatenkintus poreikius ir likti augti su savo biologiniais tėvais. Siekiant išsiaiškinti alternatyvius vaikų poreikių patenkinimo būdus, tyrimo metu informantėms buvo užduotas klausimas (kur ir kaip socialinės rizikos šeimų vaikai gali kompensuoti savo šeimose nepatenkintus poreikius?). Tiriamųjų atsakymų turinyje išskirtos dvi kategorijos: institucijos ir bendruomenė (žr. 10 lentelę).

Informantės įsitikinusios, kad šeimoje nepatenkintus poreikius, vaikas gali kompensuoti vaikų dienos centre, mokykloje ar bažnyčioje. Visos tiriamosios vienbalsiai tvirtina, kad vaikų dienos centras yra ta institucija, kuri geriausiai gali patenkinti, vaikų nepatenkintus poreikius „tikrai ten gali patenkinti savo poreikius...“ (A). Pasak I. Kvedaravičiūtės (2007), vaikų dienos centruose vaikams teikiama dieninė priežiūra ir kitos paslaugos, kurios padeda patenkinti vaikų poreikius, kurių dėl įvairių priežasčių netenkina jų tėvai. Anot F informantės, „gerai, kad tie dienos centrai yra. Čia vaikai gali ir pietus pavalgyti, ir ramioje, šiltoje aplinkoje namų darbus paruošti ir iš dalies save kažkiek realizuoti per darbuotojų organizuojamą veiklą, užsiėmimus“ (F).

Remiantis A. Maslow poreikių teorija, vaikų dienos centrai pirmiausia užtikrina vaikų fiziologinius poreikius: aprūpina maistu, suteikia saugią aplinką „...pavalgyt šilto maisto gauna“ (C), „...pietus gamina...“ (D), „dienos centre vaikas gali pasijausti saugus, nes aplinka

yra saugi. Taigi patenkinamas saugumo poreikis...“(B). Kai patenkinami fiziniai vaikų poreikiai, tada vaikams organizuojamas ugdymas, pamokų ruošą, laisvalaikio užimtumas „...visur jie dalyvauja, eina, viską daro“(A), „...organizuojamas laisvalaikis, turininga veikla“(C), „...vaikams padeda ruošti namų darbus, mokytis“(D).

N. Vaitiekienė (2013) pastebi, kad socialinės rizikos šeimų, vaikai dažniausiai turi nepakankamai socialinių įgūdžių arba visai jų neturi, o tai apsunkina jų gyvenimą ir tolimesnę integraciją į visuomenę. Informantės interviu metu atskleidė, kad vaikų dienos centruose vaikams formuojami būtiniausi vaikų socialiniai įgūdžiai „...ugdo socialinius įgūdžius...“(D), „pietus valgyti patys gamina ir žino, kad indus reikia susiplauti ir susitvarkyti...“(A), „...turi savo pareigas, atsakomybes“(A). Vaikų socialinių įgūdžių ugdymas dienos centruose užtikrina, kad ateityje vaikai gebės lengviau prisitaikyti ir funkcionuoti visuomenėje.

Tiriamosios tvirtina, kad vaikų dienos centruose vaikai turi galimybę ne tik patenkinti bazinius poreikius, bet sudaromos galimybės patenkinti ir saviraiškos poreikius. Vaikų dienos centruose skiriama nemažai dėmesio vaikų saviraiškos poreikių tenkinimui, organizuojami įvairūs užsiėmimai, lankomos parodos, renginiai, organizuojamos kelionės, stovyklos ir t.t. „...į visokias eskursijas, parodas važiuoja“(D), „...suteikia vaikams galimybę išvykti į stovyklas, ekskursijas...“(B), „kelis kartus per metus išvyksta ir į kokias nors eskursijas...“(F). Informantės C ir F, pokalbio metu įvardija, kad stovyklos, tai dar vienas alternatyvus būdas, kur vaikai gali kompensuoti savo namuose nepatenkintus poreikius „...ten jiems organizuojamas laisvalaikis, turininga veikla ir pavalgyt šilto maisto gauna“(C), „...vaikai atsiduria kitoje aplinkoje, išmoksta kažką naujo“(F).

Mokykla taip pat yra ta institucija, kur vaikai gali kompensuoti namuose nepatenkintus poreikius. B informantė interviu metu tvirtina, kad „mokykloje tokie vaikai gauna nemokamą maitinimą, maistas būna visuomet šiltas ir visavertis: sriuba, antras, vaisius. Taigi gali patenkinti fiziologinius poreikius, ko kartais neįmanoma pilnai patenkinti namuose“. Lietuvos Respublikos Socialinės paramos mokiniams įstatyme (Žin., 2006, Nr. 73-2755), numatytos dvi socialinės paramos mokiniams rūšys: mokinių nemokamas maitinimas ir parama mokinio reikmenims įsigyti. Tame pačiame įstatyme numatyta, kad mokiniai turi teisę į nemokamą maitinimą ir į paramą mokinio reikmenims įsigyti, jeigu vidutinės pajamos vienam iš bendrai gyvenančių asmenų ar vienam gyvenančiam asmeniui per mėnesį yra mažesnės kaip 1,5 valstybės remiamų pajamų. Mokiniais nemokamas gali būti skiriamas ir vasaros atostogų metu mokyklose organizuojamose dieninėse vasaros poilsio stovyklose. Apklaustos metu informantės mini, kad mokykloje vaikai taip pat gali patenkinti priklausomybės, pagarbos, savirealizacijos poreikius „...vaikai gali pasijausti grupės nariais, realizuoti savo pomėgius, sugebėjimus“(B), „...mokyklos užklasinėje veikloje...jiems organizuojamas laisvalaikis, turininga veikla...“(C). C

informantė pokalbio metu taip pat išryškino bažnyčios svarbą kompensuojant vaikų nepatenkintus poreikius „*prie bažnyčios dažniausiai būna įsikūręs Caritas, o Caritas, tai jau gelbsti viskuo, kuo tik gali: drabužiais, maistu, buitinais daiktais ir su vaikais tuo pačiu užsiima*“ (C). Dažnai ir patys kunigai pagal savo galimybes prisideda prie, socialinės rizikos šeimų, vaikų poreikių patenkino „*mūsų klebonas, toks geras, kad jis ir pats iš savo lėšų padeda šiems vaikams, tai dviratį, koki padovanoja, tai kokią kelionę apmoka*“.

Kita alternatyvių būdų kategorija, kurią įvardijo informantės – bendruomenė. Į socialinės rizikos šeimų problemų sprendimo procesą turi įsijungti visuomenė, ypač bendruomenė, kurioje gyvena socialinės rizikos šeima. V. Ivanauskienė (2012), pastebi, kad socialinės rizikos šeima nepalaikoma ir nesulaukdama pagalbos iš aplinkos dar labiau užsidaro ir nesprenžia savo problemų. Interviu metu tyrimo dalyvės mini, koks yra svarbus bendruomenės vaidmuo tenkinant vaiko poreikius. Ypač išryškina artimos aplinkos (giminaičių) svarbą, kompensuojant nepatenkintus vaikų poreikius „*...močiutės, dėdės, tetos. Dažnai vaikai pas juos nueina ar jie ateina, o tada ir palepina...valgyt, ką skaniau nuperka ar padaro ar koki rūbą gražesnę nuperka*“ (E), „*vaikai gali rasti saugų prieglobstį pas savo senelius. Būna, kad jie pas juos nueina po mokyklos tiesiog pavalgyti*“ (F). Informantės taip pat pastebi, kad prie vaiko nepatenkintų poreikių kompensavimo dažnai prisideda ir kaimynai „*kaimynai...nebūna, kad tie vaikai alkani, kad jau net šitų poreikių nepatenkintų*“ (A).

C informantė pokalbio metu išryškino bažnyčios svarbą kompensuojant vaikų nepatenkintus poreikius „*prie bažnyčios dažniausiai būna įsikūręs Caritas, o Caritas, tai jau gelbsti viskuo, kuo tik gali: drabužiais, maistu, buitinais daiktais ir su vaikais tuo pačiu užsiima*“ (C). Dažnai ir patys kunigai pagal savo galimybes prisideda prie, socialinės rizikos šeimų, vaikų poreikių patenkino „*mūsų klebonas, toks geras, kad jis ir pats iš savo lėšų padeda šiems vaikams, tai dviratį, koki padovanoja, tai kokią kelionę apmoka*“.

Apklaustosios pabrėžia, koks yra svarbus giminaičių vaidmuo kompensuojant, socialinės rizikos šeimose, augančių vaikų poreikius. Tačiau socialinės rizikos šeimų santykiai su giminaičiais dažnai būna silpni arba visai nutrūkę, nes pati šeima dėl vyraujančių problemų vengia bendrauti su artimiausiais. Todėl kaimynai, bažnyčia tampa tie, kurie geriausiai gali kompensuoti vaikų nepatenkintus poreikius jiems artimoje aplinkoje.

10 lentelė

Alternatyvūs būdai, galintys kompensuoti nepatenkintus vaikų poreikius.

Kategorijos	Subkategorijos	Pagrindimas
Institucijos	Vaikų dienos centrai	<...>tikrai ten gali patenkinti savo poreikius, nes ir su kolektyvu pabūna ir turi savo pareigas, atsakomybes<...>A <...>pietus valgyti patys gamina ir žino, kad indus reikia susiplauti ir susitvarkyti<...> <...>visur jie dalyvauja, eina, viską daro ir ten tikrai jie gali

	<p><i>patenkint<...>A</i></p> <p><i><...>dienos centre vaikas gali pasijausti saugus, nes aplinka yra saugi. Taigi patenkinamas saugumo poreikis, kas dažnuose namuose nebūna padaroma<...>B</i></p> <p><i><...>vaikai gali pasijausti grupės nariais, realizuoti savo pomėgius, sugebėjimus<...>B</i></p> <p><i><...>vaikų dienos centrai suteikia vaikams galimybę išvykti į stovyklas, ekskursijas, papramogauti<...>B</i></p> <p><i><...>vaikų dienos centruose<...>ten jiems organizuojamas laisvalaikis, turininga veikla ir pavalgyt šilto maisto gauna<...>C</i></p> <p><i><...>vaikų dienos centruose<...>vaikai ir pietus gamina ir į visokias ekskursijas, parodas važiuoja<...>D</i></p> <p><i><...>ten vaikams padeda ruošti namų darbus, mokytis, ugdo socialinius įgūdžius. Labai vaikams jie padeda<...>D</i></p> <p><i><...>vaikų dienos centruose<...>E</i></p> <p><i><...>gerai, kad tie dienos centrai yra. Čia vaikai gali ir pietus pavalgyti, ir ramioje, šiltoje aplinkoje namų darbus paruošti, ir iš dalies save kažkiek realizuoti per darbuotojų organizuojamą veiklą, užsiėmimus. Kelis kartus per metus išvyksta ir į kokias nors ekskursijas, ko tėvai neturi galimybės padaryti<...>F<...>tikrai ten gali patenkinti savo poreikius, nes ir su kolektyvu pabūna ir turi savo pareigas, atsakomybes<...>A</i></p> <p><i><...>pietus valgyti patys gamina ir žino, kad indus reikia susiplauti ir susitvarkyti<...></i></p> <p><i><...>visur jie dalyvauja, eina, viską daro ir ten tikrai jie gali patenkint<...>A</i></p> <p><i><...>dienos centre vaikas gali pasijausti saugus, nes aplinka yra saugi. Taigi patenkinamas saugumo poreikis, kas dažnuose namuose nebūna padaroma<...>B</i></p> <p><i><...>vaikai gali pasijausti grupės nariais, realizuoti savo pomėgius, sugebėjimus<...>B</i></p> <p><i><...>vaikų dienos centrai suteikia vaikams galimybę išvykti į stovyklas, ekskursijas, papramogauti<...>B</i></p> <p><i><...>vaikų dienos centruose<...>ten jiems organizuojamas laisvalaikis, turininga veikla ir pavalgyt šilto maisto gauna<...>C</i></p> <p><i><...>vaikų dienos centruose<...>vaikai ir pietus gamina ir į visokias ekskursijas, parodas važiuoja<...>D</i></p> <p><i><...>ten vaikams padeda ruošti namų darbus, mokytis, ugdo socialinius įgūdžius. Labai vaikams jie padeda<...>D</i></p> <p><i><...>vaikų dienos centruose<...>E</i></p> <p><i><...>gerai, kad tie dienos centrai yra. Čia vaikai gali ir pietus pavalgyti, ir ramioje, šiltoje aplinkoje namų darbus paruošti, ir iš dalies save kažkiek realizuoti per darbuotojų organizuojamą veiklą, užsiėmimus. Kelis kartus per metus išvyksta ir į kokias nors ekskursijas, ko tėvai neturi galimybės padaryti<...>F</i></p>
Mokykla	<p><i><...>mokykloje<...>vaikas gali pasijausti saugus, nes aplinka yra saugi. Taigi patenkinamas saugumo poreikis, kas dažnuose namuose nebūna padaroma<...>B</i></p> <p><i><...>mokykloje tokie vaikai gauna nemokamą maitinimą,</i></p>

		<p>maistas būna visuomet šiltas ir visavertis: sriuba, antras, vaisius. Taigi gali patenkinti fiziologinius poreikius, ko kartais neįmanoma pilnai patenkinti namuose<...>B</p> <p><...>vaikai gali pasijausti grupės nariais, realizuoti savo pomėgius, sugebėjimus<...>B</p> <p><...>mokyklos užklasinėje veikloje<...>jiems organizuojamas laisvalaikis, turininga veikla ir pavalgyt šilto maisto gauna<...>C</p> <p><...>mokyklos prailgintos grupės, užklasinės veiklos<...>ten jiems saugu būna, šilta, tie santykiai toki normalūs<...>E<...>mokykloje<...>vaikas gali pasijausti saugus, nes aplinka yra saugi. Taigi patenkinamas saugumo poreikis, kas dažnuose namuose nebūna padaroma<...>B</p> <p><...>mokykloje tokie vaikai gauna nemokamą maitinimą, maistas būna visuomet šiltas ir visavertis: sriuba, antras, vaisius. Taigi gali patenkinti fiziologinius poreikius, ko kartais neįmanoma pilnai patenkinti namuose<...>B</p> <p><...>vaikai gali pasijausti grupės nariais, realizuoti savo pomėgius, sugebėjimus<...>B</p> <p><...>mokyklos užklasinėje veikloje<...>jiems organizuojamas laisvalaikis, turininga veikla ir pavalgyt šilto maisto gauna<...>C</p> <p><...>mokyklos prailgintos grupės, užklasinės veiklos<...>ten jiems saugu būna, šilta, tie santykiai toki normalūs<...>E</p>
	Stovyklos	<p><...>ten jiems organizuojamas laisvalaikis, turininga veikla ir pavalgyt šilto maisto gauna<...>C</p> <p><...>vaikai atsiduria kitoje aplinkoje, išmoksta kažką naujo<...>F<...>ten jiems organizuojamas laisvalaikis, turininga veikla ir pavalgyt šilto maisto gauna<...>C</p> <p><...>vaikai atsiduria kitoje aplinkoje, išmoksta kažką naujo<...>F</p>
	Bažnyčia	<p><...>prie bažnyčios dažniausiai būna įsikūręs Caritas, o Caritas, tai jau gelbsti viskuo, kuo tik gali: drabužiais, maistu, buitinais daiktais ir su vaikais tuo pačiu užsiima<...>C</p> <p><...>mūsų klebonas, toks geras, kad jis ir pats iš savo lėšų padeda šiems vaikams, tai dviratį, koki padovanoja, tai kokią kelionę apmoka<...>C<...>prie bažnyčios dažniausiai būna įsikūręs Caritas, o Caritas, tai jau gelbsti viskuo, kuo tik gali: drabužiais, maistu, buitinais daiktais ir su vaikais tuo pačiu užsiima<...>C</p> <p><...>mūsų klebonas, toks geras, kad jis ir pats iš savo lėšų padeda šiems vaikams, tai dviratį, koki padovanoja, tai kokią kelionę apmoka<...>C</p>
Bendruomenė	Giminaičiai	<p><...>močiutės, pažįstami<...>nebūna, kad tie vaikai alkani, kad jau net šitų poreikių nepatenkintų<...>A</p> <p><...>močiutės, dėdės, tetos. Dažnai vaikai pas juos nueina ar jie ateina, o tada ir palepina<...>valgyt, ką skaniau nuperka ar padaro ar koki rūbą gražesnę nuperka<...>E</p> <p><...>labai svarbu yra ir kiti giminaičiai<...>F</p> <p><...>vaikai gali rasti saugų prieglobstį pas savo senelius. Būna, kad jie pas juos nueina po mokyklos tiesiog pavalgyti<...>F</p>

		<p><...>krikšto tėvai, dėdės, tetos kartais stengiasi padaryti kokių pramogų<...>nusivesti į piceriją, teatrą<...>F<...>močiutės, pažįstami<...>nebūna, kad tie vaikai alkani, kad jau net šitų poreikių nepatenkintų<...>A</p> <p><...>močiutės, dėdės, tetos. Dažnai vaikai pas juos nueina ar jie ateina, o tada ir palepina<...>valgyt, ką skaniau nuperka ar padaro ar kokį rūbą gražesnę nuperka<...>E</p> <p><...>labai svarbu yra ir kiti giminaičiai<...>F</p> <p><...>vaikai gali rasti saugų prieglobstį pas savo senelius. Būna, kad jie pas juos nueina po mokyklos tiesiog pavalgyti<...>F</p> <p><...>krikšto tėvai, dėdės, tetos kartais stengiasi padaryti kokių pramogų<...>nusivesti į piceriją, teatrą<...>F</p>
	Kaimynai	<p><...>kaimynai<...>nebūna, kad tie vaikai alkani, kad jau net šitų poreikių nepatenkintų<...>A</p> <p><...>bendruomenė<...>padeda vieni kitiems<...>F<...>kaimynai<...>nebūna, kad tie vaikai alkani, kad jau net šitų poreikių nepatenkintų<...>A</p> <p><...>bendruomenė<...>padeda vieni kitiems<...>F</p>

Apibendrinant informančių pasisakymus galima teigti, kad vaikų dienos centrai, mokyklos ir bendruomenė yra tie alternatyvūs būdai, kur socialinės rizikos šeimų vaikai gali kompensuoti savo nepatenkintus poreikius.

Aiškinantis alternatyvius vaiko poreikių patenkinimo būdus, buvo siekiama nustatyti, kokiais būdais socialiniai darbuotojai, kurie tiesiogiai dirba su socialinės rizikos šeimomis prisideda prie šiose šeimose augančių vaikų poreikių tenkinimo. Analizuojant informančių pasisakymus išskirtos dvi kategorijos (pagalba tėvams, pagalba vaikui) (žr. 11 lentelę). Interviu metu socialinės darbuotojos atskleidė, kad jos dirbdamos su socialinės rizikos šeimomis, daugiausiai dirba su tėvais „mes tai ten daugiau su tėvais dirbam“(A), „mes su tėvais dirbam...“(D), „mes daugiausiai dirbam su tėvais“ (E). Tad socialinės darbuotojos tiesiogiai prie vaiko poreikių tenkinimo, kaip ir neprisideda. Tačiau dirbdamos su tėvais, mokydamos ir motyvuodamos juos patenkinti savo vaiko poreikius stengiasi, kad vaiko augančio šioje šeimoje poreikiai būtų patenkinti „...viskas per tėvus. Mūsų tikslas pakeisti tėvus, o kai pasikeis tėvai, tai tada jie ir vaikų poreikius patenkins“(D).

G. Kondoraitė (2006) teigia, kad siekiant užtikrinti, socialinės rizikos šeimų, vaikų gerovę neužtenka aktyvinti visuomenės ir teritorinių bendruomenių bendradarbiavimą, o visų pirma reikia motyvuoti ir aktyvinti pačius tėvus. Interviu metu F informantė, kalbėdama apie alternatyvius poreikių patenkinimo būdus visgi teigia, „kad ir koks geras dienos centras bebūtų, bet visi vaiko poreikiai pilnai gali būti patenkinti tik šeimoje“. Todėl socialinės rizikos šeimoms, kurios negeba užtikrinti kokybiško vaikų poreikių tenkinimo, būtina padėti, nes tėvai laiku gavę reikiamą pagalbą, dažnai problemas imti spręsti patys savarankiškai. Tyrimo duomenys atskleidė, kad pirminė ir pagrindinė priemonė, kurios imasi socialinės darbuotojos dirbdamos su

socialinės rizikos šeimų tėvais – motyvavimas „*motyvuojam*“(D). Tiriamosios akcentuoja, kad dirbdamos su šeimomis „*pokalbiais, nuoširdžiu bendravimu*“(C) nuolat stengiasi „*...motyvuoti tėvus tinkamai rūpintis vaikais*“(E), „*...motyvuoti tuos klientus, kad jie pirmiausia ne savo poreikius tenkintų, o būtent vaikų...pirminių, tuos poreikius patenkintų, kad vaikai būtų tikrai pavalgę, aprengti pagal sezoną...kad tėvai vykdytų, tas savo pareigas kažkaip...*“. Tad kartais, kad tėvai geriau imtų rūpintis savo vaikais pakanka padidinti jų vidinę motyvaciją.

Kitas būdas, kuriuo socialinės darbuotojos netiesiogiai prisideda prie, socialinės rizikos šeimų, vaikų poreikių tenkinimo – mokymas „*mokom*“(D). Anot T. N. Liobikienės (2006), tėvai dėl girtavimo, narkotinių medžiagų vartojimo bei žinių ir įgūdžių stokos nemoka nustatyti ir patenkinti svarbiausių vaiko emocinių ir fizinių reikmių, todėl socialinės darbuotojos dirbdamos su socialinės rizikos šeimomis labai dažnai moko „*...tėvus mokome, tokių elementarių dalykų*“(B), „*daugiausia, tai mes jas mokinam, aiškinam*“(C). Interviu metu C informantė atskleidė, kad socialinės rizikos šeimų tėvus „*reikia mokyti, kad tvarkytųsi, šeimai reikia tokių daugiau patarimų...*“. Tad socialiniai darbuotojai, siekdami kad, socialinės rizikos šeimose augantys, vaikai geriau patenkintų savo poreikius visų pirma jų tėvams stengiasi ugdyti socialinius ir tėvystės įgūdžius „*jei tėvai neturi tėvystės, maisto gamavimo įgūdžių, tai socialinis darbuotojas juos moko, konsultuoja*“(B), „*...stengiamės ugdyti tėvystės bei socialinius įgūdžius*“(E), mokom „*kad tvarkytųsi...pasakai, kad išplautų...*“(C).

Kai socialinių darbuotojų motyvavimas ir mokymas tėvams visgi būna neefektyvus ir tėvai toliau netenkina savo vaiko poreikių, o vaikui dėl to gresia pavojus, socialiniai darbuotojai ima teikti tiesioginę pagalbą vaikui „*vaiką pagal situaciją nukreipia į tam tikrą įstaigą*“(C). Dažniausiai „*stengiasi į krizių centrą patalpinti, bent jau laikinai, kad būtų tie pagrindiniai vaiko poreikiai patenkinti*“(A).

11 lentelė

Būdai, kuriais socialinis darbuotojas, darbu su socialinės rizikos šeimomis prisideda prie vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikių tenkinimo

Kategorija	Subkategorijos	Pagrindimas
Pagalba tėvams	Motyvavimas	<p><...>stengiamės motyvuoti tuos klientus, kad jie pirmiausia ne savo poreikius tenkintų, o būtent vaikų<...>pirminių, tuos poreikius patenkintų, kad vaikai būtų tikrai pavalgę, aprengti pagal sezoną<...>kad tėvai vykdytų, tas savo pareigas kažkaip<...>A</p> <p><...>šnekam, aiškinam, o kartais ir reikalaujam<...>A</p> <p><...>pokalbiais, nuoširdžiu bendravimu<...>C</p> <p><...>motyvuojam<...>D</p> <p><...>bandom juos į protą atvesti<...>E</p> <p><...>motyvuoti tėvus tinkamai rūpintis vaikais, jų sveikata<...>E</p> <p><...>nuolat kalbam apie vaiko priežiūrą, nuolat raginam rūpintis švara ir higiena<...>E</p>

	Mokymas	<p><...>stengiesi, tėvus mokinti, kad neužtenka vaiką tik pamaitinti ir aprenkti, bet reikia ir į mokyklą nueiti, paklausti, kaip jam ten sekas<...>A</p> <p><...>jei tėvai neturi tėvystės, maisto gaminimo įgūdžių, tai socialinis darbuotojas juos moko, konsultuoja<...>B</p> <p><...>mes labai dažnai tuos tėvus mokome, tokių elementarių dalykų<...>B</p> <p><...>pasakoji, rodai savo pavyzdį, ta prasme darai kartu su jais<...>B</p> <p><...>daugiausia, tai mes jas mokinam, aiškinam<...>C</p> <p><...>reikia mokyti, kad tvarkytųsi, šeimai reikia tokių daugiau patarimų<...>pasakai, kad išplautų, kad nupirktų šlepetes<...>C</p> <p><...>mokom<...>D</p> <p><...>stengiamės ugdyti tėvystės bei socialinius įgūdžius<...>E</p> <p><...>nesuvokia elementariausių dalykų. To juos ir mokom<...>E</p> <p><...>patarti, pamokinti galime<...>F</p>
Pagalba vaikams	Tarpininkavimas	<p><...>socialinis darbuotojas stengiasi į krizių centrą patalpinti, bent jau laikinai, kad būtų tie pagrindiniai vaiko poreikiai patenkinti<...>A</p> <p><...>nukreipdamas vaiką pagal situaciją į tam tikrą įstaigą<...>C</p> <p><...>nukreipiam<...>D</p>

Interpretuojant interviu metu gautus duomenis galima teigti, kad socialiniai darbuotojai laikosi nuostatos, kad tėvai turi patys gebėti visapusiškai patenkinti vaiko poreikius, todėl socialinis darbuotojas dirbdamas su socialinės rizikos šeima, vaiko poreikius tenkina ne tiesiogiai, o per tėvus. Specialistai visų pirma stengiasi šeimas motyvuoti, mokyti ir taip išugdyti jų gebėjimą patiems patenkinti savo vaikų poreikius. Tačiau jeigu visgi mato, kad tėvai negeba patenkinti vaiko poreikių, socialinis darbuotojas teikia tiesioginę pagalbą vaikui ir laikinai patalpina į instituciją, kuri užtikrins visapusišką vaiko poreikių patenkinimą.

Interviu metu, informančių buvo teiraujama, kokios jų kompetencijos joms labiausiai padeda tenkinant socialinės rizikos šeimų vaikų poreikius? Kokybinės turinio analizės rezultatai išryškino penkias kompetencijas: žinios, įgūdžiai, asmeninės savybės, vertybės, patirtis (žr. 12 lentelę). Visos šešios informantės tvirtina, kad dirbant su socialinės rizikos šeimomis ir tenkinant jų vaikų poreikius joms labiausiai padeda jų asmeninės savybės „*asmeninės mano savybės šiame darbe tikrai man padeda*“ (F). Tiriamosios vardina, tokias asmenines savybes, kaip empatija, rūpestingumas, nuoširdumas, jautrumas, tolerancija ir pan. F informantė kalbėdama apie reikiamas kompetencijas praktinėje veikloje, pabrėžia ir vertybių svarbą „*krikščioniškos ir moralinės vertybės, tikėjimas, kad kiekvienas žmogus yra svarbus ir reikšmingas šioje žemėje taip pat labai padeda*“ (F).

Beveik visos tiriamosios konstatuoja, kad jų praktinėje veikloje taip pat joms labai praverčia ir padeda įvairios žinios. Psichologijos: „*raidos psichologijos pagrindai*“ (B), „*skirtingų amžiaus tarpsnių vaikų poreikių žinojimas*“ (E). Socialinio darbo žinios: „*žinios apie*

priklausomybes, apie smurtą“(A), „sistemų teorija“(B). Taip pat teisinės žinios „žinodama įstatymus, galiu konsultuoti šeimas ir joms padėti. Nuolat domiuosi naujais įstatymais ir jų pakeitimais“(F).

D ir E informantės nurodo, kad praktiniai, bendravimo ir socialiniai įgūdžiai yra tie įgūdžiai, kurie socialinėms darbuotojoms praverčia dirbant su socialinės rizikos šeimų tėvais ir vaikais. C informantė pokalbio metu pamini ir turimos patirties praktinį aspektą „mano pačios vaikai auga, tai matau, ko ir kaip jiems reikia“. Anot informantės sukaupta gyvenimiška patirtis, tenkinat vaikų poreikius kartais labiau praverčia nei turimos įvairios žinios.

12 lentelė

Socialinių darbuotojų kompetencijos padedančios tenkinti, socialinės rizikos šeimų, vaikų poreikius

Kategorija	Subkategorjos	Pagrindimas
Kompetencijos padedančios tenkinti vaikų poreikius	Įvairios žinios	<...>žinios apie priklausomybes, jei smurtas, tai apie smurtą<...>A <...>raidos psichologijos pagrindai<...>B <...>sistemų teorija<...>B <...>vaikų psichologijos žinios<...>D <...>psichologinės žinios, skirtingų amžiaus tarpsnių vaikų poreikų žinojimas<...>E <...>psichologinės žinios taip pat labai svarbios<...>F <...>žinodama įstatymus, galiu konsultuoti šeimas ir joms padėti. Nuolat domiuosi naujais įstatymais ir jų pakeitimais<...>F
	Įvairūs įgūdžiai	<...>praktiniai įgūdžiai<...>D <...>bendradarbiavimo įgūdžiai<...>D <...>socialinių įgūdžių turėjimas<...>E
	Asmeninės savybės	<...>empatija, nu tas vistiek toks stengiesi, kad nuoširdžiai įsigilintum, įsijaustum į tą situaciją<...>A <...>įvairios asmeninės savybės, tokios kaip tolerancija, empatija, rūpestingumas<...>B <...>mano nuoširdumas ir supratimas labai padeda<...>C <...>mano paprastumas bei rūpestingumas<...>D <...>labai asmeninės tos tokios savybės padeda, kaip jautrumas, sąžiningumas, nuoširdumas<...>E <...>asmeninės mano savybės šiame darbe tikrai man padeda<...>F
	Vertybės	<...>krikščioniškos ir moralinės vertybės, tikėjimas, kad kiekvienas žmogus yra svarbus ir reikšmingas šioje žemėje taip pat labai padeda<...>F
	Patirtis	<...>gyvenimiška patirtis, mano pačios vaikai auga, tai matau, ko ir kaip jiems reikia<...>C

Apibendrinant visas informančių išsakytas mintis galima teigti, kad sistemingai dirbamas socialinis darbas su socialinės rizikos šeimų tėvais dažnai duoda teigiamų rezultatų ir vaikai savo poreikius gali patenkinti šeimoje. Tačiau, jei socialinio darbuotojo laiku ir kokybiškai suteiktos socialinės paslaugos neduoda norimų rezultatų ir tėvai vis tiek negeba

visapusiškai patenkinti savo vaikų poreikių, vaikai savo nepatenkintus poreikius gali kompensuoti už šeimos ribų, įvairiose institucijose ar bendruomenėje.

Tyrimo išvados

1. Kokybinės turinio analizės duomenys atskleidė, kad socialinės rizikos šeimose augantys, vaikai labai dažniai gyvena tiek fiziniame, tiek moraliniame vystymuisi nepalankiomis sąlygomis. Skurdžios buitinės gyvenimo sąlygos, tėvų priklausomybės ir dėl to nuolat kylantys intensyvūs bėrimai, komplikuoti santykiai tarp tėvų ir vaikų, apsunkina galimybes vaikui patenkinti savo poreikius

2. Kokybinė turinio analizė leido diagnozuoti, kad labiausiai, socialinės rizikos šeimų, tėvams savo vaikų poreikius tenkinti trukdo: priklausomybės, įgūdžių stoka, vertybių neturėjimas, finansų trūkumas, pavyzdžio savo vaikystėje neturėjimas ir nutrūkę socialiniai ryšiai. Tuo tarpu vaikų poreikius tenkinti padeda: pareigos jausmas, meilė, baimė ir kontrolė. Tėvai stengiasi patenkinti savo vaikų poreikius, nes myli savo vaikus ir bijo, kad nebūtų jiems apribota tėvų valdžia ir vaikai atskirti nuo šeimos.

3. Kokybinės turinio analizės rezultatai išryškino, jog prasčiausiai, socialinės rizikos šeimų, tėvai patenkina vaikų fiziologinius, saugumo ir pagarbos - savigarbos poreikius. O geriausiai užtikrina vaikų poreikius susijusius su maistu. Taip pat sudaro galimybes savo vaikams tenkinti meilės ir priklausomybės poreikius. Bei, kai kurie tėvai įžvelgia ir vaiko savirealizacijos poreikio tenkinimo svarbą, todėl stengiasi sudaryti galimybes jį patenkinti.

9. Kokybinės turinio analizės duomenys atskleidė, kad vaikai visus savo poreikius, kurių dėl įvairių priežasčių negali patenkinti savo šeimoje, gali kompensuoti: vaikų dienos centre, mokykloje, bažnyčioje ar bendruomenėje. Vaikai vaikų dienos centruose ar mokyklose gali bent pusę dienos pakeisti šeimose dažnai vyraujančią slogią ir nesaugią aplinką į saugią. Taip pat gali pilnavertiškai pavalgyti, turiningai leisti laisvalaikį, priklausyti grupei bei ugdyti socialinius įgūdžius. Bendruomenė, teikdama konkrečią paramą, padeda vaikams patenkinti svarbiausius jų šeimoje nepatenkintus poreikius ir taip užtikrinti jų tinkamą vystymąsi.

IŠVADOS

1. Socialinės rizikos šeima charakterizuojama kaip šeima, kuri vienu metu dėl įvairių priežasčių susiduria su daugybe problemų, kurios sutrikdo sėkmingą šeimos funkcionavimą ir to pasekoje šeimos negeba atlikti arba atlieka netinkamai šeimos institutui deleguotas funkcijas.

2. Asmens poreikis tai, ko asmeniui reikia, kad jis galėtų tinkamai funkcionuoti ir vystytis. Skirtingi autoriai skirtingai skirsto poreikius, bet dažniausiai pagal jų patenkinimo svarbą struktūruoja į dvi kategorijas: poreikius, kurie būtini gyvybei palaikyti ir poreikius, kurie nėra gyvybiškai būtini, tačiau žmogaus gyvenimui suteikia pilnatvę.

3. Visapusiškas vaiko poreikių tenkinimas užtikrina normalų asmens vystymąsi ir funkcionavimą. Tėvai, kurie patenkina savo vaikų poreikius, padeda jiems užaugti stipriais ir rūpestingais žmonėmis. Tuo tarpu vaiko fiziologinių ir socialinių poreikių nepatenkinimas, paveikia visus kasdienio gyvenimo funkcionavimo aspektus ir sukelia grėsmę vaiko psichiniams, fiziniams ir moraliniams nukrypimams. Tėvai, kurie apleidžia savo vaikus, apsunkena jiems darnios asmenybės vystymosi sąlygas, todėl ateityje vaikai susiduria su socialinės adaptacijos ir fizinės sveikatos problemomis.

4. Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, požiūriu vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybės pačioje šeimoje dažnai yra ribotos. Šias galimybes apriboja, dėl įvairių veiksnių, šeimoje nuolat kylančios problemos. Dėl problemų gausos tėvai dažnai negeba pastebėti, o pastebėję neįstengia tinkamai patenkinti savo vaikų poreikių. Tačiau, jeigu socialinės rizikos šeimų, vaikai negali visų savo poreikių patenkinti šeimoje, jie visgi turi pakankamai geras galimybes kompensuoti savo nepatenkintus poreikius vaikų dienos centruose, mokyklose ar bendruomenėje.

REKOMENDACIJOS

Socialiniams darbuotojams, dirbantiems su socialinės rizikos šeimomis:

1. Dirbant su socialinės rizikos šeima, suteikti tėvams žinių apie vaiko poreikius, jų tenkinimo svarbą, mokyti atpažinti ir patenkinti fizinius bei emocinius vaiko poreikius.
2. Dirbant su socialinės rizikos šeima išsiaiškinti tėvų vaikystės patirtį ir kokioje aplinkoje jie užaugę. Visa tai geriau leis suvokti vaikų poreikių netenkintų priežastis.
3. Dirbant su socialinės rizikos šeima į šeimą žiūrėti, kaip į sistemą ir keisti visą šeimą, o ne tik vieną jos šeimos narį.
4. Dirbant su socialinės rizikos šeima į ją žiūrėti kaip į mokančią ir galinčią keistis. Stengtis įgalinti šeimą pačią spręsti savo problemas.
5. Dirbant su socialinės rizikos šeima reikia ją ne tik kontroliuoti, bet taip pat ir kurti pasitikėjimu grįstus santykius.
6. Stiprinti ar atnaujinti socialinės rizikos šeimų ryšius su tėvais, broliais, seserimis ir kitais artimaisiais.
7. Teikiant socialines paslaugas atsižvelgti į realias šeimų problemas ir teikti tik tas socialines paslaugas, kurios tiesiogiai nukeiptos į esamų problemų šalinimą.
8. Teikiant pagalbą socialinės rizikos šeimai bendradarbiauti su įvairių sričių specialistais (mokytojais, socialiniais pedagogais, vaikų dienos centrų socialiniais darbuotojais) ir nuolat su jais keistis informacija.
9. Organizuoti tėvystės įgūdžių ugdymo mokymus ir įpareigoti visus socialinės rizikos šeimų tėvus privalomai juos lankyti.
10. Padėti šeimai tvarkytis su priklausomybėmis, įpareigoti dalyvauti reabilitacijos programose.

Socialiniams darbuotojams, dirbantiems vaikų dienos centruose:

1. Siekiant kompensuoti vaikų šeimose nepatenkintus poreikius, visų pirma reikia individualiai stebėti ir išsiaiškinti, kokie vaikų poreikiai prasčiausiai arba visai nepatenkinami jų šeimose.
2. Bendradarbiauti ir nuolat palaikyti ryšius su vaiko šeima, socialiniais darbuotojais, kurie tiesiogiai dirba su šeima ir geriausiai žino joje esančias problemas.
3. Teikti kuo įvairiasnes paslaugas, kad vaikai galėtų patenkinti visus penkis savo poreikius, o taip pat ugdytis ir socialinius įgūdžius.

Literatūra

1. Alifanovienė D. ir kt. Daugiavaikių šeimų socialinių problemų analizė bendruomenės narių požiūriu // *Specialusis ugdymas*. 2012 Nr. 1 (26) p. 63-77.
2. Alifanovienė D., Tautkutė A. Laikinosios vaikų globos plėtros galimybės: darbo su biologine šeima aspektas // *Specialusis ugdymas*. 2006. Nr. 2 (15), p. 99–108.
3. Ališauskienė S. Socialinės rizikos sampratos interpretacijos ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje // *Specialusis ugdymas*. 2005, Nr. 1 (12), p. 8-16.
4. Augis R. ir Kočiūnas R. *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
5. Bajoriūnas Z. *Šeimos edukologija*. Vilnius: Jošara, 1997.
6. Banzienė V. Socialinio darbuotojo veiklos ypatumai teikiant pagalbą vaikui iš skurstančios šeimos // *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai* 2008 Nr. 1 (1) p. 105-115.
7. Bartkutė I, Čižikienė J. Socialinės paramos rizikos šeimoms teikimo poreikio analizė // *Societal Innovations for Global Growth*. 2012, Nr. 1(1), p. 989-1004.
8. Bitinas B., Rupšienė V., Žydžiūnaitė V. *Kokybinių tyrimų metodologija: Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. Klaipėda: S. Jokučio leidykla-spaustuvė, 2008.
9. Bradshaw J. ir kt. An index of child wellbeing in the European union // *Social Indicators Research* 2007 Nr. 80 (1), p. 133-177.
10. Brazelton T. B., Greenspan S. I. *The Irreducible needs of children: What Every Child must have to grow, learn and flourish*. Cambridge, MA: Capo Press, 2000.
11. Bulotaitė L ir kt. *Drauge su vaiku: psichologo patarimai tėvams*. Vilnius: Efrata, 2001.
12. Daniel. B. ir kt. *Recognizing and helping the neglected child: evidence-based practice for assessment and intervention*. London: Jessica Kingsley, 2011.
13. Dirsienė L., Pivorienė J. Rizikos šeimų poreikiai ir jų tenkinimo galimybės. Socialinės grupės: iš praeities į dabartį. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2007 p. 313-329.
14. Erikson E. H. *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004.
15. Eskytė I. Socialinio dalyvavimo plėtotė vaikų dienos centruose // *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2008 Nr. 2(2) p. 143-165.
16. Fedulova A. B. *Šeima kaip socialinio darbo klientas, Socialinis darbas, profesinės veiklos įvadas (tarptautinis projektas)*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2007. p. 126-130.
17. Fridlund B., Hildingh C. *Qualitative research methods in the service of health*. Lund: Studetlitteratur, 2001.

18. Gardner R. Developing an effective response to neglect and emotional harm to children. London: NSPCC, 2008,
19. Giedrimas Z. ir kt. Vaikas, gimęs mūsų širdyse: atmintinė vaiko globėjams ir tėviams. Vilnius:Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2013.
20. Gudonis V. ir kt. Globos namų auklėtinių ir paauglių, gyvenančių pilnose šeimose, adaptacijos ypatumai // Specialusis ugdymas 2008, Nr. 2(19) p. 8-21.
21. Gudžinskienė V. Jaunimo socialinės sveikatos ugdymas, Vilnius: MRU 2013.
22. Gudžinskienė V., Gedminienė R. Socialinio pedagogo pagalba vaikams, augantiems alkoholio vartojimo problemų turinčiose šeimose // Socialinis ugdymas 2010, Nr. 13 (24) p. 31-44.
23. Gudžinskienė V., Gedminienė R. Vaikų, augančių alkoholio vartojimo problemų turinčiose šeimose, patiriami psichologiniai, socialiniai ir mokymosi sunkumai // Socialinis ugdymas. 2011. Nr. 16 (27) p. 19-31.
24. Gunnar, M.R. ir Fisher, P.A. Bringing basic research on early experience and stress neurobiology to bear on preventive interventions for neglected and maltreated children // Development and Psychopathology 2006, Vol. 18 p. 651-677.
25. Guščinskienė J., Kondrotaitė G. Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija // Socialinis darbas. 2006, Nr.5 (1), p. 15-23.
26. Hidalgo V. ir kt. Intervention with at-risk families; contributions from a psycho-educational perspective // Psychology in Spain 2010, Vol. 14 (1)p. 48-56.
27. Horwath J. Child neglect: Identification and Assessment. Basingstoke: Palgrave macmillan, 2007.
28. Ivanauskienė V. Šeimos funkcionavimo ypatumai: paauglių ir jų tėvų požiūris // Socialinis darbas 2003, Nr. 1(3)p. 41—49.
29. Ivanauskienė V. Tapimas socialinės rizikos šeima: moters patirtis // Socialinis darbas. patirtis ir metodai 2012 Nr. 10 (2), p. 83-96.
30. Jančiauskytė G. ir kt. Vaikų iš socialinės rizikos šeimų socialinių įgūdžių plėtojimo galimybės dailine veikla vaikų dienos centruose // Jaunųjų mokslininkų darbai 2013 Nr. 1 (39) p. 76-81.
31. Johnson L. C. Socialinio darbo praktika. Bendras požiūris. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003.
32. Jovaiša L. Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
33. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (Žin. 1995, Nr. 60-1501).
34. Jusienė R., Laurinavičius A. Psichologija. Vilnius: MRU 2007.

35. Kairienė B. Agresyvaus tėvų elgesio su savo vaikais prevencijos prielaidos. Vilnius: MRU, 2013.
36. Kairienė B. Tėvų ir vaiko santykių specifiškumas vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu // Socialinis darbas 2012 b, Nr. 11(2) p. 391-399.
37. Kairienė B. Vaikai, patyrę smurtą šeimoje, Socialinis darbas profesinė veikla, metodai ir klientai. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, 2010. p. 183-198.
38. Kairienė B. Vaiko teisinis statusas: įgyvendinimo problemos // Socialinių mokslų studijos. 2012 a, Nr. 4 (4), p. 1443–1455.
39. Kairienė B., Žiemienė R. Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje // Socialinis darbas. 2007, Nr. 6(2), p. 43-50.
40. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex, 2002.
41. Kaulakienė A. Tarptautinis žodžių žodynas. Vilnius: Alma littera, 2013.
42. Kavaliauskienė J. Socialinės pagalbos organizavimas socialinės rizikos šeimai. Panevėžys: Panevėžio kolegija, 2014.
43. Keinys S. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012.
44. Kondrotaitė G. Socialinės rizikos šeimos Lietuvoje: atvejo studija // Filosofija. sociologija 2006, Nr. 4. p. 55–60.
45. Kovan N. ir kt. Differences in the early care and education needs of young children involved in child protection // Children and Youth Services Review 2014, Vol. 46 p. 139–145.
46. Kubilienė N. Vaiko socialinės adaptacijos problemos augant nuo alkoholio priklausomoje šeimoje // Socialinis darbas 2004, Nr. 3(2), p. 51- 62.
47. Kuriene A. Ką kiekvienas vaikas turi žinoti apie smurtą ir kaip išlikti saugiam. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2007.
48. Kvedaravičiūtė I. Nevyriausybių organizacijų vaidmuo sprendžiant socialines „gatvės vaikų“ problemas // Pedagogika 2007 Nr. 88, p. 131-137.
49. Kvieskienė G., Indrašienė V. Socialinio darbo ypatumai vaikų globos namuose. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2008.
50. Legkauskas V. Socialinė psichologija: mokomoji knyga. Vilnius: Vaga, 2012.
51. Legkauskas V. Žmogaus socialinės motyvacijos pagrindai // Sociologija. Mintis ir veiksmai 2004 Nr. 2, p.53-63.
52. Leliūgienė I. Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. Kaunas: Technologija, 2003.
53. Leliūgiene I., Vaišnoraitė V. Studentų socioedukacinis darbas su rizikos grupės vaikais bendruomenėje: x bendruomenės atvejais // Tiltai, 2007, Nr. 1 (38), p. 151-172.
54. Leonavičius V. Sociologijos teorijos. Kaunas: VDU leidykla, 2005.

55. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (Žin., 2000, Nr. 74-2262).
56. Lietuvos Respublikos Išmokų vaikams įstatymas Nr. I-621 (Žin., 1994, Nr. 89-1706).
57. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Žin., 1992, Nr. 33-1014).
58. Lietuvos Respublikos Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems asmenims įstatymas Nr. XI-1772 (Žin., 2011, Nr. 155-7353).
59. Lietuvos Respublikos seimas Nutarimas dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo (Žin. 2008, Nr. X-1569).
60. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija // Socialinis pranešimas 2013-2014, 2014.
61. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. Balandžio 5 d. Įsakymas Nr. A1-93 “Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo” (Žin., 2006, Nr. 43-1570).
62. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ Nr. A1-207 (Žin., 2004, Nr. 9-254).
63. Lietuvos Respublikos Socialinės paramos mokiniams įstatymas Nr. X-686 (Žin., 2006, Nr. 73-2755).
64. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas Nr. X-493 (Žin., 2006, Nr. 17-589).
65. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, pažyma „Dėl tyrimo Vaiko teisių apsaugos kontrolierės iniciatyva dėl socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo socialinės rizikos šeimoms problemų bei įtakos vaiko teisių apsaugos užtikrinimui” 2012-09-11 Nr. (6.3.-2011-25)-PR-192.
66. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (Žin., 1996, Nr. 33-807)
67. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė, Valstybinio audito ataskaita. Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga, 2012 Nr. VA-P-10-3-21.
68. Lietuvos Respublikos Valstybės paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti ir daugiabučiams namams atnaujinti (modernizuoti) įstatymas (Žin., 1992, Nr. 14-378).
69. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nutarimas „ Dėl nacionalinės vaikų dienos centrų 2005–2007 metų programos patvirtinimo“ (Žin., Nr. 174-6441, 2004).
70. Liobikienė T. N. Kaip padėti vaikams, augantiems alkoholizmu sergančioje šeimoje? // Socialinis darbas. Patirtis ir metodai 2010 Nr. 5(1) p. 75-84.
71. Liobikienė T. N. Krizių intervencija. Kaunas: VDU Socialinio darbo institutas, 2006.
72. Liobikienė T. N. Sisteminė pozityvios tėvystės raiškos ir ugdymo perspektyva // Socialinis darbas. Patirtis ir metodai 2009 Nr. 4 (2) p. 107-123.

73. Mayring Ph. Qualitative Content analysis // Forum: qualitative social research sozialforschung 2000, Vol. 1(2) p. 1-10.
74. Masiliauskienė E., Griškutė V. Vaikų dienos centrų teikiamos pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raiškos kontekstų empirinis tyrimas // Mokytojų ugdymas. 2010, Nr.14 (1), p. 138-155.
75. Maslow A. H. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006.
76. Matos A. R., Sousa, L. M. How Multiproblem Families Try to Find Support in Social Services // Journal of Social Work Practice, 2004 Nr. 18 p. 65–80.
77. Mikelėnas V. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2009.
78. Minty, B. The nature of emotional child neglect and abuse. London: Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2005.
79. Myers D. G. Psichologija. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2000.
80. Navaitis G. Psichologinė parama paaugliams ir jų tėvams. Vilnius: Kronta, 2007.
81. Navaitis G. Psichologinė parama šeimai. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas: 1996.
82. Navaitis G. Psichologinė parama vaikams. Vilnius: Kronta, 1998.
83. Palidauskaitė J. Motyvacijos unikalumas valstybės tarnyboje // Viešoji politika ir administravimas. 2007. Nr. 19 p.33-45.
84. Petraitiienė J. ir kt. Metodinės rekomendacijos vaikų dienos centrų darbuotojams socialinio darbo su šeima klausimais. Vilnius: Baltijos kopija, 2006.
85. Petruševičius J. Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: ŠU, 2002.
86. Pivorienė J., Abeciūnaitė B. Individualaus ir grupinio socialinio darbo metodų derinimas dirbant su vaikais iš rizikos šeimų vaikų dienos centruose // Socialinis darbas 2010, Nr. 9(2) p. 40-47.
87. Poviliūnas A. Kova su vaikų skurdu ir vaikų socialinės aprėpties skatinimas nacionalinės politikos krypties tyrimas. Vilnius, 2007.
88. Prakapas R. Skurde augantis vaikas. Mano vaikai: priešmokyklinis ugdymas. Kaunas: Šviesa, 2003.
89. Radzevičienė L. Globos institucijose augančių kūdikių emocinė raida. Šiauliai: ŠU, 2006.
90. Ralys K. Rengimo šeimai pagrindai: profesionalų ir bendruomenės praktika, rengiant jaunimą šeimai: metodinė priemonė. Vilnius: VPU leidykla, 2009.
91. Repetti R. L. ir kt. Family Social Environments and the Mental and Physical Health of Offspring // In: Psychological Bulletin. 2002, Vol. 128 (2), p. 330–366.
92. Rimkus V., Žemgulienė S. Socialinės rizikos šeimų socialinio tinklo ir jo teikiamo socialinio palaikymo aspektai // Tiltai. 2013, Nr.62 (1), p. 169-184.
93. Rupšienė L. Šeimotyro įvadas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2001.

94. Rutkauskienė S. ir Gudliauskaitė – Godvadė J. Lyčių stereotipai socialiniame darbe su socialinės rizikos šeimomis // Socialinis darbas. Patirtis ir metodai 2011 Nr. 7(1), p. 71-87.
95. Sagatys G. Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai // Jurisprudencija. 2005, Nr. 71 (63), p. 23–33.
96. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
97. Schoen R. ir kt. Family transitions in young adulthood // Demography. 2007. Vol. 44 (4) p. 807-820.
98. Sinicienė J. ir kt. Socialinės kompetencijos ugdymo 5 – 8 klasėse pamokų pavyzdžiai: rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos metodinė medžiaga. Vilnius, 2012.
99. Socialinio bendradarbiavimo modelis (SBM): metodinė priemonė socialiniams darbuotojams ir jų padėjėjams. Kaunas: VšĮ Šeimos santykių Institutas:2009.
100. Socialinio bendradarbiavimo modelis: metodinė priemonė socialiniams darbuotojams ir jų padėjėjams. Kaunas: VšĮ Šeimos santykių institutas, 2009.
101. Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mitrikas A. A. Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai // Filosofija. Sociologija 2003 Nr. 2, p. 51-58.
102. Suslavičius A. Socialinė psichologija. Vilnius: VU, 2006.
103. Sutton C. Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 1999.
104. Šalaševičiūtė R. Vaiko teisės ir pareigos kasdieniniame gyvenime. Vilnius: Spaudmeta, 2012.
105. Tamošiūnas T., Želvytė V. Vaiko teisių apsaugos sistemos valdymo prioritetai: teisinės bazės ir savivaldybių ekspertų nuostatų analizė // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2010. Nr. 4 (20), p. 154—168.
106. Tarvydienė N., Pačiauskaitė I. Visuomenės sveikatos biurų veikla, patirtis, užtikrinant sveiką // Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas, 2012 p. 84-89.
107. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: LTU, 2003.
108. Trumpulis U. Žmogaus individualūs interesai kaip viešojo intereso pagrindas // Socialinių mokslų studijos. 2010. Nr. 2(6), p.123–137.
109. Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams
110. Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius: Elgada, 1995.
111. Vaitkienė N. Socialinės rizikos šeimų vaikų, lankančių dienos veiklos tarnybą, socialinių įgūdžių analizė // Profesinės studijos: teorija ir praktika, 2013 Nr. 11 p. 124-133.

112. Vaitoška G. Šeimos samprata ir funkcijos. Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas: mokomoji metodinė priemonė. Vilnius, 2007.
113. Valstybės Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos //2013 metų veiklos ataskaita, 2014.
114. Van Weezel L. G. ir kt. Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis, metodinė medžiaga socialiniams darbuotojams. Kaunas, 2012.
115. Vyšniauskytė – Rimkienė J., Liobikienė T. N. Gebėjimai socialinio darbo praktikoje (tėvystės ir vaikų socialinių gebėjimų lavinimas): mokomoji knyga. Kaunas:VDU, 2012.
116. Vyšniauskytė-Rimkienė J. ir k.t. Tarpsektorinio bendradarbiavimo modelio kūrimo prielaidos, galimybės ir kliūtys pirminės sveikatos priežiūros sistemoje dirbant su socialinės rizikos šeimomis // Socialinis darbas. Patirtis ir metodai 2013 Nr. 12(2), p. 121-140.
117. Vveinhardt J., Gulbovaitė E. Poreikių hierarchijos koncepcinis pagrindumas nacionaliniame vertybių kongruencijos kontekste // Socialinių tyrimų žurnalas 2013 Nr. 4 (2) p. 143-162 .
118. Winnicott D.W. Vaikas, šeima ir išorinis pasaulis. Viarecta tev Vilnius, 2000.
119. Zastrow C. The practice of social work: applications of generalist and advanced content. Brooks/Cole Pacific Grove, 2003.
120. Žalimienė L. Vaikų socialinės globos kokybė ir jos vertinimas. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2007.
121. Žukauskienė R. Raidos psichologija: integruotas požiūris. Vilnius: Margi raštai, 2012.

SANTRAUKA

Darbo pavadinimas: Vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybės.

Darbo tikslas - teoriškai ir empiriškai atskleisti vaiko, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikių tenkinimo galimybes. Tikslui pasiekti numatyti šie uždaviniai: 1) atskleisti socialinės rizikos šeimų esmines charakteristikas, 2) išnagrinėti asmens poreikių sampratą ir struktūrą, 3) aptarti poreikių tenkinimo svarbą vaiko gyvenime, 4) ištirti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikių tenkinimo galimybes socialinio darbuotojo, dirbančio su socialinės rizikos šeimomis, požiūriu.

Tikslui pasiekti buvo atlikta mokslinės, metodinės literatūros ir teisės aktų analizė bei taikytas kokybinio tyrimo – pusiau struktūruotas interviu metodas. Pusiau struktūruoto interviu metu apklausti kriterinės atrankos būdu atrinkti šeši socialiniai darbuotojai, darbui su socialinės rizikos šeimomis. Interviu metu gauti duomenys buvo apdoroti kokybinės turinio analizės metodu, išskiriant kategorijas ir subkategorijas.

Teorinė ir empirinė duomenų analizė atskleidė, kad vaiko, augančio socialinės rizikos šeimose, poreikių tenkinimo galimybės pačioje šeimoje dažnai yra ribotos. Šias galimybes apriboja, dėl įvairių veiksnių, šeimoje nuolat kylančios problemos. Socialinės rizikos šeimų tėvai dažnai negeba pastebėti, o pastebėję dėl priklausomybių, finansų trūkumo, tinkamo pavyzdžio savo vaikystėje neturėjimo ar įgūdžių stoka neįstengia tinkamai patenkinti savo vaikų poreikių. Tačiau tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad vaikai visus savo poreikius, kurių dėl įvairių priežasčių negali tinkamai patenkinti savo šeimoje, gali kompensuoti: vaikų dienos centre, mokykloje ar bendruomenėje.

Raktiniai žodžiai: socialinės rizikos šeima, poreikiai, poreikių tenkinimo galimybės

SUMMARY

Work title: Fulfilling needs of children who are growing in social risk families.

Work target: theoretically and empirically discover possibilities to fulfil the needs of children who are growing in social risk families. Goals to achieve target: 1) Discover the essential characteristics of social risk families, 2) To analyse the concept and structure of personal needs, 3) to discuss the importance of need fulfilment in children life, 4) to research need fulfilment opportunities of children who are living in social risk families, by point of view from social worker's, who are working with social risk families, aspect.

To reach goal, analysis of scientific, methodical literature and legislations was done, also the qualitative research – A semi-structured interview method was applied. During a semi-structured interview 6 social workers to work with social risk families were chosen by criteria selection method. Data received from interview was treated with qualitative analysis method, excluding categories and subcategories.

Theoretical and empirical analysis of the data revealed, what children who is living in social risk families has very limited possibilities in fulfilling their needs. Those opportunities for children are limited because of the various factors and problems who often affect these families. Parents from social risk families often fail to notice the needs of their children, and even if they notice they unable to adequately meet their children's needs because of their addictions, lack of finances, or by not having a proper example in their childhood or simply because of not possessing needed skills. However the research data analysis revealed, that children who cannot fulfil their needs in families, because of different reasons, can compensate them in: children day centre, school or in a community

Keywords: social risk family, needs, opportunities to fulfil needs

PRIEDAI

INTERVIU KLAUSIMYNAS

APLINKA, KURIOJE AUGA SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKAI

- 1. Kokiomis dažniausiai sąlygomis gyvena socialinės rizikos šeimos?*
- 2. Su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria socialinės rizikos šeimos?*
- 3. Kokie yra vaikų ir tėvų tarpusavio santykiai socialinės rizikos šeimose?*

SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ STIPRYBĖS IR SILPNYBĖS TENKINANT SAVO VAIKŲ POREIKIUS

- 1. Koks Jūsų nuomone yra šeimos vaidmuo tenkinant vaiko poreikius?*
- 2. Kokias galimybes turi socialinės rizikos šeimos patenkinti savo vaikų poreikius?*
- 3. Kaip manote, kokie veiksniai labiausiai trukdo socialinės rizikos šeimų tėvams patenkinti savo vaikų poreikius?*
- 4. Kas visgi, nepasant visų trukdžių, padeda socialinės rizikos šeimų tėvams patenkinti savo vaikų poreikius?*

VAIKŲ POREIKIŲ TENKINIMO GALIMYBĖS SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE

- 1. Kokius savo vaikų poreikius socialinės rizikos šeimoms geriausiai pavyksta užtikrinti?*
- 2. Kokius savo vaikų poreikius socialinės rizikos šeimoms prasčiausiai pavyksta užtikrinti?*
- 3. Kokias galimybes vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, turi patenkinti fiziologinius poreikius?*
- 4. Kokias galimybes vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, turi patenkinti saugumo poreikius?*
- 5. Kokias galimybes vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, turi patenkinti priklausomybės ir meilės poreikius?*
- 6. Kokias galimybes vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, turi patenkinti pagarbos ir savigarbos poreikius?*
- 7. Kokias galimybes vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, turi patenkinti savęs realizavimo poreikius?*

ALTERNATYVŪS BŪDAI PATENKINTI VAIKŲ IŠ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ NEPATENKINTIEMS POREIKIAMS

- 1. Kaip manote, kokios pagalbos reikėtų socialinės rizikos šeimų tėvams, kad jie galėtų visapusiškai patenkinti savo vaikų poreikius?*
- 2. Jūsų nuomone, kur ir kaip socialinės rizikos šeimų vaikai gali kompensuoti savo šeimose nepatenkintus poreikius?*
- 3. Kaip ir kokiomis priemonėmis socialinis darbuotojas, darbu su socialinės rizikos šeimomis prisideda prie vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikių patenkinimo?*
- 4. Kokios Jūsų profesinės žinios, gebėjimai Jums labiausiai padeda tenkinant, socialinės rizikos šeimų, vaikų poreikius?*